

శ్రీ
ఆంధ్ర గ్రంథ రత్న మాల
7-వ రత్నము.

సన్తా ర్గప్రదర్శనము.

శ్రీ

కర్త
పామర్తిబుచ్చిరాజు
కాకినాడ.

కాకినాడ :
శ్రీసావిత్రిమద్రాక్షరకాల శ్మశ్రింపఁ బడినది.
1921.

గర్వస్వామ్య సంకతితము.

జల నం 1-12-0

అవతారిక.

సోదరసోదరీమణులారా !

ది 17-11-1915 (రాక్షసనామ సం॥ కార్తీక శుద్ధ ౧౧ బుధవారము) నఁ బ్రసంగమధ్యమున న న్నొకపరిచితుఁడు హేత్వంతరమునఁ బోత్సహింప నే నీనవలను నానాఁజేప్రారంభించి దినమునకు నొకటి, రెండు, ప్రకరణములచొప్పునఁ బడునేనుప్రకరణముల నవలగా ముగించితిని. అకారణముగఁ బ్రచురభంగము గలిగినను సరకునేయక మరొకొన్ని ప్రకరణములు చేరిచి ప్రస్తుతనవలగా నొనరిచితిని. మొత్తమున నిరుపదిపాళ్లలోనే దీని ముగించుట భ్రమప్రమాదములు దీనఁ గలుగకపోవు.

పేరు వినినంతనఁ దమ రండు సర్వజ్ఞులుగా నెంచికొని నిర్లక్ష్య మొనరుచునై యము మనవారిలో నధికము. ఏదియెవరెన్ని విధముల వ్రాసినను గించితైన విశేషము చొప్పించుకుండ రని నాసమ్మతము. కావున నీనడించుటకుఁ బోత్తము లుండునే!

బుద్ధిమంతులు మాఱుపేరున నున్నను దీని సారంగధర గనే గ్రహింతురు గాక. సత్ మార్గ ప్రదర్శనము = చంద్ర చింతము - సారంగధరనామమే. దీనఁ గలపాఠోచిత్యము,

పాత్రోపావణ, భావ, భావములు, నీతి, రసపుష్టి మున్నగు
నవి చదువరులకై విశదము.

మ॥రా॥రా॥కీ॥ హనరెబిల్ దివాబహద్దరు కొమ్మి
రెడ్డి సూర్యనారాయణమూర్తిగారియొక్కయు, వారిసోదరుల
యొక్కయు, బ్రహ్మకీర్తి దర్బా వేంకటశివరామరాశిగారి
యొక్కయు సమాదరణప్రోత్సహించితసాహాయ్యముల నీ
నవలావణ్యవతీరత్నము మదీయాంధ్రగ్రంథరత్నమాల నలంక
రించుచు విలసిలు చున్నది.

ఇట్లు,

విబుధవిధేయుడు,

పామర్తి బుచ్చిరాజు.

విషయసూచిక

1. సంతానచింత	పుటసంఖ్య 1—9
2. కుమారసంభవము	,, 10—18
3. కాంతాన్వేషణము	,, 19—29
4. సుప్రబోధము	,, 30—43
5. పరిణయము	,, 43—53
6. వీడుకోలు—వేడుకోలు	,, 54—64
7. తత్వోపదేశము	,, 65—79
8. విరహవేదన	,, 79—89
9. స్వప్నము	,, 90—101
10. వేట	,, 102—*112
11. పావురములయాట	,, 112—124
12. ఆశాభంగము	,, 125—136
13. విస్మయము	,, 136—147
14. కారాగారము	,, 147—159
15. దుఃఖము	,, 160—172
16. విచారణ	,, 173—186
17. జయోత్సాహము	,, 186—199
18. నిర్వాణము	,, 200—209
19. ప్రాయశ్చిత్తము	,, 210—225
20. పరిసమాప్తి	,, 225—238

న వ ర న ప ట్టి క .

పుట	పంక్తి	ప్రమాదము	ఒప్పు
2	11	గోదావరీ	గోదావరి
4	19	నిర్మలజలములఁ	నిర్మలజలముల
13	10	వారీమణులందరి	వారీమణులందఱి
„	14	అందరి	అందఱి
„	17	అందరు	అందఱు
14	21	సర్వరసప్రధానం	సర్వరసప్రధానం
16	5	చిరఁజీవి	చిరజీవి
22	4	తలఁపోయె	తలపోయె
23	14	పరమాన్నములకు	పరమాన్నము మున్నగువానికి
34	15	గలచదలు కెంపు	గలచదలునఁ కెంపు
35	7	దల్లిదండ్రులఁ	దల్లిదండ్రులఁ
38	5	సిరియాలునకు	సిరియాకునకు
„	16	నిర్దయ	నిర్దయా
42	2	దుర్దగములవెల్లయా	దుర్దగము వెల్లయా
62	4	గొజ్జంగి	గొజ్జంగి
63	18	మనోహరినీ	మనోహరిణీ
78	9	యేది !	యేది !
112	2	చెలిపినను	చెలిపినను
117	12	భగవంతు	భగవంతు
136	20	వీనులజక్రి	వీనులజక్రి
161	4	మలిపిన	మలిచిన
207	1	కాన్యనిగృహ	కాన్యనిగృహ
216	4	చెదిరింపులు	చెదిరింపులు

కీరస్తు.

సన్తార్గప్రదర్శనము.

మొదటిప్రకరణము

సంతానచింత.

సీ॥ సంతానరహితసంసారంబు నాయక

రత్నంబు లేనిహారంబు గాదె ?

పుమపత్యదూర మానమితసామ్రాజ్యంబు

ధాతిఁ జందుఁడు లేనిరాతి గాదె ?

యాతృజన్మతిక్త మగుస్తర్తనముఁ జూడ

నారి లేనిశరాసనంబు గాదె ?

సుకుమారశూన్య మానకళంకజీవనం

బల మరాశము లేనికొలను గాదె ?

తే॥ గీ॥ నందనవిహీన మైనసేనావితాన

మరయ శిఖరంబు లేనిగోపురము గాదె ?

నేత్రోపర్యంబు గావించుపుత్రుఁ డింక

మనకు నెన్నఁడు గల్గునో వనజగంధి !

(చేమకూర వేంకటపతిసారంగధర.)

శ్రీనిలయము లగుకమలములు క్రమక్రమముగఁ గళల విలసిలు చుండెను. కలువలు తలలు వంపు చుండెను. కొక్కురో కో యని హాస్వద్ధీర్ఘపుతములఁ గుక్కుటము లొక్క టొక్క టిగఁ బెక్కు లటచు చుండెను. దిక్కు లెల్లఁ జెలివి గాంచు చుండెను. శకుంతసంతానరవంబుల దివంబు పిక్కటిల్లు చుండెను. బాలభాస్కరుఁ డుదయగిరి నలంకరించి కిరణవరంవరలఁ దులుఁగలించు చుండెను. జక్కవ లొక్కటిగ నక్కఱమై మక్కువతోఁ దిరుగ సరస్వతీరములఁ గలిసికొనియెను. అరుణ కిరణునిచిటుకిరణముల కలరి చిటుమీనులు మిఁదీసిపడు చుండెను. ప్రభాతకీతవాతపోతములఁ గలిగినచిటుకరండములు లేయెండఁ దగుకు లీను చుండెను. పావనగోదావరీనదియు నాప్రభాకరు కరప్రసారముఁ గరము మనోహరమై నిర్మలజలపూరితమై మందమందయానమున సుందరమై యుండెను. నది కెదురుగ సరసెడమా కొన్ని కొండలపరుసలు కనఁబడును. అవియ తూర్పు కనుమలు. దూరమున నుండి యారయువారి కవి గదళండములుగఁ దోచు చుండు. సల్లఁగఁ గనుపట్టినవి తెల్లవాటిన కొలఁదిఁ జెల్లఁగను వెనుకఁ బ్రభాతప్రభాకరునిప్రథమ బంగారు నీరు పూసినట్లు పచ్చఁగను మెచ్చు లొలుకుచుఁ గ్రమముగ నినుముపై వెండినీ రానించి వెండియు నద్దానిపైఁ బైఁడిపూత పూసి చక్కఁగఁ జికిలి చేసినట్లు ప్రకాశించు చుండెను. కాని కృతీమవర్ణ మంతయోకాల ఘుండనట్లు ఖరకరునిగమనము

ననునరించి యారుకృపృష్టిగోచరములు వెండియు వెండి
వన్నెను నీలవర్ణమును చాల్చుచుండెను. ఆగౌతమి కావల
గోపూరును నీవల రాజరాజనరేంద్రపురమును వరలుచుండెను.
గోవు నావేదనపడ నొనర్చి గడిచినయావిల మడంచుకొన
గౌతముడు పాశించిన నది యగుట నది గోదావరియు గౌత
మియు నా బడు చుండెను. గౌతముడు నాడు గోవు దును
మాడినచోటే నేడును గోపూరు నా బడు చున్నది. నేటికిని
నావీట వేసవివాసరములు శుష్కించినగోదావరీతీరమున గోవు
పాదము లనుగులుతులను జరులు గనుగొను చుందురు. ఈవలి
గట్టున నిర్వక్రీపరాక్రీముడు వైదివీరగర్వాపహారుడు రాజ
నీతిపారంగతుడు నీతివంతుడు కంఠర్పనిభానుండరుడు సర్వ
జన్తుశ్శస్త్రుడు ఆధిభాషాయోషాలలామ కాదిప్రియుడు
చంద్రవంశజుడు పాండుసంశతివాడు విష్ణువర్ధనుడు రాజరాజ
నరేంద్రునిదాంకితుడు కట్టికట్టిపట్టుము రాజరాజనరేంద్ర
పురము విసిలు చుండె. నేడదియ రాజమహేంద్రవరము
రాజమంజీ యనుపేరులం బిలువం బడు చున్నది.

ఇదే యాయోగ గుహరములు గనుపించు చున్నవి. దాన
దాసికలచే నవి నందడింపు చున్నవి. అవి యెల్లయు నాయుధ
హస్త గురక్షకభటులచే గాపాడఁ బడు చున్నవి. వారు
పైవా రేమను లోన కేగ కుండ నరికిట్లు చున్నారు. ఆచెంతఁ
గలవింత లేమో విలోకించితివా? అచ్చో నచ్చోటఁ గనుఁ

గొన్నను నున్ననినల్లనిగుండ్రాల్లే! అవి యనంతఖ్యాతములు. మలిచి చేసిన ట్లని పొడకట్టు చున్నను నవి నరులనిర్మాణములు కావు. లింగాకారములం గనుపట్టుట నవి యన్నియు లింగములు నాఁ బడు చున్నవి. కొంచె మించుమించుగ నవి కోటి యని ప్రసిద్ధి. కావుననే యిది కోటిలింగపుణ్యక్షేత్రంబనం బరంగు చున్నది. మధ్వాచార్య! దీనిప్రభావము! ముక్తిదాయకము! కాశీ కన్న మిన్న యనం దగు సీగౌతమీతీరక్షేత్రము! సమస్త నిర్మలచిత్తులకు నభీష్టసిద్ధి యొనరుచు నన సందేహమా! అఖిల కలికృష్ణహృదయము. ఆకారణముననే యాయెడఁ బావన గోదావరి స్నాన మొనరించి శుచు లై ఫలప్రముఖ ధూపదీప నైవేద్యములఁ జంపన తాంబూలములు సారవటీరహారములు నర్పించి కంబువులం బోలుకంఠంబుల శంభో! యని య అనుచుఁ గొన్నిరే లయ్యెడఁ గడపుచుఁ జమనమగోక లీడేరుచుకొని నడచెద రఁట! మహదాశ్చర్యము కాదే! ఏమి మహేశ్వర మహిమలు!

ఇప్పుడు రక్షకభటు లేరి నాలింగములఁ జేర నీయ కున్నారు. కారణ మేమొ కనుఁగొనుదము. అల్లదే చల్లని జలములఁ దానము లాడి తెల్లనిపట్టుబట్టు కట్టి భూదేవిఖా ములు మంత్రాక్షతలు తలల నిడ నిర్మలజలములఁ దోసిలిపట్టి ప్రదక్షిణపూర్వకముగఁ బ్రభాకరున కర్ణ్య మిడు చున్నా రేరో యిరువురుదంపతులు. వారి కావ లీవల ముందు వెనుక వేత్ర

హస్తాలు నస్తుశస్త్రధారులు నడుచు చున్నారు. ఏ శేఖో
కులీచులై యుంచుడు రాను రాను ఒకీక్షింప నాభటవర్గముల
వలువల గాజముద్రలు గుఱడు చున్నవి. ఆముద్రలఁ గలయక్క
రము లిక్కడకు స్పష్టము గా కున్నను బ్రక్కను గుఱగుఱలు
వోవు చున్న యాభటవలకు లేమో యాలించి సంగతి
నెఱింగుదము. ఏమి వీరుమాత్ర మే మనుకొను చున్నారు.
ఎఱుక కలవా లేమో వినిపింప సాశ్వత్యలై “అ! రాజ
రాజ!” యనియును “నరేంద్రుడ!” యనియును దృష్టి
సాగించు చున్నారెఱిగనివారు. “ఔను రాజరాజనరేం
ద్రుడే” యని ప్రత్యుత్తర మిడు చున్నారు. ఔరా! దేమి
యాతడు వేంకటేశ లేకుడు రాజరాజనరేంద్రుడ! యని
మనమును విస్మయకలితుల మగుటకు సందేహము లేదు.
ఏమో యాతనియాబలుపులుజములు, సువర్ణచ్ఛాయ, సహస్ర
కిరణుల బురుడించుముఖవర్చస్సు, కంఠలు దండిగఁ గల బహు
దండములు, రాజకీపులు కొఱతవడియో యున్నవి. నెఱికురల
మున్నింటియాసువర్ణరత్నకోటీఁ ముగాని యెగుఱజముల బహు
పురులు గాని గళమున వ్రేలువచ్చువలెకహారములు గాని
మఱియు నేయలంకారములు గాని లేవు. అతఁ డిస్వ షోక
సామాన్యపురుషునిభాతి రిక్తపాదముల నున్నాడు. భక్తాగ్రే
నరునిమాడ్కిఁ జూడ్కిం బడు చున్నను రాజకళ యంతయుం
బెడం బాయు కున్నాడు. అయ్యారే! రాజ రాజే! అతేజ

మొక్కడ కేగు ! ఆతనివామభాగమున నాతనిధర్మపత్ని యల
రారు చున్నది. సరిగంగన్నానము లాడి యున్నారు కా బోలు
నారాజరాజోత్తరీయమున కాయంగనామణియొక్క చీరచెఱంగు
ముడి యిడఁ బడి యున్నది. రత్నహారముల నిండాది రత్న
కాంతులఁ దులకించునాయంగనామణి రత్నాంగి. చదువరీ !
యాపె సార్థకనామధేయ యన శంకింపకుము.

అనంతర మాసతీషతులు శంకరు నారాధింపఁ జనుడంచి
విశాలమై పరిశుద్ధమై రంగవల్లులఁ దుఱంగలించునమఁద్రేదే
శమున నుపఃస్తుతైరి. వారియొట్టయెదుటఁ గాంచనరత్నాంగి
కారముల వెలుంగుచు బంగారుగంటలఁ రంగారచు నాంబై గిణి
యగరు ధూపములఁ బఁమలించుచుఁ జట్టు నిడినజోతులఁ దేద
రిలుచు జంగమస్థావరముల వెలుయలిగిరూపు నామహేష్వరు
నదుమున నిడుకొని కలరూపున నందికేశ్వరుండుండఁ. ధ్యక్ష
ముగ నారాజదంపతు లానందమున నానంది నందిమంగధులు
కై వారములు నేచు భూమిబృందారకులు మంత్రములు పఠింపఁ
బురంధ్రీరత్నములు మంజుస్వరముల మంగళము లానంగం
గడుం గడుం బూజించిరి.

నందిపూజానంతర మాభారత్యభర్తలు నిర్మలచిత్తులై
నిశ్చలముగఁ బ్రార్థనములు వైచి చేతులు మోడ్చి నయన
మును మూరి భవిష్యదామోదమునకై సత్కుమారసంభవ
మునకై భగవంతునిపై భక్తి నెలకొలిపిరి. ఆహా ! యేమి
జారి దగుల దేకథ్యాననిష్ఠాగరిష్ఠ !

పాపము పుత్రభయపాపిక్త వారు—అయితే పవిత్రము
నంపన్నులు—పడిన పాపములు పరిగణించ నెవరి కగు ! తిరుగ
రాని దేశములు తిరిగిరి. చేయ రాని పూజలు చేసిరి. అనుపమ
జపతపముల నలసిరి. ఉగ్రోపవాసముల సుక్ష్మిరి ; చిక్కిరి ;
పోక్కిరి ; కాని యంతపర్యంతము నభీష్టసిద్ధి కాదయ్యె. ప్రభు
భృత్యన్యాయానుసరిణముగఁ బాపము ప్రజలును సంతగా
సంతోషతరంగితాంతరంగులుగ నుండ రైరి. దివ్యస్థలములా !
దేవస్థానములా ! దేవాలయములా ! తీర్థయాత్రలా ! తిరిగి
తిరిగి విసిరిరి. రాజస్థానమును జేరిరి. పెరిటిచెట్టు మంచునకుఁ
గా దనునట్లు స్వస్థానమాహాత్మ్యము నెఱుంగ రైరి. వెనుక
నేముని యనుగ్రహమునో స్వస్థానమాహాత్మ్యముఁ దెలిసి యిట్లుగా
మూఁడుహోరాశ్రములు కణి ఖుష్కోపవాసములును జపతప
ములును బూజాభిషేచరణములును నలుపు చుండెరి. కడచిన
రేయి శివరాత్రి జరిపిరి. జాగర మొనరిచిరి.

క్రమక్రమముగ నరుణాకిరణుఁడు ఖరకరుఁ డగుచు శిరము
మీఁది కరుగుడెంచు చుండెను. మండేహుల మ్రొందింప నా
చండకరమండలుం దుగ్మిందై నడిమింట నుండెను. రూక్షణ
తీక్ష్ణవీక్షణముల రూఢిగా నున్న యాసహస్రీకిరణు నేరును
దేటిపాటి చూడ లేరైరి. కాలాంతకునిపగిది సారంగధరుని
రూపునఁ బాలుచు మధ్యందినమార్తాండు నేరు చూడంగలవారు !

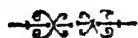
కనుగొన భయంకరుఁ డయినను నాహరునిమనము

మృదువు. బావురే! యేమి యింతవర్యంతము ముకుళితము
 లయిన యారాజదంతులముఖపద్మములు నేత్రీకమలములు
 కరకంజములు వికసితము లయినవి! “మహాప్రసాదము
 స్వామీ! ధన్యోస్మి! ధన్యోస్మి! నేటికి మాజన్మము సాఫల్య
 మయినది. మావంశ ముద్ధింపఁ బడినది. మాకు ముక్తిమార్గ
 ముపదేశించి. శంభో! శంకర! అఘనాశంకర! ఓం హర!
 హర! హర! హర!” యని యమందకందళితహృదయార
 తములై యానందపారవశ్యమున నాననీతలు లూర్ధ్వముఖు
 లై స్తోత్ర మొనర్చి పుష్పమీఁబడిరి. తోడ్పాట నందలిజంతువర్గ
 మంతయు సకారణసంతోషపారావారిమున నోల లాడెను.
 ఆమోదకారణమునఁ బ్రజల నడుమ నుండి జయజయధ్వనులు
 చెల్లఁజేయు. ఆప్రజానినదవీచికలు కొంతవర్యంత మప్తకోణములఁ
 గలఁచి పైచెను. వారి నారసి వీగు వీరి నారసి వారు హసన్మ
 ముఖులై జయజయధ్వను లొనరిచిరే కాని నిజమైనకారణ
 మేరును నేరదు.

చీకటి నుండి యొక్కపరి వెలుతురునకును వెలుతురు
 నుండి యొక్కపరి చీకటికిని వచ్చువా రొక లెఱుంగ రనునట్లే
 జయధ్వముల నొచ్చి నమ స్తద్వంద్యముల సమతః బరిశీలించియు
 మనోరథ మీడేరక సంతతఃచారాంధకారనిమగ్ను లయినవా
 రేలొక యిప్పుడు యాదృచ్ఛికముగఁ బులకదలినయొడల్లతో
 భర నొరఁగిరి. ఆకలిదప్పలకుఁ గలఁగి నలిగి సామ్యుపిల రే వను

కొన వారియొక్క భక్తిరసపూరితము లగునటవులును బ్రభుల్లా
ననములును దార్శానిములు.

తత్త్వము నేద దేతినయాభార్యాధర్మల నమాత్యశిఖా
మను లుదంతము సాంతముగ నెఱుంగఁ బఱవ వేడిరి. నావుఁ
డాభూవిభుఁడు :: నచివాగ్రిణులారా ! నేటికి మాదురంతనం
తాపమున కంత మలవడినది. ఈదినమే సుదినము. నేడు చిం
తాసాగరాంతరము నుండి యద్ధింపఁ బడితిమి. మాయొనరిచిన
పూజల కలరి హరుఁడు నేడు వర మొసఁచెను. వరతనయు
ననుగ్రహించెను. తమధర్మము మము పరిపాలించెను. ఆపుట్టు
పట్టికఁ దనదగు పావననామము పెట్టి మని యాహ్వానించెను.
తనపరిపూర్ణకరుణాకటాక్షముల నతఁడు నృద్ధి గాంచు నని వచిం
చెను. దీక్షించెను. ఇత మనము మనశననగము
మనియెను. చిత్త మని యానందోత్తమాలుచు హర్షిచిత్తు లై
యాటపాటలతో వాద్యనిశేషములతో వేడుక మెయి వేడునకుఁ
దరలిరి.

రెండవ ప్రకరణము.

శుభారంభము.

మః జిలుగుంబల్కులు విన్నఁ జిన్నిగొనఁబుంజెయ్య ల్లనుగొన్న నాఁ
దల మూర్కొన్నను ముద్దు గొన్నఁ దనువుం దామొన్న మూహింపఁగాఁ
బలుకఁ రానిసుఖంబుఁ జెందు నటుగాఁ బంచేంద్రియాత్సాహ మై
తలిదండ్రుల్ విలసిల్లఁగాఁ దనయఁ డేతన్నాత్ముఁడై యున్నఁగాఁ.
(చేమకూర శంకటపతిసారంగధర.)

బాపురే ! యాపుర రామణీయకము ! కలుములచెలికిఁ
గాపురమై యలకాపుర మనఁ దులకింపు చుండె. మిక్కిలి
చక్కనిపేటలు; నున్ననితిన్నని బాటలు; ఎత్తుగ నెత్తినగోడలు;
గగనమున కెగసిన మేడలు; నందనవనముం గేరువనములు; ఇం
దిరావాసములై కడుం గడునుందరములై యున్న భవనములు;
ఎచ్చో నారసినఁ బచ్చనితోరణములే ! నగర మెల్లయు మిగుల
సాగనుగ నలంకరింపఁ బడి యున్నది. అది యేమి ! రాజవీధి
మంగళతూర్యరవములు చెలంగు చున్నవి ! తెరు వంతయుఁ
బ్రజలచేఁ గ్రిక్కిరిసి యున్నది ! చీమ చొర నందు లేదు. ఎవరు
వీరందఱు ! అందఱు లేదవిదులే ! ఈశుద్ధకోరియు లెల్ల రి
శ్లేఖాకో యుల్లములు పల్లవిల్ల నుల్లాసభరితు లై పెల్లుగ నుప్ప
లిల్లు చున్నారు. గుంపులుగుంపులుగఁ జేరి “ దాతృత్వమున
కాయన కెన యెవరు ! మహారాజు ! మహానుభావుడు ! ఆయన
కడుపు ఫలించుట మనకోర్కులు ఫలించినవి. పదులు తెక్క

గొన్నమనకు నూలులువరహాలు చే జిక్కినవి. బారసాల
మహోత్సవము బాగుగ జరిగినది. బిడ్డఁ డేమిబిడ్డఁడు ! ఏకం
దును లేనికందు. కానక కానక కన్నందులకుఁ గలుపు దీరఁ
గలిగినాఁడు. సారంగధరనామము సార్థకము. ఆచిన్నముద్దు
మొగము, కస్తూరిబొట్టు గలిగి కళలఁ దొలుకాడు నాచిటు
మొగము, సారంగధరు జ్ఞప్తికిఁదెచ్చునుగాదే ! ఈపవిత్రాకళం
కచంద్రవంశ మీసారంగధరునిచే స్థిరయశమున నాచంద్రా
ర్కము వరలుఁ గాక ! ఇట్లే సకలశుభావహకార్యముల సీసా
లము వాసి గాంచుఁ గాక !” యనుకొనుచునె తమతమనెలవుల
కరుగు చుండిరి. ఆహాహా ! చదువరీ ! ఆరాజరాజనరేంద్రునకుఁ
జాలఁగాలమునకు నేటికి జిన్నకొమరుఁ డుదయించె నట !
సారంగధరుఁడే యట ! కాదు కాదు నుదుటఁ దిలకము దిద్ద
కున్న నాముద్దుపాపనిచిటుమొగమున కాసారంగధరుఁ డుద్ది కాఁ
డట ! మనము నవశ్యముఁ జూడ నగుఁ గాదే ! అదుగో నా
బుడుతఁ డరయుము. ఏమి కనుఁగొను చున్నావా సోము నెక్క
నక్క మాడునామోముగోము, గొదమతేటికదువులమద
మణఁచునీలాలకలను, గలువలఁ దలలు వంఁజ జేయువిశాలనయ
నములను, లేతకెంపువన్నెవలె బాలుచుపాలబుగ్గలను, దీరిచి
చేసినస్వర్ణకలశము నా నొప్పు బొజ్జను, మొలచిన ట్లున్నయవ
యవములను ? ఎంతో జాగ్రత్తతోఁ బోతపోసి ప్రాణము పోసిన
బంగరుబొమ్మ యేమొ ! జీవకళ గలచిత్తమో ! కాదు సారంగ

ధరుడే. అయ్యారే! జ్యోతి నుండి జ్యోతి యుద్భవించునట్లు
 రాజరాజనరేంద్రుని కీయవరా జవలించినాడు. భారతే!
 యానెలబాలుఁ డిష్ట దుమ్యేల నిద్రింపు చున్నాఁడు. నిద్రయో!
 యోగనిద్రయో! అంతలోన నెలవులు వాఱఁ గిలకిల నగు
 చున్నాఁడు. అంతలోన మొగము చిట్టించి వగచు చున్నాఁడు.
 ఏమి వానిచేష్టలు! ఆయానందతేజోమయు నవలోకించి యా
 నందనుఁ డానందపడు చున్నాఁడా! ఆమాయావి మఱుగుపడుట
 విచారించు చున్నాఁడా! ఏమో యెవరును నెఱుంగఁ బడవఁ
 జాలరు. అదుగోఁ గెందామరలం గేరుపాదాంగుళముం గెంగేలఁ
 బట్టి నోటఁ బెట్టి చివ్వున నెట్లు చీకు చున్నాఁడో! దాని మాని
 చేతిబాటననేలిఁ జీకు చున్నాఁడు. పసివారల కంగుళమున
 నమృత ముండు నంపరు నిజమా! ఆహా! పొఱపడితి నతఁ
 డమృతకరుడె కాడే! జ్వేలు పాడి జోకొట్టి కొంతకాల
 మైనఁ గా లేదే యప్పుడే లేచి కోకిలలు చీకాకుడఁ గలకఁత
 ములు కలఁగుఁడు పడఁ గేక లిడు చున్నాఁ డేమి చెప్పమా!
 పాపము పాలు ద్రావుటకుఁ గాఁ బోలు! ఔ నందులకె. బాజ్జ
 వెలితి యయినది. పగుండి యుండినపైఁడ్డితోట్టి డోలాయమా
 నముగాఁ జన్ని కాల్చేతులఁ గొట్టి యల్లరి కావంపు చున్నాఁడు.
 దగ్గర నెవ్వరను లే లేమి! లే కేమి. అనయము నయనఁడు
 ములవలె దానిక లేమటక యామహారాజకుమారుఁ గాచియే
 యున్నాడు. పిల్లఁ డేడువ నుల్లము తల్లడిల్లఁ దల్లిరత్నాంగి

బుడిబుడి “నాతండ్రి! నానాయన! నాపెన్నిధానము! రార
 రార” యనుచు జేతు లల్లనఁ జూచి మెల్లఁగ నెత్తి యెడి
 నిడుకొన్నది. ఔరా మాతృప్రేమ! ఏమి భగవద్విలాసము!
 కన్నతల్లిఁ గన్నఁగ నఁగనె యాతనయఁడు నేడు పుడిగినాఁడు.
 పాలు త్రాగినాఁడు. ప్రక్క నున్నవారిఁ బరికించి పకపక నగు
 చున్నాఁడు. ఆ—ఊ—యనుచు నదిరించి బెదరించు చున్నాఁడు.
 దా దా యనుచు జప్పటలు చటచుచు జేతులు చూచుచెలుల
 కాశ గొలుపుచునె జనని బిగ్గఱ బట్టు చున్నాఁడు. మందీర
 మంతయు నాపసిపాపనియాటచే నుందరం బయి యండె. ఆ
 దేమియాశ్చర్యమో యాకుమారుం దానారీమణులందరియెడఁ
 దల్లియందుఁ బోలే సమభావమునె వహించి యున్నాఁడు. చిటు
 గజ్జెలు గల్లుగల్లురనఁ జిన్ని మొగము తల్లుతల్లుమనఁ గుల్లుచుఁ
 బ్రాగ్గుచు నొక్కొక్కప్పుడును దప్పటచుగు లిడుచుఁ బడుచు
 లేచుచు మఱియొక్కప్పుడును మసలు చున్నాఁడు. అందరికెం
 దమ్ముల నందమ్ము వహింపు చున్నాఁడు. తొక్కుపలుకులఁ
 జలించు నారాకుమాగుని తోరంపుకెమ్మాని నూత్రాటులు
 ముద్దులు గొననిముద్దియ లందు లేరు లేరు. అందరు నానందాబ్ధి
 నొలలాడు చున్నారు. ఆహాహా! సంతతి గలగృహము నెం
 తోపాతిశయమునకు నిలయ మని వేర నొక్క వక్కాణింప
 వలయునా! ఇంతపర్యంత మశేషవిశేషభూషణముల నలరియు
 నందము వహింపని యామందీర మిపు డాసచ్చిదానందమయ

స్వరూపుం డగునందనునికతమున జీవకళ గలిగి విలసిలు చుండె.
సారంగధరునిసమక్షమునఁ బ్రకాశమానము కానిపదార్థ మొం
డుండునా !

మొలమువ్వలు చలియింప ముంగురు లల్లలాడ ముసి
ముసినగవులు పెచ్చు పెరుగ ముద్దుముచ్చటలు నెరవుచు మృదు
వై మనోహర మై నేత్రానందకర మై యొప్పుమొకమాలున
రన్న కంబళమునఁ దళుకు లీనునానూనునిశైశవక్రీడ వర్ణింపఁ
దరమా ! జలివిలిపలుకులు పలుకుచుఁ జిలుచేతులు చటచి
చప్పటులు గొట్టుచుఁ జిలుగజ్జయలు మోయిఁ దస్వటడుగు
లిడుచుఁ బడఁ బోవుతఱిఁ గరపల్లవము లంద నిచ్చరమణీమణిపై
నొరగుచుఁ దనతల్లిచీరచెఱంగు ముద్దుమొగమునకు మఱుం గిడి
తొంగి తొంగి చూచి దూబూచి యనం గికాగిక నగుచుఁ
దల్లి వెనుక కరిగి డాగుదుమ్మాఁత లాడుచు నెడుమనడుమఁ బాలు
గ్రోలుచు నెడతెగనిముదమున నాబుడుతఁ డుబుసుపుచ్చు చుండె.
ఆసారంగధరోదయమున నానంసారసాగరము పెల్లుబ్బి పెల్లివిరి
యు చుండెను. దిగంబరి యై నిజతేజంబున దిక్కులు వెలిగిం
పుచు సదానందంబున డంబు మీఱునాతని నాసారంగధరు
నెన్న నన్ని లింపులును జాలరు.

కొలకొలఁ గూయుచుఁ బక్కిగుములు కులాయములకుఁ
బలాయనము లగు చుండె. లోకబాంధవుఁడు సిందూరతిల
కంబు చందంబున నందంబు వహించి సత్వరసప్రధానుం డయి

యుండె. అంబరంబునఁ గుంకుమం బిడి యాఱు పైచినచందంబున
సంబరం బెల్ల సంజకెంజాయలచే నందం బయి యుండె. మం
దేహులతోఁ బోరి పోరి వారి మ్రుందించి రక్తసిక్తుఁడయినదిన
మఱి దేహ మెల్లఁ బరిశుభ్రము కాఁ బశ్చిమవారాశిఁ గ్రుంకు
చుండెను. ప్రదోషవేళ నీశ్వరునకుఁ బుష్పఫలపత్రము లర్పిం
చినఁ దమదోషములు దొలంగు నని మనీషులు పూజించుటఁ
గాఁ బోలు నీశ్వరదేవాలయములలోనిగంట లెల్లఁ గంగు కంగు
మని మోయు చుండెను. “జయ ! మహాదేవ ! శంభో !
హర ! హర ! హర ! హర !” యనుపదములతో దేవాల
యాంతర్భాగములును మాఱుమోగిం గు చుండెను. మందా
నిలుండు పగ లంతయుఁ బనిపాటుల నలసి సొలసి విరామమున
కరుగుచెంచువురుషులఘర్మబిందువుల హరియించుచు సార్థక
గంధవహనామమున జరియించు చుండెను. ఆలమందలతో
గోపాలబాలకు లానందనందనుని బాడుచు నాడుచు నమందా
నందకందళితహృదయారవిందు లై మందిరముల కరుగుచుండిరి.
కుముదములు ముద మందు చుండెను. కోకములు వికావిక లగు
చుండెను. సారంగములు బారులు తీరి పాఱు చుండెను. శ్రీ
లరుగఁ జిన్నవోయినమాడ్కి బ్రహ్మాండ మంతయుఁ జీకటులు
గ్రమ్ముచుండ నిశ్శబ్ద మగు చుండెను. ధూమరాజి గీముల నుండి
పెలువడు చుండెను. గౌతమీతీరమున సంధ్యావందనధురంధరు
లై విప్రవరులు పొలుచు చుండిరి. జార-వోరులకోరిక లూరు
చుండెను.

పిల్లలతల్లులు తమపిల్లలఁ గాల్గపైఁ బరుండఁ బెట్టుకొని యుగ్గుఁ బెట్టి పా లిచ్చుచుం గన్నంగవం గాటుకయు నుడుట మృగమదతిలకమును దృష్టిదోషము దగుల కుండ దిద్ది లాలిఁ బెట్టి జోలలు పాడుచు జోకొట్టు చుండిరి. అంతయ కాక యా పరంజ్యోతివరప్రసాదమునం జరంజీవి యగుచుం జిరతరయశము గడింపుము నన్నుఁ గన్నయన్న! నాచిన్ననాన్న! యనుచు జ్యోతులు వెలిగించి దృష్టి దీసి వీధివేదులపైఁ బెట్టు చుండిరి.

సాయంత్రముయ మగుచు గృహములకుఁ బనిపాటులు నుండి మగిడినగృహస్థులు తమతమకొమరులఁ గొమ రార నెత్తి బిం బితము లగు చున్నచిన్నిబుగ్గలు చుంబించి చుంబించి యటు నిలుఁ బచాఁచించు చుండిరి. కొందఱు సతీవతులు తమసుతులతో ముద్దుముచ్చటలు నెరపుచు డాబాలపై సంచరించు చుండిరి.

బాల్యకామారదశలు గడువ యశావసమధ్యమున హరుని వరమునఁ దనకుఁ బొడమినబుడుతని జేతుల నిడుకొని యొడ యుడు రాజరాజనరేంద్రుడును సతీనంయుక్తముగ సాలోచరి భాగమున సంబరంబునం బరిధవిల్లు చుండెను. ఆత లెల్లయు ముప్పిరిగొన నతనిపై నునిచి యతికుతుకమున నలరునాయవనీ పురందరుని నెన్నఁగఁ బన్నగేశ్వరునకును వశము గాదు. జాం బూనదంబుడంబు మీఱునాసుకుమారకుమారుఁ మేనిపై నీగ యైన వాఁల కుండ నల్లారుముద్దుగ వృద్ధి గాఁపు చుండిరి.

అజిఱుతయు జనకునిమెడ నున్న సువర్ణరత్న హారముల
 నొడిసిపట్టి లాగుచు బుగ్గలు వులుముచుఁ బులుకుపులుకునఁ
 జూచుచు మీనములు పట్టి లాగుచు రెండుచేతుల గుండెను
 వీపును దట్టుచు మఱియుఁ బలువిధముల బాల్యవికారచేష్టలు
 సలుపుచుఁ గులుకు చుండెను. జనకునికడ నుండి యమ్మ!
 యమ్మ! యని జననికడకును జననికడ నుండి యయ్య! యయ్య!
 యని జనకునికడకును నిట్లుగ నిరువురినందునం దిరుగుచుఁ బక్ష
 పాతము లేక తల్లిదండ్రులకుఁ బరమసంతోష మైనఁ గూర్పు
 చుండెను. అప్పు డప్పుడు మారాము సేయు చుండెడివాడు;
 కాని వారి కేమిలోటు! కావుననే కోరిన వెల్ల నిచ్చుచు నూర
 కుండఁ బెట్టువారు. క్రిందఁ బెట్టినఁ గిసలయకోమలాంఘ్రిలు
 కందు నని యాకందు నత్యంతమృదుసూర్యపటములం దక్క
 నెందునను దింపుటయే లేదు. ఎప్పుడును దల్లిదండ్రులయొడిలోను
 బోరుకాడింపుచు రంగారుబంగారుమాఁగుటుయ్యెల నుంచి బా
 గుగ జోకొట్టి జోలలు పాడుచు నిద్రపుచ్చదాదులయొడిలోను
 మృదుమధురగీతములు వెలయఁ జేతులు తట్టుచు నాట లాడిం
 చుపింహేంద్రమధ్యలమధ్యను నహ్నిత తేటఁ బెరుఁగువాడు
 పూటఁ బెరుఁగుచు వెలికిలి పరుండువాఁ డటు నిటు దొరలుచు
 దొరలనేర్చినవాడు తొక్కునుడువులు నుడువుచుఁ గూర్పుం
 దుచుఁ గూర్పుండఁ గలవాడు జిలిబిలిపలుకులు చిలుక్కుచుఁ
 దప్పుటదుగు లిమచుఁ దప్పుటదుగు లిష్టవాడు చిఱుచేతులు

తట్టుచు నడుచుచు నడుచువాడు కిత్తాకిక నగుచు నగించుచుఁ
 గేరించి జాగ్రదుమూత లాడుచు గంతు లిడుచు గంతు లిడు
 వాడు తన యీడువారితోడఁ గూడి యాడుచుఁ బాడుచు
 నున్నవాడు. ఇట్లు క్రమక్రమముగ జ్ఞానోపనయనాదిసత్క-
 ర్మలువడసి సద్గురులయొద్దశాస్త్రాభ్యాసము లొనరింపుచుండెను.

ఇవిధముననే రాజరాజనరేంద్రప్రభానామాత్యపుత్రుఁడు
 నుబుద్ధియుఁ బెరిగి పెద్దయై విద్వలకై సారంగధరునకు బోధించు
 గురులయొద్దనే శిక్ష వడయు చుండెను. ఆకారణముననే చిన్న
 నాట నుండియు నిర్మలహృదయు లగువారిచెలికార మింతయై
 యింతింతయై మఱింతయై మఱిమఱి యింతయై గాటముగ నలము
 కొని తుదకు దేహంబులు రెండు భావంబు లొక్కటి యనం
 బొడకట్టెను. గడియతడ వతఁ డితని విడిచియు నితఁ డతని
 విడిచియుఁ గడుపఁ జాలరైరి. ఒక్కకంచమున భుజించి యొక్క
 మంచమున శయనించి రన వచ్చు. సాముగరిడిల నారిటీటుచు
 నకలశాస్త్రసంపన్నత పహింపుచు సిరికొమరుకొమరు హసింపు
 చు ధర్మమార్గావలంబనులై భూతదయాపరులై ప్రజలకందఱ
 తానందంబుఁ బెంచుచు దినదినప్రవర్ధమానులై శుక్లపక్షపాక
 రుని సొడ్డుపెట్టుచు శివకేశవులనూడ్కి నరనారాయణులపొల్కి
 నశ్వినులభాతిఁ గవలరీతి పెలయు చుండిరి.

మూడవ ప్రకరణము.

కాంతాశ్వేషణము.

సంతతి పొడముపర్యంత మొకచింత ; కలిగినవెనుక నే
యిడుములఁ బడ కుండఁ గడుఁగడుగారాబమునఁ గాంచుట రెం
డవచింత ; కాంచినపిదపఁ దగుగురునొద్దఁ గులాచారప్రకారము
విద్యాభ్యాసము లలవరించుట మూడవచింత ; యలవరించినంత
నీడు జోడై నిష్కళంకమై స్తోత్రప్రాత్రమై వరలువరబాంధ
వ్యాశ్వేషణమునకై నాల్గవచింత ; తరువాత నాసతీశతులయనో
న్యాసురాగమును సంతోషజీవనమును గూర్చి యైదవచింత.
గృహస్థాశ్రమము పూనినవా రెల్ల రథమ మీయైదుచింతల
ననుభవింప వలసినవాఁడే. వీని నైదుచింతలనుటకన్న నైదగ్గు
లనుట మంచిది. ఔను వాస్తవముగ నవి పంచాగ్గులే. గృహస్థీ
పంచాగ్గులనడుమఁ దపోధనునిమాడ్కిఁ గ్రాఁగి క్రాఁగి విడివడ
వలయును.

సంతానవంతు లగుసతీశతుల సుతులఁ గలవారికన్న
సుతలఁ గలవారిసంతాప మధికము. పలుగుతనము పట్టుపడ
కుండ నిలుకడఁ గలవారిచెలిమి గలిగి తగువిద్వేల నియమితకాల
మునఁ గడతేచ్చి గృహకృత్యముల మిన్నయై, జ్ఞానవతి మాన
వతి యయి పుట్టినింటికి మెట్టినింటికి వన్నె దెచ్చుకన్నెలఁ జెం

చుట కష్టకార్యము కాదే ! వివాహిత లయినవెనుకను సారే
చీరల లోప మింతయు లేకుండ సారేసారేకు నారయుచునే
యుండ వలయును. కాలము గడచినను స్త్రీలకుఁ బుట్టినింటిపై
నాన వీనఘ్నఁ దగ్గదు. స్త్రీజాతి కది నహజము.

వర్ణధర్మముల ననుసరించి యశావనాంకురముననో యాపన
మంకురించిన యనతికాలముననో పురోభివృద్ధికై సాంప్రదాయ
ముల బాగుగఁ జర్చించి మఱియుఁ గరగ్రహణ మొనరుపవలెను.
కాలాతిక్రమణము కాఁగూడదు. అతిక్రమించినఁ గుఱము
చెడును. అపవాదులు పడును. నలుగురలోఁ దలవంపు లగును.
వెనుక గొయ్యి ముందు నుయ్యి. అసిధారావృత్తము. అయిదు
చింతల నత్యధిక మిది. ఆహేతువుననే భూరిసారగౌరవములఁ
గోరువారు—భార్యాభర్తలు—తద్విషయమున నిద్రాహార
ములు పూర్ణముగ లేక చిక్కి సగమై జీవచ్ఛవంబులు నా నుం
దురు. ఎన్ని యున్న నేమి ?

వివాహవిషయ మేమి సామాన్యమా ! కులముఁ దలఁప
వలయు, సకళంకమై యుండవలయు ; నీరెండునుం గలిగినఁ
గలుములు గలుగవలయు ; నీమూఁడునుం గలిగిన సాంప్రదా
యము మంచిదై యుండవలయు ; నీనాలుగునుం గలిగినఁ జూపరు
లయియుండవలయు ; జూపరులై యుండిన సుగుణంబు లుండ
వలయు ; సుగుణంబు లున్నఁ బూర్ణాయురారోగ్యవంతులు గా
వలయు ; నీయేడునుం గలిగిన నీదు జోడై యుండవలయు ;

నీడు జోడై యుండిన నన్యోన్యనురూగ ముండవలయు; నన్యోన్య న్యనురూగ మున్న వారికిం గలచుట్టములు మేలువారలై యుండవలయు. ఈపదియం గలిసివచ్చిన వారిపదిపదులు—శతసంవత్సరములు—చక్కఁగ జరుగునని మఱి వ్రాయ వలయునా ! కనకహరముల ముఱులు పొదిగిన ట్లుండు. కాని యదేమియో యాకమలభవుఁడు నూటనాట నొక్కింటఁ గాక యివి యన్నియు గుమిఁ గూర్చుండు. కావుననే కాకిముక్కునకు దొండపండు గట్టిన ట్లున్నవి మిథునవిశేషములు.

ఘూర్జరదేశము హిందూదేశమునకు వాయవ్యముల నున్నది. అది ఫలవంతమై, పాడిపంటల నోలలాడుచు శ్రీకరమై సురతరులకును బుడుకుఁదొడుకులకును నెనయయినవరతరులకును దొడ్డగిడ్డులకును నాకరమై సన్మార్గవర్తనులఁ గ్రీక్కిరిసి మిగుల సొగ నగునగరములఁ జక్కనై కోటలఁ జేటల నాటలఁ బెటల బెటలమనోహరమై నిర్మలజలపూరితము లగువాపీకూడనదీన దతటాకాదులకుఁ గాఁపురమై శుకపికకలరవములకలరవములఁ గలకలమై భూమండలమునకు మండన మనఁ బరఁగుచుండె.

అద్దాని ధవళచంద్రుండు పరిపాలించుచు నుండెను. ఆతండు శాంతుండును నీతివంతుండును నుదాత్తుండును నప్రమత్తుండును మేరుధీరుండును మూరాకారుండును యౌవనమధ్య ఘుండును నయి యుండెను. ఆధరణీపురందరునకు లేక లేక పెక్కిండ్ల కొక్కతనయ జనియించెను. అపై తారసారుఁ గేడ

చుండెను. యౌవనప్రాదుర్భావమున నలరారుచుండెను. కన్య; కావున భూవరుండు చింతానిమగ్నుం డయి యుండెను. చింతల నెల్ల నెక్కు డిదియ యని నే నిదివఱకె వ్రాసితి. వరకాంతాన్వేషణమునకై పెక్కులు తలపోయు చుండెను. దివ్యోపాయ మొక్కటి తోచెను. తోడ్కొనఁ దనయానుగుఁదనయను జాయను రావించెను. తనభావం బెఱిగించెను. వారియనుమతి గ్రహించెను. కనకగాత్రియుఁ గమలనేత్రయుఁ గంబుకంఠరయు చింబాధరయు చినరుహపాణియు నసితవేణియు నగుతనపుత్రి చిత్రాంగిరూపముఁ బటములఁ జిత్రింపించి యాఠిఠీతినవారలును నిష్ఠాగరిష్ఠులును వేదభిదులును బలుకులవెలఁది గెలువఁ దగు పలుకు లాడువారును శాస్త్రపారంగతులును నగుబ్రాహ్మణుల రావించి తనమతము వెల్లడించి పటముల నందించి “ధారుణీ బృందారకులారా ! నామనోరథము మీవలన నీడేర వలయు. నాయలజడి వారించి సత్వరముఁ దగువరు విచారించి వివాహంబు గావించి వంశపారంపర్యము వచ్చుచున్న నామర్యాద నిలువ రించుటకు మీరు గాక యేరున్నారు ! ” అని వచించెను.

అంత నాధారుణీరమణునికోరిక ప్రకార మాసారధరామ కేంద్రులును ధవళవస్త్రధారులై మంగళతూర్వరవములు చెలఁగ నందళము లారోపించి వందిమాగధులుకై వారములు పేయ నోంకారరవములు మాటుమ్రోయ నూరుమేర దాఁటిరి. తూరిలోనివారును గుంపులుగుంపులుగఁ జేరి మనరాకుమారికి

వరవరు సమకూరుప నీపాటలు చనుచున్నారట యని సాశ్వ
ర్యులై యారయు చున్నారు. పొలిమేర మీఱినవెనుక నాయం
దళముల నున్నఛాండసులు “కామశాస్త్రీ! సోమశాస్త్రీ!
వీరన్నశాస్త్రీ! పేరన్నశాస్త్రీ! సుబ్బావధానీ! వెంకావధానీ!
ఈకార్యమునఁ గృతార్థులమైతిమా వరవరుం గనుంగొంటిమా
భూవరుడు మనకు వరహాలు కుప్పలు గురిపించఁడే! మనమం
దిరములు నుందరములై యిందిరారమణితోడఁ జిందులాడు
చుండవే!” యనుచు నొకరి కొకరు వినుచు చుండిరి. ద్విదేశ
ములు తిరుగు చుండిరి. రాజన్యమూర్ధన్యలమన్ననలు గొని
రాజపుత్రిచిత్రికములకు రాజపుత్రులరూపపటములు మా
ఱ్ఱును గొను చుండిరి. ఆచారిప్రకారము కావదోవతులును
సరిగంచుదువ్వలువలును శర తారుపంచెలును బట్టుబట్టులును నం
దుకొను చుండిరి. వడియ మప్పము పప్పు దప్పళిము మఱియుఁ
బంచభక్త్యపరమాన్నములకు లోపము లేదు కదా! ప్రజల
ముఖముల నాయాయవరాజులగుణగుణములు విద్యావిశేషము
లు చమత్కారముగ గ్రహించు చుండిరి. కని వినినసంగ
తుల నెల్ల నాకొమ్మ తెలియునటులు వ్రాసి చిత్రితముల
కంటించి యుంచిరి. తిరుగుమొగమై చుండుచు. భవభవం
ద్రునిమన్ననలు వడసిరి. జెచ్చినరాజులపటములనెల్ల నిచ్చిరి.
ప్రయాణప్రకారములు ప్రసంగించిరి. బహువిధములఁ బ్రశం
సించిరి.

గభీరనీరవూరితమై తుంగభంగతరంగములం గడుం
 గడుం గమనీయమై పావనగోదావరినది ప్రవహించు చుండె.
 కోకిలలు మ్రోగులనుండి కో కో కో యనుచుఁ గూక లిడు
 చుండె. రాయంచలు నిర్మలగోదావరీవీచికలఁ దోఁగఱుచుండె.
 జలపక్షు లప్పడప్పడు తలలగుపఱచి మునుగుచుండె. బేడిసలు
 మిడిసి పడుచుండె. నడుమ నడుమఁ గలపులినములు తళుకు
 లీనుచుండె. చల్లనిమెల్లనికమ్మతెమ్మెరలు జలములనుండి పను
 దెంచుచుండె. తీక్ష్ణరూక్షణవీక్షణములు ప్రసరింప మాని ఖర
 కరుఁ డరుణకిరణుడై యుండె. సత్వరసప్రభానుండై సాయం
 సమయమున విష్ణురూపు ధరించు ననుటకుఁ దార్కాణముగ
 విష్ణుచక్రమురీతి, శక్రుడు నిర్వక్రపరాక్రమమునఁ బడమటి
 కొండతెక్కలఁ గూల్చి పశ్చిమవారాశి శుభ్రపఱుప నున్నవజ్రా
 యుధముభాతిఁ, బ్రభాకరుడు పఱుగు చుండెను. గోదావరి
 కడ్డముగ నున్నట్లు లుత్తరదిశఁ బొడకట్టుగుట్టలు నిప్పులు
 గ్రీక్క నలమినరీతి వానిపైఁ గలచదలు కెంపువన్నెఁ బొదలు
 చుండెను. విశ్వేశ్వరాలయములోని జేగంటలు బాగుగ మ్రోఁగు
 చుండెను. విశ్రాంతికై పురజనులు గౌతమీతీరమున నడచు
 చుండిరి.

రాకాసుధాకరుఁ గేరుమోములును గైరవములసౌరు
 మీఱుకన్నులును నిందిందిరములయందమును హసించునూ
 నూఁగుమీనములును నాజానబాహువులును గలిగి వెలగలరత

నముల వెనుగుభూచణములు ధరించి శిరముల హరుముంజి
ముత్తైముల రంజితైదునొరగుపాగలు మెఱయఁ జలువవలువలు
దాలిది హొంబట్టుదట్టెఁ బెట్టినకటారిపసిడిపిడులు మిగుల
వెలుఁగ నేకాంతముగ నిరువురు యౌవనులు కోటిలింగపుణ్య
క్షేత్రప్రాంతమున విడనప్రదేశమున నొకచో నుపవిష్టులై యుం
డిరి. ఒకఁ డీదిగువ వ్రాసినట్లు తనతలుపుల వెలువడింపఁ రెండవ
వాఁడు సమాధాన మిచ్చు చుండెను.

ప్రథముఁడు:—మిత్రమా! మాతండ్రిగారు నారూపపటము
వ్రాయించి ఘూర్జరమునుండి వచ్చిన బాంపల కిచ్చి యాభూవుని
కడ కనిపినా రట !

ద్వితీయుఁడు:—ఔను సుహృద్వరా ! నవయాననమునఁ
దొలుకాడుని న్నాసర్వాంగసుందరి నొయింతు నేమొ !

ప్రథముఁడు:—వరియించుటా ! నెచ్చెలీ ! కరగ్రహణమా !
అయ్యో ! నే నొల్ల. షరరమఃకీమణులతోఁ బాటుగ నామెయు
నామాతయే—

ద్వితీ:—శివశివా ! ఏ మిట్లు షలికెరు రాజపుత్రా !

ప్రథ:—అమాత్యాపత్యా ! ఎన్నిట నెన్నినను బ్రహ్మ
చర్యమే యుత్తమోత్తమము. నిశ్చింతమై ననంతఁ జింతింపుచు
జననీజనకుల సేవింపుచు నార్యవద్యులఁ బూజింపుచు శేముషీ
ధురింధరులతోఁ బ్రసంగింపుచు నిహషరముల నుళంస నిదియ
తగు నాశ్రమము. షరమేశ్వరస్మరణము నేమటి పామరత్వమునఁ

బడి సంసారపారావారమున నీదులాడుచుఁ గలశతసంవత్సరముల నగము నిద్రితోడను బాతికపాలు బాల్యకామారజరావస్థలతోడను దక్కిననాలుగవభాగము రోగాదివిపత్తులతోడను మాయఁ పోయితనూయాత్రతోడను గడపి గిట్టి పుట్టుటకే యొక కన్యఁ జెట్టపట్టుట. జవ్వనమా కలకాల ముండదు. కలుముల చెలియా నిలుకడ లేనిది. జననజరామరణములా జీవులకు నహజములు. ఈసకలచరాచరములు ననిత్యములు. కామకోర్కెలోభమోహమదమాత్సర్యములకు లో నయి మానవు లీమాయావిశ్వమునఁ దగులుకొని పట్టువురుగు తన్నుఁ దాన చుట్టఁబెట్టుకొని మట్టుపెట్టుకొనువిధమున నా లనుచుఁ జూ లనుచు నాది యనుచు నీది యనుచు బా గనుచు నో గనుచు సొంతవారనుచు వింతవారనుచు మిత్రు లనుచు శత్రు లనుచు భ్రమలు పడు చున్నారు. కర్మఁ గూడఁ బెట్టు చున్నారు. ముష్టఁ దెచ్చుకొను చున్నారు. ఇది నిజముగ స్వయంకృతాపరాధము. గృహస్థున కన్నియుఁ జింతలే. సతి పతివ్రత గా కున్నఁ జింత ; సంపదలు గలుగ కున్నఁ జింత ; సంతో లే కున్నఁ జింత ; ఇట్లెంతయు నిరంతరచింత సంతాపింప వలయు. వీని కన్నిటికిఁ గారణము పరిణయము. కావున సఖుఁడా ! నే నీబ్రహ్మచర్యమునే పాలింప నున్నాను. సత్వర మానర్వేత్వరసాన్నిధ్యమును బడయఁ గోరు చున్నాను.

ద్వితీః—హర! హర! అమంగళ మడంగుం గాత! భూపాల

బాలకా ! నీవు వచించిన దెంతయు సమంజసము. ఐనను వర్ణ
ధర్మములఁ బో నాడి బోడి యై జపతపములఁ గాలము గడపి
మడియుట నీకుఁ దగదు. సాటిరాకన్నెమిన్న నుద్వాహమై
దేవేందుఁ బోలి తేజరిలుచు దుష్టశిక్షణశిష్టరక్షణ మొనరిం
పుచుఁ బ్రజరిఁ బ్రజలఁ బోలి పాలింపుచు ధర్మంబు నాల్గుపా
దంబులు నడుపుచు సర్వజనమాన్యంక్షపై ధన్యుంక్షపై యుం
డుట నీకర్హము. ముక్తిమార్గమునుమాత్రము వెదకఁ గూడ
దని నేను నుడువను. మంటిలో సదా మసలు చున్నను మ
న్నంటని కుమ్మరపురుగులాగున గృహస్థాశ్రమమున నున్నను
సంసారమునఁ దగులుకొనక యాసర్వేశ్వరునె భజింపుము. కర్మ
యందుమా విత్తు ముందో చెట్టు ముందో యనునట్లు కర్మ
ముందో జన్మ ముందో నేరము. అయిన నీ వనిన ట్టిభవమున
నేభవము లేకుండ సరయుట మేలు. భవదంతరరిషద్వర్గము
నణఁచి పరమార్థస్వరూపమగు నీయంతరాత్మను బెనిచి ధర్మార్థ
కామమోక్షముల నలవరచుకొనుము. నీ కిహపరముల నుఖమే
యలవడును.

ప్రభుఁ—పమో సుబుద్ధీ ! నా కిది యేమియుఁ బ్రియము
కాక యుండె. ఈపరిణయము నాకు జరుగ కుండుఁ గాత మని
నాయాశయము.

సుబుఁ—సారంగధరా ! పలుకుపలుకునకు నేల యీయట్లీల
ములు ! నీ వింకను జాలఁ బొఱఁ బడు చున్నావు.

అనుచుండఁ జేకటిమిత్తి లోకమును హత్తుకొను చుండె.
నకాలమునకు సాలముఁ జేర నాయవద్వంద్వము లేచెను.
అలోచనాన్వితము లగుచునే యదుగులు మెల్లమెల్లన వైచెను.

మరునియరదములు నా నూతన జాతకిసలయములతోడ
రసాలసాలములు క్రాలు చుండెను. పొన్నలు పోగడలు పూల
తోడఁ బాలుచు చుండెను. గోరంటలు నల్లగోరంటలు చేమం
తులు బంతులు అరంటు లేడాకులయరంటులు గన్నేరులు బిల్ల
గన్నేరులు మల్లెలు బొడ్డుమల్లెలు జాజులు విరజాజులు అం దం
దందము వహించి యుండెను. పొద్దుదిరుగుదులు తద్దయు
మోములు వంచెను. పద్మినీపతి పడమటికొండ నలంకరించెను.
అంగజ ననంగు నొనర్పఁ జచ్చుటకంటిదేవర విప్పినమూఁడవ
కన్ను నా నరుణకిరణుఁడును దాన వెలువడినశిఖిఖి లన నంజ
కెంజాయలును బాలుచు చుండె. కీరశారిక లాహరిము గొనుచు
సారు మీఱఁ గేసు చుండెను. అది యొకప్రమదవనము. ఏ
ప్రమదవనమో చదువరులు ముందుముం దెఱుఁగుదురు. ఆసుం
దకోద్యానవనమున నుండకు లిరువురు చంద్రకిలావేదికపైఁ
గూర్చుండి యీక్రిందినీతి సంభాషించు చుండిరి.

ప్రథమసుందరి:—ప్రియసఖ! ఈపాంచాల నేపాళ అంగ
సంగ కలింగ వేంగి మున్నగుదేశభూమిశుల నెల్ల నా కీ చివర—

ద్వితీయ.సుందరి:—నగము నుడివి లజ్జించెద వేల బాల!
సారంగధరు వరియించితివా! అరఁ డసామాన్యఁడే! అద్వి

తీయఁజే! అయిన సత్వర ముగి దేవరవారికి భవదాత్మజ వేంగి
రాజు—

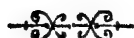
ప్రభు:—భీ! భీ! వదరకునే! వేంగిరాజునా నే వరించినది?

ద్వితీ:—చిడిముడిపడి బామముడి నిడకునే చిత్రాంగీ!
రాజనామము సారంగధరునకుఁ జెల్లుట సుప్రసిద్ధము నీ కందుల
కీయులుకు! మఱియు నీ గూఢపటము పనుపుదుము కదా!
అబ్బ! రే పెట్టు కాఁపురము కడతేర్చెదవా కాని యెంత
కోపమే నీకు! పెదవి కదుప నీయవు. ముందు నిల్లే పలుకు
పలుకున కలుక వహించు చుందువా?

చిత్రాంగి:—చాలు! జాలు నీసరనము మనోరమా!

మనో:—జాల మేల రమ్మ రమ్మ సరగున నీవరములెఱంగు
ధర్మవరున కెఱింగించి శ్రీవేంగిమహారాజునకు శ్రీముఖము
వ్రాయించి పంపించు న స్థానర్హుడము.

ఇగువురును లేచిరి. చీరచెఱంగులు చీరాడ సవరించు
కొంచు భర్మహర్మమును సమీపించిరి. లోఁ బ్రవేశించిరి.

నాల్గవ ప్రకరణము.

ఈ ప్రభావము.

మధ్యందినమార్తాండుడు క్రమక్రమముగ మంద మొందు చుండెను. మంద మొందుచు నున్న కొంది ఖరకరునితీక్షణము తీగింపు చుండెను. వడగాడ్పులు వడి వడి నుడి వడుచు వీచు చుండెను. పౌరు లావేడిగాడుపులకు జంకి పెంకల దొంగ కయ యుండిరి. పట్టణమునెం గలబయలులను బాలిమేరలం గలయిసుకతిన్నెలను నెండమాపులు మెండుకొని యుండెను.

ఎఱ్ఱగఁ బూచినతురాయిచెట్లను బాడిదచెట్లను గను విందుగ వెలయు చుండెను. పనసలు పన మీటి ఫలములతో నలరు చుండెను. ఉసిరికలు పరిమిరంగుం గలపండ్లగుత్తులతో నెనక మెనఁగి యుండెను. నూనెన జారినసాలకినలయములు క్రమ క్రమముగ ముడిరి పచ్చఁబాతెను. పుష్టిగులయి పొలుచుచూ తములు నకాలమున నామనిదొరకలయికను సఫలము లయ్యెను. అనహకారముల నేమూల నున్నదో యాకారము కనంబటపదు కాని కో! కో! కో! యనుతనపంచమస్వరమును గడుగడు వినం బఱపు చుండెను గలకంఠము.

మంచిగండములు పేలిన మైనిండ నలఁది వాతాయన ములు మూసి యున్నరన్నరనుచు వీధనలు వినరు చుండిరి పుర

జనులు పెక్కండ్రు. చలివేంద్రలలోను జలువపందిళ్లలోను విశ్రమించి యుండిరి పాంథులు.

హాళికులు చండమాంత్రాండునితీక్షణవీక్షణములకు బెదరి వదలినతమపొలముపనులఁ దిరుగఁ బ్రారంభింప సిద్ధపడుచుండిరి. యువకులు శరీరశుద్ధికై గోదావరి కరిగి కవోష్ణనిర్మలజలముల నోల లాడుచుండిరి. ఓరఁగా మూసినతమయంగడితలుపులు వణిజాలు తెఱచి తెరలు తీయుచుండిరి. వేళాకోళము లాడుచుఁ బొంగుచుఁ గేకినలుగొట్టుచు నొకరినొకరు నెట్టుచుఁ జెట్టులు పట్టుచుఁ దాఁటియాకుకట్టలను గంటములను జదరలను గొన్న బడిపిల్లలు వీదిబరుల కరుగుచుండిరి. పుష్పలావికలలో మల్లె మొగ్గలు కోయవారుకొందఱు కోసినవి గుచ్చివారుకొందఱు గుచ్చినదండల నమ్మకమ్మునకుఁ గొని చనువారుకొందఱు నిట్లుగ నుండిరి.

రాజరాజనరేంద్రునిభర్మహర్మ్యమ్మున నొండెడ నొక నేవకుఁడు వాతాయనమ్ములకు వేగిఁ గట్టినవట్టివేరుతడకలపై సదా జలమ్ములు చిమ్మనగొట్టమ్మునఁ జిమ్ముచు నుండెను. మఱి యొకఁడు లోపున వీవన వీచుచుండెను. ఆనుందరమందిరమున నొకమృదుతరరత్నకంబళంబునం బద్మాసనంబు వైచి నన్నపాచార్యుండుపవిష్టుం డయి యుండెను. అయ్యాచార్యవర్యున శెట్టయెదుట నరవిందముల నవహించుకోమలాంఘ్రులు వెనుకకు మడిచి, వినరుహముల నెక్కనెక్క మాడుకరములు మురి

మనకు ముడిచి, జలజములఁ దూకించునయనములును శతశత్రుములఁ జూచుచుమనములును వికసింప నేకాగ్రీచిత్తు లయి విశేషశ్రద్ధానుబద్ధు లయి మారాకారులు రాజకుమారుఁడు సారంగధరుఁడును మంత్రీపుత్రుఁడు సుబుద్ధియుఁ గూర్చుండిరి. వారిరువురకు నన్నపాచార్యుఁ డీక్రిందిరీతిని సుప్రబోధ మొనరింపు చుండెను.

“ పుత్రులారా ! యెట్టివా రయినను దల్లిదండ్రులఁ బూజించి సతము వారీయాజ్ఞానువర్తు లయి సంతోషదాయకులయి యుండుటయే కుమారులప్రథమవిధి. ననమానములు మోసి నానాకష్టములు ననుభవించి ప్రాణగంక్షముఁ గడచి హేయ మనుచు రోయక మలమూత్రముల నించుకయు సంచరించకుండ శుభ్రోపకరి చే పనక మా పనక నీరాహారములు నిద్రాసౌఖ్యములు మొఱచి జాళువానగల వలిపెదుకూలములఁ బేటికల భద్రోపకరి తిన్నఁగ నున్నఁగఁ దల దువ్వక పట్టుక నెట్టిన బొట్టు బెట్టక గొనబుగ ననయముఁ గనులను. గాటుక దిద్దక సమస్తసుఖముల నెవఁ బఱచి చీమంతచేటు వచ్చిన జగమొమునిఁగెనట్లు పగచి యారోగ్యముగ నున్నఁ దద్దయుఁ బెద్దగ ముద్దల నిమిదుఁ గికాకిక నవ్వింపుచు నగుచు పలిబిలిపలుకులు పలికింపుచుఁ బలుకుచుఁ దప్పటదుగుల నడిపించుచు నడచుచుఁ జెడునడవడిఁ దొలఁగింపుచుఁ దొలఁగుచు బుద్ధిమై వృద్ధి గావింపుచుఁ గాంచుచు వివాహమహోత్సవము నొనరింపుచు మొఱ

యెచు నిత్యానందదాయక మగుతాపలమును జూపింపుచుఁ
జూచుచు నమితమోదవాద్ధి నోల లాడి యనయము శయనపక్ష
ములవలె బరికించుమాత కానర్వేశ్వరుం డొక్కఁడు దక్క
సమాన మెవ్వరు ! చుంచు దుష్టి జడలు చుట్టి పువ్వులు పెట్టి
గొడ్డంగిపన్నీట మడ్డన మాడించి యుడుపులు దొడిగి తొడవు
లిడి సోగలై బాగుగఁ బఱఁగుసోయగవుఁగన్నులఁ గాటుక దిద్ది
నెల నేలునలికమునఁ బొట్టు పెట్టి పంచభక్త్యపరమాన్నముల
టాజ్జ వెలితి లేకుండు, బాడి యాడి లాలించి వేడుకలఁ దేలించి
యింగితమును బాలింపుచు, దినిపించుమాత కానర్వేశ్వరుం
డొక్కఁడు దక్క సమాన మెవ్వరు ! వింతలు విశేషములు
నడుగుచు వేళకు నన్నముఁ బెట్టుచు విధివిరామముల నెఱిగిం
పుచు విద్యాబుద్ధులఁగఱపుచుఁ జిటుపనులు చేయింపుచుఁ జిన్నారి
పొన్నాఁగిచిఱుతపాయపుఁజిక్కుల విడఁ దీయుచు నవయావన
సతీపతులసరసాలాపముల సాగింపుచు సంతానసంతోషముల
భోగింపుచు నిహలోకనర్వసౌఖ్యముల నొడఁ గూర్పుచుఁ బర
లోకమార్గము నేర్పుచుఁ జెంగలించుమాత కానర్వేశ్వరుం
డొక్కఁడు దక్క సమాన మెవ్వరు ! అట్టిమాత నుగూ
సమేత దయోపేత పూజనీయం బన నరుదే ! సర్వాధిక్యం
బగునట్టియంబ గుణకదంబ నతిక్రమించి సంఛరించు టొప్పునే !
అసమ యగునాతల్లిఁ గనికరపువ్వి మానినీమతల్లిం దెగడం
దగునే ! అంతకన్న సధనూధమము నీచతమ మగువని నీబగఁగిని

మనము కనుదుమే ! తేకువ వేకువ'లేచి పా'ణేశ్వరుపాదపద్మ
ములకుఁ బ్రాణమిల్లి నిలుచుతల్లియొక్కసుందరపాదారవిందముల
కమందానందకందలితహృదయారవిందమునం దలసోక మ్రొక్క
నవ్యాజకరుణావిశేషమున నకల్మషహృదయమున నమితా
హ్లాదమునఁ “జిరాయువు చిరాయువు పుత్రా !” యని మును
ముందుం దన్నువున్నామనరకంబు నుండి లేవ నెత్తువాని
నాక్షణమ లేవ నెత్తి గాఢాలింగనమొనర్చి కడ లేనిసంతస
కడలిం దేలింపుచు నశేషశీర్వాదముల్కృష్టపించుచుచనని సుగుణ
మణి విచిత్రుని స్త్రీజనమణిఁ బ్రతిఘటించి సంచరించుట ధర్మవే !
మూర్ఖునిోహులకు కారవాద్యుత్కృష్టనరకనివాసవిమోచన
మొన్నం డయిన నుండునే !

సీ॥ అజ్ఞాన మనియెడియంధకారముఁ బాపి

సుజ్ఞానతేజంబుఁ జూపుతరణి !

సంసారసాగరసకలకష్టంబుల

ముంచివేయక తేల్చి యుంచుతరణి !

యిష్టఫలంబుల నిచ్చుచు దాడిద్యు)

కష్టంబు లెడఁ బాపుకల్పితరువు !

భక్తియోగముఁ దెల్చి ముక్తిసగరమును

దాయఁగా నడపుకదానిలెరువు !

తే॥ గీ॥ ధైర్య మెద నలకొలిపెద్దుధైర్యలక్ష్మి !

నకలసంపద లొనఁ గూర్చునహదలక్ష్మి !

మానసోల్లాసమును జేయుగానలక్ష్మి !

మాతకు సమాన మెవ్వరు మహి నయారె !

సీ॥ తెల వాఱ కుండఁ బ్రీతిదినము వేళకు

నుగ్గును బోసి పా లొనఁగుదాది !

మలమూత్రముల నున్న తెలిబట్ట లెల్లను

నుతికి శుభ్రము చేసి యుంచుదాసి !

యారోగ్యము చెడినయావేళ మందులు

వేసి రక్షించెడి వైజ్ఞురాలు !

సర్వదా సర్వథా సర్వత్రయును దోచు

నీడ యై మెలఁగెడి నేస్తురాలు !

తే॥ గీ॥ సర్వనుగుణములను బల్కుశాస్త్రవేత్త !

మహివిచిత్రములను దెల్పుమంత్రవేత్త !

నిఖిలధర్మశాస్త్రములను నేర్పుగురుణి !

మాతకు సమాన మెవ్వరు మహి నయారె !

సీ॥ కొట్టిన నయినను దిట్టిన నయినను

గోపింప నేరనిగురుసుకీల !

పోషింపు చుండినఁ బోషింప కుండిన

గుట్టు వెలికిఁ దేనిగుణధురీణ !

ముష్కరుం డయినను ముక్కోపి యయినను

సతతముఁ బ్రేమించునదయహృదయ !

ధనవంతుఁ డైనను దౌర్భాగ్యుఁ డైనను

నిముసముఁ బయనినిర్మలాత్మ !

తే॥ గీ॥ ఘోరలను బూన నేరనిపూతచరిత !

మంచిమాటలు వచించుమంజవాణి !

యభ్యుదయమునే యాశించునార్యసదృశ !

మాతకు సమాన మెవ్వరు మహి నయారె !

(ఇవి మద్విగదిత మాతృప్రేమకామతృప్తకములనివి.)

కావున మాతృపూజ సర్వశ్రేయస్కరము. ఇక్కఁ
బితృపూజావిధానము వినుడు. నవమాసము లుదరమున మోసి
నానాశ్రమలు నడి కని కనినదాది జ్ఞానము కనుదాక నెడఁ
బాయక పునుచుదనని వెనుకను దనవీర్యంబుకతంబునఁ గలిగిన
తనతనయున కేటోపము లేకుండ సరయుచుఁ దనయావచ్చక్తి
యుక్తులు వినియోగించుచు శ్రీ లెన్నియో చేకూర్పుచుఁ దన్ను
పున్నామసరకంబు నుండి యుద్ధించువాఁ డతఁడే యని యె
న్నెన్నియోవిధముల వితర్కింపుచు సధికాహ్లాదమునఁ జేతుల
నెత్తి ము ద్దాదుచుఁ దాఁ బడుశ్రమల నెల్ల నాపిల్లనిజలిబిలి
పలుకుల మఱచుచు సపారసంసారపారావారనిమగ్నుం డయి
యుండుట నింతయుఁ దెలియక నిర్మలహృదయమున నిశ్చింత
స్వాంతమునఁ గొలుకాడుపితయే వందనీయుఁ డన నాశ్చర్య
మేమి ! అట్టిజనకు వ్యతిరేకించి సంచరించురేకుఁ డెట్టియధో
గతికిఁ బాలగునో పరికింపుడు. పితృవాక్యపరిపాలనార్థమే కాదా
మున్ను శ్రీరామచంద్రుండు పదునాలుగేం డ్లరణ్యావాస
మాచరించె. కావునఁ గుమారులారా ! చన్న మెత్తినప్రీతిమను

మృదువు బరమునందుఁ గలపరాత్పరు వినుతించి ప్రాణులు
ఘటించి యిహమునం గలతలిదండ్రులకు మొక్కుటయే
కర్తవ్యము. ఇట్లాచరింపనివాఁడు నరుండు కాఁడు వానరుండు.
ఇట్లు నుడువుట నీకాలమునఁ దల్లిదండ్రు లెల్లరుఁ దమతమ
మర్యాదలు నిలుపుచు సంచరించు చున్నారా యనునం దేహము
మీ డెంగముల నాందోళన మొందింప వచ్చు. దానికిని సమా
ధానముచు వినుఁడు. కలికాలమునఁ దల్లులు తమపిల్లల ధన
మునకై విక్రయించుటయు మాఱుమగలఁ దగులుకొని పరిపరి
విధములఁ గన్నపిన్నలఁ రట్టులఁ జెట్టుటయు రూపుమాపుట
యుఁ దండ్రి లక్రమదండన లాచరించుటయు మాఱుపెండ్లా
ములవలలఁ దగిలి ద్వేషించి రట్టుపెట్టి మట్టుపెట్టఁ గాంచుటయు
సర్వస్వము హరించి తనయింపుగత్తెకుఁ జేర్ప వంచుటయుఁ
గలంత నలంత వలవంత బలవంతమునఁ గలిగించుటయు జరుగు
చున్నను “యతోధర్మ స్తోజయ” మ్మని కొమరులు తమ
యథావిధుల నేమిటక యుండిన వా రిందున నందునం దమకుం
దగుశిక్ష ననుభవించియే తీరుదురు. ఎప్పుడు నెప్పుట్టన నేషిధోప
ద్రోవముల మాతాపితలమూలమునఁ దా రనుభవింప వలసి
వచ్చినను చనయులు నిశ్చింతమై నిష్కలుషమతి నించుకయుఁ
జంచలింపక పల్లెత్తి మాట యయిన ననక యనుభవించుటయే
కాక వారి నట్టి యధర్మపథము నుండి మరల్చి నన్మార్గ మలవడఁ
జేయ సర్వేశ్వరుఁ బ్రార్థించుటయే పరమధర్మ నని నానిశ్చిత.

మతము. వినరే మును మోహినికై యేకాదశీవ్రతభంగమునకుం
గొంకి తన యేకాత్మజు రాకాసుధాకరానను బోకార్ప సమ
కట్టుపట్టున రుక్మాంగదు నడ నతనియంగజుడు నడచుకొనిననం
గతిని ? మాయామానికిఁ దన్ను పహర మొనఁగుదు రన్న కన్న
జననీజనకు లగుబుద్ధిమతికి సిరియాలనకు ధృతి నిలిపినమతిమంతు
చరితము స్వాంతముల నుంపరే ? అష్టకష్టములు పెట్టి నరహరి
యటకట నసువులు తొఱఁగినజనకున కేలోకమును గోఁతెనో
ప్రస్థామఁ డెఱుంగరే ? మఱియు మారాము చేసినను మంకు
తనము చూపినను వ్యతిరిక్తముగ నడిచినను లెక్క సేయక
తలఁచినంతన యంత మొందించునవకాశము స్వాధీనమున
నున్నను నాయభిప్రాయమే రా నీయక వృద్ధి గావించినవృద్ధ
జననీజనకులో చిత్తభ్రమఁ గాని మఱి యేకారణమునఁ గాని
యే దే సమకార మొనరించిన దురాగ్రహగ్రీవులై దుర్మదాం
ధులై నిర్దాక్షిణ్యులై నిక్కి నీల్లి కండబలుపు కలదు కదా యను
గర్వాతిరేకమున మై మఱచి కీడు మూడించుయావను లెట్టి
శిక్షకుఁ బాత్రులో పిలోకింపుడు. వీరిం బోలి వారును నిర్దయ
స్వాంతులై మృగయులగతి నంతట నంత మొందించిన నింత
యవకాశ మేది ? వీరికి మనుగడ యేది ? కావున నొకవేళ
జననీజనకులు తప్ప నడిచినను ద్వేషమును దోషమును దూష
ణను బూనిక యోర్చుమై నడచుటయే సర్వోత్తమము. దీనిని
మీరు మీజీవిత కాలమున మఱవ కుందురు గాత !

ఇతను మీయర్హ కృత్యముల నాలింపుడు. విద్యయం దపేక్షయు నల్లరిపనులయందు పేక్షయు ముఖ్యముగ మీ కుండ వలయు. గురుశుశ్రూష, పెద్దలయందు భక్తి, యతిథిసత్కారము, భూతదయ, వినయవిధేయత, సత్సహవాసము, సర్వ సమత, సహనము, శాంతము, నిగర్వము, నిష్కల్మషము, స్వాభిమానము, స్వాగతము, సత్యాలాపము, మీరు ముఖ్యముగఁ బాటించ వలయు. వీనిఁ బాటించని వానిమనికి తల్లి దండ్రులకడుపుచేటు, గుర్వాదులయఁప్రఖ్యాతికిమూలము, విజృంభితస్వదేశవృక్షమునకుఁ గుంకటివేరుపురుగు. సర్వాసర్థదాయకము. గురుశుశ్రూష లేకున్న విజ్ఞానము నహి ; విజ్ఞానవిహీనుఁడు మోక్షవిహీనుఁడే ; పెద్దలయందు భక్తి లేకున్న సదాచారములు పట్టుబడవు; సదాచారవిహీనునకు నద్వితీ హుళిక్కి. : యతిథిసత్కార ముండ కున్నఁ దనకు నెన్నఁడు నన్నము కలుగదు ; అన్నము లేకున్న నెన్నోకష్టములు పడుటయే గాక దుర్గుణాలవాలుఁ డగుచు : భూతదయ గలుగ కున్నఁ బున్నెము నున్న ; పుణ్యవిదూరుఁడు స్వర్గవిదూరుఁ డగుటకు సంజేహమా ! వినయవిధేయతయలవడమి గౌరవచ్యుతుఁడును బతితుఁడునగును : సత్సహవాసము లేమి జారుఁడును జోరుఁడును ద్రాగుఁబోతును బాగరుఁబోతును ఉచితానుచిత కార్యాకార్య ధర్మాధర్మజ్ఞాన హీనుఁడును నల్పజీవితుఁడు నగును : సర్వసమత లేకున్న విబుధ జననిందురుఁడును సర్వేశ్వరకరుణావిదూరుఁడును నగును : సహ

నము లేనివాడు సంతతసం తాపాకాంతుడును దురంతచింతా
నిమగ్నుడును నివృత్తయోజనుడును వీరవివేకియు స్వవినాశ
కారుడు నగును : కాంతము లేనివాడు నిఖిలకార్యభంగపరు
డును సఖజనశాత్రీవుడును స్వప్రాణాపహారుడును నగును :
నిగర్వి కానివాడు వినిందితుడును స్వేచ్ఛానిహారుడును నాత్మ
న్తుతియుఁ బరనిందయుఁ జేయువాడును మాయామోహరముల
నేరనివాడును నగును : నిష్కలుషమతియై యుండనివాఁ డాత్మ
బంధువులకు సయితము హితము కానివాఁ డయి పరధనపర
ధారాపేక్షాపరుఁ డయి యాస్పితసిద్ధిఁ బడయక యీడ్పులఁ
బడుచు నుండును : స్వాభిమానము లేనివాడు స్వజాతిచేత
నీనడింపఁ బడుచు గురుసంకటములఁ జిక్కుచు నిందనీయుఁ
డగును : స్వాగతము లేక దురాగతముల మెలఁగువాడు మన్న
మి న్నెఱుంగక సంచరించి స్వోదరపోషణైక్యపరుం డయి
యుచితానుచితముల మానావమానముల మర్యాదామర్యాదల
హీనాహీనములఁ జెలియక దుష్టవృగమురీతి దుర్మరణము నొం
డును : సత్యభాషణము లేనివాఁడ నరపశువు ; దైవ మొసఁగిన
జ్ఞానమ్ము వ మొొనర్చి యమాయికుల పండింపుచు సంచరించు
వీనిఁ బశు వన్నను గౌరవమే ! అసత్యాలాపమున మోసమును
మోసమున మొండితనమును మొండితనమున దుండగమును
దుండగమున దుందుడుకును బ్రాప్తించి మూర్ఖభవించినకలి
వురుషుఁడో ఘోరాకారరాక్షసుఁడో నా నుండు : వీనియానన

మూలోకించినఁ బంఞమహాపాతకములు పట్టుపడు. అంధకార
బంధుర మగునధోలోకమే వీని కెల్లవుడు నివాసయోగ్యము.
వీనియనత్యాలాపము లెన్నెన్నికొంపలు కూల్చివైచెనో యె
న్నెన్నివంశములు ధ్వంసము గావించెనో యెందతెందటిపురో
వృద్ధినిరోధ మొనరించెనో యెందతెందటిబందుగుల కడఁబాట్లు
గలిగించెనో యెందతెందటిమిత్రుల శత్రుల నొనరించెనో దీనుల
నొనరించెనో మానములఁ దూలించెనో హీనులఁ గావించెనో
హానుల ముంచెనో ప్రాణములు హరించెనో యెవ్వ తెలుఁగఁ
బఱపఁ గలరు ! చంద్రమతీహరిశ్చంద్రుఁడరిత్రము నలదమ
యంతలువృత్తాంతము మీ కిదిసఱకె తెలిపితిని. అవియ యేల
మీవంశజుఁ డగుధర్మజునిదగుజీవితము వినవే సారంగధరా !
తనయులారా ! ధనముపట్లఁ గాని కామినీజనముపట్లఁ గాని
మానప్రాణముఁగిమిత్రము కాని బాంకకుఁడు. నూన్మత
విదూరుఁ డగుటకన్న మానవ్రత మూనుట చాలమేలు. ఘోరా
కారుల నైన నేను భరింపఁ గలుగుదును గాని యన్మతము లాడు
వాని నొకని నైనఁ బూనఁ జాల ననినభూదేవివాక్యములు మును
మీకుఁ దెలిపి యుంటినే కదా. కనుకఁ దనకు నరకమును
నొరులకుఁ దాత్కాలికాందోళనమును గలుగఁ జేయుటయే
కాక యిహపరములకు వెలి యొనర్చుబూటకముల నెప్పుడును
నెప్పట్టునను బాగుకకుఁడు. త ప్పొనర్చి యొప్పుకొనిన మెప్పు
పరియను గాని దానిఁ గప్పివుచ్చుట కెన్నెన్నోయబద్ధము లాడిన

సఫలీకృతుఁడు కాఁడు కదా సర్వమజనాసహ్యభాజనుఁ డగును. కాన నీనావచియించినదుర్గుణముల నెల్లయు నేకఫలప్రదములే యించుమిం చయినను నీకట్టకడపటిదిమాత్రే మన్నిఁటికన్న సధికానర్థదాయ మగుట నచింత్య మభావ్య మనాచరణీయము. ఒక్కసారి కల్ల లాడినవాని మఱియొక్కసారి కాదు కదా కల కాలము నమ్మరు. వానికి సభాభిప్రత్యము పదవీభిప్రత్యము స్థానభిప్రత్యము తునకుఁ బ్రాణభిప్రత్యముఁ గలుగ కుండుచే. దివాళాతుఁలు దివానాధుఁడు నిశాపతియు భూమ్యాకాశము లును సశేషాశావకాశములును జరాచరములును సంతరాత్మ యు సనిశము కా పయి యుండ నెవ్వ టెఱుఁగ కుండ బాంకితి నను పెట్టు! కల్ల కొన్నాళ్లకుఁ గా కున్నఁ గొన్నాళ్ల కైన బైలువెళ్ల కుండదు. సత్యభాషణపాతబద్ధు లగుటనె కదా సిరి యాశరూక్మాంగదులు తమయంగజులఁ బాలియింప నమకట్టిని ; దశరథేశ్వరుఁ డనువుల నప్పగించె ; శిభి మేనికండలు చెండ నిచ్చె ; దధీచి తల దానము చేసె ; కర్ణుఁడు సహజకవచకుం డలముల నమర్పించె ; సూన్యతవతనియతుఁ డగుటనే కదా భీష్మాచార్యుఁడు నిష్కాముఁడును జితేంద్రియుఁడును నిఖిలజన స్తోత్రోపాతుఁడును సమర్థుఁడు నయ్యె. అసత్యము లాడి యనాదరణీయు లయి యనమానహేతుభూతులయి జీవన్మృతు లయి యుండుటకన్న సత్యము వచియించి మృతజీవు లయి యుండుట సర్వస్తుత్యము. చిరజీవి యై చిరజీవి యై మనుటకన్న హంస యై యాఱునెలలు బ్రదుకుట యు త్రమము" అనియెను.

నుబుద్ధిసారంగధరులు విస్మయకలితు లయి సంతోష
రంగు లయి నిశ్చితచేతస్కు లయి పుల్లంభోరుహపత్రనేత్రు
లయి యొకరిమొక మొకరు విలోకించునంత వ్యాయామనమ
యము సమీపించినట్లు వివరించుఘంటానినదము వీనుల జొచ్చె
ను. నన్న సాచార్యులవారుతోలుతగ మువ్వురును లేచిరి.

—❧—

అయిదవ ప్రకరణము.

పరిణయము.

ఏ మిది ! అన్నియు స్వర్ణరజతరచితగృహములే. కావు
కావు. అరిద్ర యలది వెల్ల వేసినయావాసములు. రతనములు
జతపటపః గరము రంగారుబంగారుద్వారములో నా బసువు
పూసి కుంకుమబొట్లు పెట్టినగుమ్మములు చూపఱుల బ్రమించు
చుండె. పచ్చనితోరణములు బారులు తీరి యుండె. కొత్త
పూదండలు దండిగ మెండుకొని యుండె. ముంగిండ్లు రంగవల్లి
కలఁ జెంగలించు చుండె. తెరువులు పరిశుభ్రముగ వరలు
చుండె. అం దందు ముఖ్యము లగుమందిరములముందు నుండ
రను లగుపందిరలు వెలయు చుండె. ఆకాయమాసములు
శోభాయమాసములై జగజ్జీయములై వెలుగు చుండెను.
మల్లెతీగలతోడను ద్రాక్షాలతాళితోడను మనోహరములై
యుండె. కంబముల ననంటికంబములంటఁ గట్టం బడి యుండె.

తెరువున కిరుప్పక్కలఁ జిత్రీవిచిత్రీము లగువుష్పఫలశత్రములఁ జెలఁగు మొక్కల నిండినకుందు లమర్పఁ బడి యుండె. వాట ములపొడుగున వాటముగఁ గాగితము బుట్టలును జీలుగుఁబూలఁ గ్రాలు వెనురుగడలును నుండె. విషణివీధులు మఱియు విచిత్రీ ముగ రంగురంగులకాగితముపూలతోడఁ నుటంగలించు చుండె. పురలక్ష్మి చలువనలువలు ధరించి వివిధాలంకారము లలంకరించుకొని మఱిమఱి మురువున ధవళచంద్రునితనయ యగుచిత్రాం గిపరిణయోత్సవము సవ్యముగ జరుప నున్నగురుపురంధ్రీరత్నము నాఁ బరఁగు చుండె.

“చిత్రాంగీ! చిత్రాంగీ! యెంతవిచిత్రీమే! కన్నల నెండఱనో కన్నారము కాని నిన్నుఁ బోలినదానిఁ గనుఁగొని నేరము. తలఁచినప్పుడే తాత పెండ్లియని వలచినంతనే వలవంత మునుఁగు చున్నావు కదే! ఆరాటము పెండ్లికొడుకు పేరఁటాలు నెత్తుకొనిపోయె ననుసామెత యిట్లు తాటుమాటగునని నేరమే! చాలుఁ జాలు లే లెమ్ము. నేల వ్రాలి యుంటి వేమి! కను మూసికొని యీనాలుగుగడియలు గడపుము. వండునటకు నుండనిదానవు పండువటకు నె ట్లుందువే నానల్లీ!” అనుచుఁ జిత్రాంగియంతఃపురమున మనోరమ యర్థరాత్రీమునఁ బలుకు చున్నది. చిత్రాంగి మై మఱచి తనగదినడిమ రత్నకంబళ ముపైఁ బుత్తడిపుత్తళిక నాఁ బడి యుండెను. ఒడలితోడవులు తమస్థానముల నుండి నడలి యుండెను. బాళువానగలు బారి

యుండెను. వలువలు నలిగి యుండెను. కష్టగొష్ట చెదరి యుండెను. నయనములు మూతలుపడి యుండెను. మనోరమ యాకోమ్మను నెమ్మదిగ నెత్తి హొంబట్టుపజువునఁ బెట్టెను. శీతలోపచారములు చేయు చుండెను. “కల కన్నమాత్రమున నిట్లు కలఁగుదురే! కల లన్నియు నిజము లగునా! కాఁ గలది కాక మానునా! నీకలఁత మాను” మని మనోరమ యాఱడఁ బల్కు చున్నది. ఆతరుణీమణియుఁ జైతన్యము వహింపు చున్నది. తెలివి వచ్చి యున్న రున్న రని వేడినిట్టూర్పులు పుచ్చు చున్నది. “మనోరమా! దారి యేమే! సారంగధరుఁడు నాకుమారుఁ డగునే” యని యామె యామె జేరఁ బడు చున్నది. పులుకుపులుకునఁ గనుఁగొనుచుఁ బలుకువలుకున దైన్యము దొలుకఁ జెలుపు చున్నది. వారి కిట్లుగఁ బ్రసంగము జరుగు చున్నది.

మనో:—

॥ వాలా! యేటి కలంతఁ జెంద నలభూపాలుండు విచ్చేయునికొ
వాలామంబు గ్రహించు నమ్మయ శుభప్రారంభకాలంబునకొ
లీలకొ శ్రేష్ఠ వివాహ మం దనఁగ నట్టిలాక్షు లిట్లాడఁగా
జేలా హోమము వాయునంతఁగ నీ శే మన్నదే జగన్యనీ!

(చిన్న చిన్న మార్పులతోఁ గ్రితము లైన శ్రీధర్మవరము రామకృష్ణమా
చార్యులగారి చిత్రినరీయులునిపద్యమును జేర్చిన న శ్లోకద్వంద్వసంఖ్యాయు
లును శాతకమహాశయులును మన్నింతురు గాక!)

తెరువున కిరుప్రక్కలఁ జిత్రీవిచిత్రము లగుపుష్పఫలపత్రములఁ జేలఁగు మొక్కల నిండినకుండు లమర్పఁ బడి యుండె. వాటములపొడుగున వాటముగఁ గాగితము బుట్టలును జీలుగుఁబూలఁ గ్రాలు వెదురుగడలును నుండె. విహరివీధులు మఱియు విచిత్రముగ రంగురంగులకాగితముపూలతోడఁ నుజుంగలించు చుండె. పురలక్ష్మి చలువనలువలు ధరించి వివిధాలంకారము లొంకరించుకొని మఱిమఱి మురువున ధవళచంద్రునితనయ యగుచిత్రాంగిపరిణయోత్సవము సవ్యముగ జరుప నున్నగురుపురంద్రీరత్నము నాఁ బరఁగు చుండె.

“చిత్రాంగీ! చిత్రాంగీ! యెంతవిచిత్రమే! కన్నల నెండఱనో కన్నారము కాని నిన్నుఁ బోలినదానిఁ గనుఁగొని నేరము. తలఁచినప్పుడే తాత పెండ్లియని వలచినంతనే వలవంత మునుఁగు చున్నావు కదే! ఆరాటము పెండ్లికొడుకు పేరఁటాలు నెత్తుకొనిపోయె ననుసామెత యిట్లు తాటుమాటగునని నేరమే! చాలుఁ జాలు లే లేమ్మ. నేల వ్రాలి యుంటి వేమి! కను మూసికొని యీనాలుగుగడియలు గడవుము. పండువఱకు నుండనిదాసపు పండువఱకు నె ట్లుందువే నానల్లీ!” అనుచుఁ జిత్రాంగియంతఃపురమున మనోరమ యర్థరాత్రీముసఁ బలుకు చున్నది. చిత్రాంగి మై మఱచి తనగదినడమ రత్నకంబళముపైఁ బుత్తడిపుత్తళిక నాఁ బడి యుండెను. ఒడలితోడవులు తమస్తానముల నుండి నడలి యుండెను. జాళువానగలు జారి

యుండెను. వలువలు నలిగి యుండెను. కష్టకొష్ట చెదరి యుండెను. నయనములు మూతలుపడి యుండెను. మనోరమ యాకొమ్మను నెమ్మదిగ నెత్తి హొంబట్టుపటపునఁ బెట్టెను. శీతలోపచారములు చేయు చుండెను. “కల కన్నమాత్రమున నిట్లు కలఁగుదురే! కల లన్నియు నిజము లగునా! కాఁ గలది కాక మానునా! నీకలఁత మాను” మని మనోరమ యూఱడఁ బల్కు చున్నది. ఆతరుణీమణియుఁ జైతన్యము వహింపు చున్నది. తెలివి వచ్చి యున్న రున్న రని వేడినిట్టూర్పులు పుచ్చు చున్నది. “మనోరమా! దారి యేమే! సారంగధరుఁడు నాకుమారుఁ డగునే” యని యామె యామెఁ జేరఁ బడు చున్నది. పులుకుపులుకునఁ గనుఁగొనుచుఁ బలుకువలుకున దైన్యము దొలుకఁ జెలుపు చున్నది. వారి కిట్లుగఁ బ్రసంగము జరుగు చున్నది.

మనో:—

క॥ బాలా! యేటి కలంకఁ జెంద నలభూపాలుండు విచ్చేయునిక
వాలాదుంబు గ్రహించు నమ్మము శుభప్రారంభకాలంబునకే
లిలక రేపు వివాహ మం చనఁగ నట్టిలాత్తు లిట్లాడఁగా
శేలా ప్రాణము బాయవంతటగ నీ శే మున్నదే జన్మనీ!

(చిన్న చిన్న మార్పులతోఁ గ్రితము లైన శ్రీధర్మచరమ రామకృష్ణమా
చార్యులగారి చిత్రనరాయణులొనిపద్యమును తీర్చిన న శ్లోకద్వంద్వము
లును వాతకమహాశయులును మన్నింతురు గాక!)

అంతః జెంత సగమునిద్దర నున్న యంతఃపురస్థ్రీ యెవతె
యో కాకతాళీయముగఁ దుమ్మెను.

మనో:—తథాస్తు. చూచితే నెచ్చెలీ! తప్పకనేఁ జెప్పినట్లే
జరుగునని యెట్లు తుమ్మినాలో యేరో కాని.

చిత్రాం:—(వినినతోడనే యాపలుకులు ములుకులవలె
దోఁప కన్నులు పూర్తిగఁ జెఱచి బామముడి వయిచి) ఏమే నీ
కింతకావరము! మదోన్మత్తత నొడలుతెలియక వదరుచున్నావే!
నాతోనా నీ వేళాకోళములు! కాలభుజంగితోఁ జెలగాటలు
మొదలిడితివా!

మనో:—సఖ! ఏ మట్లు మోము చిట్లించెదవు?

చిత్రాం:—ఆభూపాలుఁడా నన్నుఁ జెట్టపట్టుట? నేన యతని
కడకుఁ బోవుట? పాలుమాలి పేరీలు చున్నావు.

మనో:—మత్తకాశిని! కోపపడకుము. గిరగిర దిరిగి నిలుచు
వారు ధర తిరుగు చున్న దనుకొనునట్లు అలభూపాలుండు =
ఆరాజరాజనరేంద్రుఁడు, విచ్చేయున్ = వచ్చు చున్ననిన్ను,
అని వ్యాఖ్యానము చేసికొంటివే కాని అలభూపాలుండు =
(యావనము తొలగి యన్నయన్న రేంద్రుఁడు తనతనయఁ
డగుసారంగధరు నిదివఱకె సింహాసనారూఢుఁ గావించి రాజ్యా
భిషేక మొనర్చి యుండఁ గావున నతఁడే సర్వముగ నేఁడు
తేఁ డగుట) ఆసారంగధరుఁడు, విచ్చేయున్ = వచ్చును అని
నాయభిప్రాయము. అంతయ కాని యట్టివిశరీతార్థములు
తీయదు వనుకొంటినా!

చిత్రాంగి:—నిజముగ నీవు కొంటెవే—

మనో:—కొంటెతనము నీ పెట్టిగితివి. అలు కున్న యమ్మ కులు కక్కున యనియెద రిదియ కాఁబోలు. కా దంట మఱి పుచ్చకాయలదొంగ యనిన భుజములు తడవుకొనెద వేల! అది యేమో నీ వాముసలాయనపై మరులుకొనిన ప్లేవ రెఱుఁగుదురు! ఇందుకేనా యిందాఁక మనోరమా! యాసారంగధ రుడు నాకుమాకు శకునా యంటివి! నేరుపరివే! నన్ను కొంటె వంటివి. ఔను నేనుకొంటెను నీవు నేరనినంగనాచివంగముల్లువు—

చిత్రాంగి:—సకియా! నీకుఁ బుణ్యము. వివాహప్రయత్నముల జాగరూకులై యన్న వారే రైన విండు రూరకుండుము. మాటకారీ! మనోరమా! నీవాలుసకు చెండువైపుల వాడి కలదు వాపోపకుము.

అని కొంత యాఁగి తిరుగఁ దనకల తలఁపునకు వచ్చుటఁ గాఁబోలు. “అతఁడు నాయునురు తగిలి పోయినాఁడే కాని నాత్మిదముమాత్రము పోవ లేదు. ఇతకు నేఁ జేసినపూజా ఫలము లెట్లు కానున్నవో!” యని దీనముగ మేను పానుపున వాల్చెను.

ఈచిత్రవికారమున కంతకును గారణము మున్నాపె యొక్కనాఁడు తనముంగిళముం గురునొద్దం గనంబటవ నతండు నీకు ముదుకండు మగం డగుం గాక యని శపించె నట. ఈ శ్రేయి వెండియు నది జరిగినది జరిగినట్లు స్వప్న మయ్యె నట.

మందిరములఁ గలదీపకళికలు మంద మొందు చున్నట్లే యాకాశమునఁ గలతార కావళులు తళుకులు తలుగు చుండె. వేగుజుక్క చక్కఁగఁ బొడమెను. దిక్కులు తెలతెలవాటు చుండె. కావు కా వనుచుఁ గాకములు మ్రోకుల నుండి కేక లిడు చుండె. బాలింతలఁ బోలెఁ గలరవములు మూలుగు చుండెను. ద్విజకులమ్ములకూతలు దెసల నెగసెను. సద్గణ తేజము లింకెను. పంకజాతము విద్భంభించెను. కువలయం బ ట్టిట్టు పడెను. అరాదకం బై నయెడల నటు లగుఁ గాదె !

“కెడ్డి వచ్చె మొద లాడు మన్నా రంట ! నీకత య ట్లుండె. చెప్పినదే చెప్ప వలయు, పాడినదే పాడ వలయు. ఎన్నాళ్లు దెలిసిన నింతే. అదే యెల్లప్పుడెల్లవాటె. తెలివి నీ కెన్నఁడు తెల్లవాటు. ఇట్లున్నఁ గాఢాహరణ మగుఁ గావున రమ్ము రమ్ము. మంగళస్నాన మాడి పెండ్లికూతురవు గా వలయు నీవు.” అనుచు మనోరమ చిత్రాంగి నడిపించి చనియెను.

అనేకశకటములచప్పుడు లుప్పతిలెను. రక్షకభటు లావల నీవల నశ్వాపూఘ నై దారి నేరును నష్ట లే కుండ నారయు చుండిరి. కరితురగరథపదాతివర్గమునకుఁ జెరిపి లే కుండెను. బంధుమిత్రగణములు పరతెంచుటయే గాక లేఖనంధనసామం తరాజులును దమతమగౌరవములకుఁ దగినట్లు నమ్ము చుండిరి. బోయాలయొక్క యోంకారధ్వనులు దిక్కుల నుండి ప్రతిధ్వను లిడు చుండెను. చిలుగంటలు గణగణమునఁ గుంధస్థముల సం

కుశములు చే నున్న మావటీండును సంబారీల నలరారునధిపతులును డోలాయమానము గా కుండ మందమందగమనములఁబున్నాగము లలంకరింపఁ బడి చలించు చున్నకొండలో యన నడచు చుండె. ఆచవుడోలుల నున్న రాజులు దేవరాజు లనంబరఁగు చుండిరి. చుట్టు కై నతురంగములు లాగ వేగముగ గంటలచప్పుడు లుప్పతిల్ల లఘుస్వంధనము లరుగు చుండె. ఆతేరుల నానోపించినధారుణీరమణు లారవిఁ గేరు చుండిరి. ఆయూర నున్న నారీమణు లాపోవువారలఁ గనుఁగొన నాత్రము మై తమతమదనుల దిగనాడి ద్వారములను డాబాలను మేడ మీఁది యంతస్తులను వాతాయనములను డాయు చుండిరి. ఒకయెలనాగ మొఱుకుఁ దగిలించుకొనునొడ్డాణము గళమునకుఁ దగిలించుకొని యుండె. ఒకఘనకచ పెన్నెనివేణి నల్లుకొనుచునే కనుఁగొను చుండె. ఒకకలువకంటి యొకకంటఁ గాటుక నిడుకొనుచునే యుండె. ఒకరమణమణి పాపట దిద్దుకొనుచునే యుండె. ఒకనీలశిరోజు కురు లార్చుచునే యుండె. ఒకశోభనాంగి తడికురులకు వెలిగుడ్డఁ జుట్టి కుచ్చెల్లు పెట్టుచునే యుండె. ఇట్లుగా నున్నవారు దారిఁ బోవువారి నేరో సరిగ నిరూపింపఁ జాలక గుడగుడలుపోవుచు గజవిజి యొనరింపుచు వారిసారు వారితరు నెన్నుచు సాశ్చర్య లగుచు నుండిరి. రాజవీధి యిసుక వేసిన రాలన ట్లుండె. నిగనిగ లాడు చున్న శైమ్మదరియిండ్లు ధూళిమానరితము లై కొంతనన్న వాసి యుండె.

రాజమార్గము తిన్నఁగ ధవళచంద్రునికోటలోని కేగు. రాజాంతఃపురము సితకేతనములతోఁ దోరణములతో మీఠి యుండె. భర్మహర్మ్యనామము సార్థకమైనది. సాలప్రదేశము చాలవిశాల మగుట వచ్చిన వారికిఁ దగు నునికిపట్లు సదుపాయముగ నమకూర్చిరి. కరితురగములకు సరి యగుమందురములను న్యందనశకటములకు దగుసాలలను బరిజనులు సేవకులు నుండఁ దగుగదులను బంధుమిత్రాదులకు ననువగుగృహములను దత్తార్థము నిచ్చించిరి. పెండ్లికొడుకు పెండ్లికొడుకుప్రక్కవారు విడియుటకు మేడ యొక్కటి మిక్కిలిచక్కఁగ నలంకరించిరి. వేయేల లోప మేమిటను లేదు. వచ్చినబంధుమిత్రాదుల కెల్లరకు స్వాగతాద్యుచితసన్మానములు నెరపి తగుమందిరముల నిలుపు చుండె నాధవళచంద్రుడు.

ఇంతపర్యంతము నేమికతమో రాజరాజనరేంద్రుడును సతనితనయుఁడును నింత యేల యాప్రక్కవారు గాని యొక్కరును రా రైరి. ఊరివారిలోఁ బెక్కందు) “వా రింకను రా రేమో!” “వా రెవరో వా రెందుకే?” “నీతెలిపి పెల్లివాటి నట్లె యున్నది పెండ్లికిఁ బెండ్లికొడుకు సతనివారు రా కున్న నెట్లు?” అని యిట్లుగా గజవిజపడు చుండిరి. ధవళచంద్రుడు ఊలాయమానమానసుండై కాంతి తగ్గ నిమిషములు తిక్కిడు చుండెను. పెళ్ళులు తలపోయు చుండెను. కుదు రొదవక యటు నిటు మతి చలించినవానిగతి సంచరించు చుండెను.

సంభావనలు మిక్కిలిచక్కఁగ దొరకు నని దేశదేశముల నుండి యత్యాశమై భూసురోత్తములు విచ్చేసిరి. బిల్లిగోచులు బిగియించి దండిగ విభూతి ధరియించి చిత్ర మగునంచులు గల దువ్వలునలు మడిచి మెడ వేల వైచి కోటకూటమునఁ గల రత్నకంబళముల నలంకరించిరి. భట్టులు నెట్లన బల్లములు పట్టుకొని యుపవిష్టులై యుండిరి. వివాహవేదిక గాక యించు మించు సభాస్థాన మంతయు నాక్రమింపఁ బడియె యున్నది. పురంధ్రీమణులు పురుషులకంటఁ బడ కుండ వలిపంపుజాలికల వెనుకఁ గిక్కిరియింపి యుండిరి.

ధేరి కాహళధ్వనులు జోరకొనియెను. వీరణములు జోరకొని యంజలు తమ్ముటలు తాళములు ఝల్లురులు పణవములు విను వాణివీను లదుర మోగెను చుండెను. ఆటవెలదులు తేటగీతములు పాడుచు నాడుచు నుండిరి. ప్రధానకార్యమునకు వలయు నాంకిత్యాదిఫలకావటలు బారులు తీరి వచ్చు చుండెను. ఇంత గోరంతయు లేనియట్ల పెండ్లికొడుకువారు వచ్చుచుండిరి. కోటకూటమునఁ గలవా రెల్లరు నుల్లాసమునఁ బల్ల టిల్లినయ్యల్లముతోఁ బల్లకి నెదురుచూచు చుండిరి.

అంత వార్తాహారుఁ డొకఁడు వగర్చుచు వచ్చి “ఇదే పెండ్లివారు వచ్చు చున్నారు దేవరా!” యని విన్నవించెను. ధవళచంద్రుఁడును నాందోళన మడఁగినవాఁడై సుముహూర్త సమయమునకుఁ బనుడెంచునుమతి మున్నగువారి సంధింప నెదు

రేగెను. ఎదురుకోలు యథావిధిగ జరిగెను. కాని యాందోళము పిల్లలగ్రోవి బోయీలు లేనియ సంఘముం గని యాందోళనపడు చుండెను.

అస్వ దప్పట్టణప్రజ లెల్ల రఁవోచి నాసాలమున విజుగఁ బడి రన వింత యేమి ! కాని యేనికిని బల్లకియఁ బెండ్లికొడుకును నగవడ కుండుట వింతయే. పెండ్లికొడుకులంద్రిమాత్ర మేడి ! యాతఁడును లేడు.

సుమంతుఁ డాదిగఁ గలవా రెల్లరుఁ గోటకూటముఁ జొచ్చిరి. సుమంతుఁడు దీర్ఘాలోచనపరుం డయి యుండె ; గాని యట్లు పై కేరికిని బాడకట్ట కుండె. సభాస్థలి సమీపించినయంత సుమంతుఁడు పెండ్లియరుఁగు డాసి “నిర్విణ్ణులయి యన్న యో సదన్యులారా ! వితాకుఁ జెందకుఁడు. మాకులాచారప్రకారము ఘోషట్టుకత్తికె కంకణము కట్టి పరిణయము సంపూర్ణముగ నెరవేర్చు” డని మారాజుగారియాజ్ఞ. ఇది వానియొక్క సాం ప్రదాయము. మీ రిందు కొడంబడిక తీరదు. అట్లు కా జేని కార్యవిఘ్న మగు” నని గంభీరముగ నుడివి “కట్టా ! రాజభక్తి నేఁ డెట్టివని యొనరింపించు చున్నది నాచేత” నని భోలోనఁ దల పోసెను.

సభాసదు లొకరిమొక మొక రరయఁ బ్రారంభించిరి. “ఇదివఱ కిట్టిది మన దేశములఁ గని ఏని యెఱుఁగము.” అని గుసగుస లాడఁ జొచ్చిరి. ఎంతో వింతపడు చుండిరి.

విచారించి విచారించి ధవళచంద్రుఁ డెట్లకేలకు వాలు నకుఁ గంకణముగట్టి బాలికావివాహ మునరుప ననుమతించెను.

చిత్రాంగి దేహమునఁ బుత్రకాంక్షరములు పొడమి దడ వుట్టెను. మనోరమయు గుండె త్రాయి పడిన ట్లుండెను.

సుమంతుఁడు చూడఁ జోద్య మై సవరత్నములు పొదిగిన పయిఁదిపిడి గలిగి ముత్తైములుకుచ్చులు మురుపు లీనఁ గరముఁ దుఱఁగలించురాజరాజనరేంద్రునిఖడ్గమును వివాహవేదికఁ గుడి వైపున నిలిపెను.

“అయం ముహూర్త స్సముహూర్తోస్తు” అనుచుఁ బురోహితునితోడ బాడబు ల్లెరుఁ బ్రారంభించిరి. ఆగొంతొ కల నెల్ల ముంచి వైచుచు వాద్యవిశేషములు చెలరేఁగెను.

మునుఁగు బాగుగాఁ బాసఁగి యున్న పెండ్లికూతు నొక ముదుసలిముత్తైదువ మెల్లమెల్లనఁ గొనివచ్చి యచ్చో నున్న యడిదమున కెడమవైపునఁ గూర్చుండఁ జెట్టెను.

మనోరమయు వధువుప్రక్కన యుండెను. వివాహము జరుగు చుండెను. బెల్లము జీకట్ట నెవరు నెత్తిఁ బెట్టిరో కాలు దొక్కి కంకణము మంగళిసూత్ర మెవరు కట్టిరో ముత్యాల తలఁబ్రా లెవరు పోసిరో తెలియదు. పెండ్లికొడుకు లేనిపెండ్లి. మేలు మేలు !

అటవ ప్రకరణము.

నేడుకోలు—పీడుకోలు.

రాజమందిరమును మఱి కొన్ని యిండ్లను నలుచదరముగ నున్న ప్రదేశమున నుండెను ఇదియే కోట. ప్రకృతియే యా కోటను మూడువైపులఁ గాపాడు చుండెను. తూర్పుదిశ ఘోర కాంతారము కలదు. ఆయడవి కడుఁగడుఁదాళవృక్షముల తోడను న్యగ్రోధాదిమహావృక్షములతోడను గిరులవరుసలతోడను నిండి, నిబిడీకృతమయి యుండె. దక్షిణము ఝరప్రవాహముచే వెల్లివిరియు చుండెను. (ఆప్రవాహము రమారమి క్రీస్తు శకము 1885-వ సంవత్సరమువఱకు నుండె నని వినికి. క్రీమ క్రీమముగఁ దూర్పుకనుమలనుండి వాఱు చున్న యాయేఱు గిరులలోనియిసుకను తాళ్లను గొనివచ్చి మెరక వైచుచుఁ దన్నుఁ దాన యంతము గావించుకొనియెను. అయ్యది మున్ను ప్రవహించినచోట నేడు పిన్నం గట్టువీధి యని వామక నున్నది. ఆసెలయేటియొడ్డున నాటిప్రజలు మృతి నొందినతమవారలకుఁ బిండములు వేయుచుండి రట; కావున నది 'పిండము గట్టు' నా బడు చుండె నట; ఆపిండముగట్టు శ్రుతి కింపు గామిఁ బిన్నంగట్టుగ మూతె నట.) పడమరఁ బావనగోదావరి నది ప్రవహింపు చుండె, ఈనది గోదావరి గౌతమి యను

నామముల నేమికారణములఁ బ్రలువఁ బడు చున్నదో యిది
 వట్టకె యెఱిఁగింపఁ బడె. ఇది పడమటికనుమల నాసికాత్ర్యంబు
 కంబునొద్ద జనించి తూర్పునకుఁ బ్రవహింపుచు రాజరాజనరేం
 ద్రపురమున కనతిసూరమున నె ధవళగిరియొద్ద సప్తశాఖ లై
 తరువాత నముద్రమున సంగమించు చున్నది. ఈనగరమున
 దీని వెడలుపు రమారమి కోొ సుండును. ఉత్తరమున నరోత్త
 ములచేఁ ద్రవ్వంపఁ బడినయగడ్డ యుండెను. ఇట్లుగా నాదుర్గము
 దుర్గమ మై యుత్తుంగప్రాకారకుడ్యములతోడను దివ్యభవన
 ములతోడను సప్తశక్త్రువిద్యాపారంగతు లైనయోధాగ్రేస
 రులతోడను బాలుచు చుండెను. పావనగౌతమీతీరమున నొక్క
 దిక్కున నె రెండుదివ్యభవనములు వెలయు చున్నవి. ఒకటి
 నవలావణ్యతారుణ్యమునఁ బాలుచుచిత్రాంగిదేవిది. రెండవది
 పతివ్రతాశిరోమణి యని గుఱుతి కెక్కి కుమారసారంగధరుఁ
 గడుపారఁ గని సారు మీటి యున్నరత్నాంగిదేవిది. ఆశర్మ
 హర్మ్యద్వంద్వము నగరలక్ష్మికి దివ్యాంబికారమై సకలసౌఖ్య
 ముల కాకరమై యున్నను రాజరాజనరేంద్రునిపక్షపాతమును
 బట్టి చిన్నిభార్యచిత్రాంగిమందిరము మఱియు సుందర మై
 యుండెను. ఆరాజులయంతఃపురములు సుందరస్త్రిబృందములను
 నవరత్నస్థగితకనకాననములను జత్రవిచిత్రప్రతిమలను బటము
 లను సత్తరుముత్తములను లోప మింతయు లేక యుండెను.
 (ఇప్పటికిని నాభవనభాగములు నీలిచి యున్నవి.)

మందిరా రామములు సుందరతరుల తావిశేషములతోడను
గేళాకూటాలతోడను శుకపికళాకాదిపరంగసంగీతములతోడను
వనమున కంతకు జీవనము నొనంగుటలయంత్రములతోడను
నున్న నినన్న నితిన్న నితెన్నులతోడను వన్నీ మీటి యుండె.

వీనినమీపముననె రాజోద్యానవన ముండెను. నందన
వన మనం దగి యున్న దానియందమును బాఠకమహాశయులె
యూలోచించుకొందురు గాక ! (నాఁ డది కలతావుననె నేడు
చిత్రవస్తుదర్శనశాల వెలయు చున్నది.)

ఈనగరములనడుమ నుండి వరసురంగములు పరు లెఱుం
గని పెఱుచోటల కరిగి యుండెను. అవి విశాలము లై దృఢము
లై ప్రకాశము లై పొడవుగ నుండెను. (ఇందుకు నిదర్శనముగ
నీనడుమఁ జిత్రాంగిభవనము వాఁ బడుప్రదేశమున గోదావరి
నమీపము నుండి పెద్దాపురమువఱకు నరిగినయొకసారంగము
గనుంగొనఁ బడెను.)

సుమనోమనోహర మై చూడఁ జూడఁ జోద్య మై సమ
మై విశాల మై వెలయుపచ్చికబయలు రాజోద్యానవనము నంటి
యుండెను. ఆబయలినడుమ నొకగిరి వరలు చున్నది, అగిరిపై
గిరిటము సా నొకమందిరము సుందర మై యుండె. అదియ
రాజమందిరము.

రాజమందిరము మలిచినశిలలచే దివ్యముగ దిట్టముగఁ
గట్టఁబడి యున్నది. (నేటికి నామందిరశేషములు చూపఱుల్

కచ్చెరువు కొలుపు చుండెను. ఆనగరు నగమున నెలకొని యుండుటఁ జూట్టుఁ జాలదూరమువఱకుఁ బచ్చంగ మనోహరముగ పుంజుకముగఁ గలుముల కాటపట్టె నెలకొని యున్నప్రదేశముఁ బరిచాలింపును దారాపథ మంటుచు జ్వలితసితకేశనములతోఁ జైఁచిపూతలతో భూమండలమునకు మండనమై యుండెను.

రాజనభాషానము చాలపెద్దది. అది యష్టకోణములఁ జీర్చి యుండెను. ఎనిమిదిమూలల నుండి యెనిమిదికంబము లధాకృతి వెలువడి యుండెను. అది పైఁచిపూతఁ గలిగి యరు మంజిముత్యముననరమునచే దొడ్లఁగలిగించు చుండెను. మీఁది భాగము మేలినితానమునతోడను నితానమును నుండి వేలిలు కలుచున్నపాదరసపుటద్దతోడను సవరత్నములు పుష్పలతములుగ వెలయు నల్లిబిల్లిగ నల్లుకొన్నకై తనద్రాక్షామల్లికాలతలతోడను మేలికట్టుచుట్టును వ్రేలుముత్యాలజాలరులతోడను నల్లారుముద్దుగ నుండెను. గోడలు చిత్రసటసోభితము లై ముద్దులు గులుకునిద్దంపునిలువుటద్దములతోఁ దద్దయుఁ బ్రకాశించు చుండెను. క్రిందిభాగము మృదురత్నకంబళమున మెఱయు చుండెను.

ఆయాభాషానమునకుఁ దూర్పున మంజునానన మమరి యుండెను అది గట్టిది. తక్కుకాంచనమయము. సవరత్నఖచితము. గురుతో మృగములు పొదిగిన వెనఁదల యనములతోఁ గలు

లకు వెళ్ళు గొలుపునిజకనకమృగేంద్రములపై నిర్మించి బడి యుండెను. ఆసీనుడైనను సత్తమిల్లినను నొత్తనట్లు సూర్య పటంపుమొత్తలం దమర్చి బడి యుండెను.

చలువవలువలు గట్టి జాళువానగలు పెట్టి నవరత్నమయ మై యాశీముత్యములకుచ్చలు వ్రేలుపసిడిపిడి గలవాలు కేలఁ బట్టి చిక్కటారి హఠాంబట్టదట్టిలోఁ జెట్టి శిరమునఁ గర మరు దారురత్నములు గలఘనకనకమకుటము నిడుకొని రాజరాజ నరేంద్రుఁ డాసింహాసనము నలంగించి యుండును. ఆసింహాస నమునకు మూడవైపులఁ దనుత్రాణశిరస్త్రాణావిధారులును సప్తశత్రుభారులును సగుళంగరక్షకులును వేత్త్రహస్తులును నిలిచి యుండిరి.

ఆకనకాసనమున కేవల నావల భద్రాసనములు వరుసఁగ నెలయు చుండెను. అందురాజరాజనరేంద్రునియున్న తాసన మునకుఁ గుడివైపున నున్నప్రతిమహిమమును బ్రభుమికకవియు, నాంధ్రగీర్వాణభాషావిశారదుండును, శబ్దశాసనుండును, సర స్వతీప్రసన్నుండును, సర్వజనస్తోత్యస్తండును, సమమనసిష భాషియు, సద్గుణాలంకారుండును, పంచనీయుండును, బ్రథమా చార్యుండును, సుబుద్ధిసారంగిగద్యగురుండును, శ్రీమహాభార తము మృదుమధురశైలిఁ దీసిగొని పిసిపించు నున్న వాండును, సగుణన్నయభిజ్ఞులలోఁ బెద్దలైన లుంగుల వసుమత్యుఁడను నున్న ప్రభుమాసనమును బ్రభుసమంత్రీయు సుపథాశుచియు,

యేమి నేతాము ! నేయఁ గలపయత్నా లన్ని చేసాము ! సె
 క్తంతా సూపాము. అవి పులులు పులులు గావు ! పండ్లు
 పండ్లు గావు ! ఎరుగుబంటు లెరుగుబంటులు గావు ! ఎను
 పోతు లెనుపోతులు గావు ! మనుబోతులు మనుబోతులు
 గావు ! రేచులు రేచులు గావు ! ఒకటా ! ఒకజాతా ! మా
 రాజా ! నక్కలు తోఁజేర్చి చెవరపుమేకములు కత్తురిపిల్లులు
 పునుగుపిల్లులు జవ్వారిపిల్లులు చివంగులు యేనుంగులు చిఱ్ఱ
 లు చింకలు కడఁజులు కొండగొట్టెలు దుష్టులు చెప్ప లేము
 చెప్ప లేము బూమిమీఁదిముగా లన్ని యన్నాయి యేలికా !
 అశి వీనిన ట్లన్ని ఒక్కసారే ఒచ్చినాయి నాయనా ! పంట లన్నీ
 పాతై పోయినయి. చే లన్నీ కూలయినాయి ! యిల్లినీ
 వల్లకాల్లయినాయి. పానాలతో బయట పడ్డము. పిల్ల లే
 మయ్యారో పిల్ల లెక్క దున్నారో యెఱుంగము. అక్కడ
 చెందోల్ని బోయోల్ని యెఱకలోల్ని మందలోల్ని మాబలి
 మాలాము. బతిమాలు బతిమాలు వాళ్ల కడుపులు చల్లగాను
 కోలలతో యీ పెలతో ఊసలతో కట్టలతో కత్తులతో తగినంత
 మొండికొరవ చేసి కొట్టికొట్టి మట్టుపెట్టారు. అయినా యింకా
 తొలగించే తండ్రి ! మాపాలిటి యములోల్లాగ మా కక్కడ
 దాపరించినవో ! బతక లేము బతక లేము బతక లేము. ఏమో !
 అగుచాటుకాయల్లాగ ఉన్నా మిన్నాళ్లదాక. ఇక బతికించండి
 సంపెయ్యండి మీదే బెరము మారాజా ! ” అని కడుంగడు

దీనాలాపము లాడిరి. రాజును నభానదు లెల్లగును నివ్వెర పోయిరి. పిడు గడిచినభంగి నిశ్చేష్టులైరి.

ఇంతలో బల్లచింపిరితలల నెమిలియారలు పెట్టి, నూలి పూదానశములు మెడలనిండ వయిచి, సింగపుజాలుకడియ ములు దండలు నండిగఁ దాలిచి, పులితోలుకాసెలు కట్టి, పిడెములు విల్లములు బల్లెములు పట్టి, భిల్లజనములు పెల్లుగ వచ్చి రాజునకు సాష్టాంగసేవతు లొనరింపుచు నయ్యజియ్యలు పెట్టి “యియ్యే పునుగు జవాజి కస్తురిపిల్లులు, జల్లులు, కుందేటిలేటిపిల్లులు, యేనుగుదంతములు, పులితోళ్లు గోళ్లు, గొట్టగేడకొమ్ములు, లేడికొమ్ములు, దుప్పికొమ్ములు, కడుత తోళ్లు, దుప్పితోళ్లు, లేడితోళ్లు, కొండగొట్టె లడవిపందలు : ఈకాపోరిపున్నా న్నియ్యనీ చిక్కినియ్యి. చంపాం చంపాం మాచంపాం మాసామికానా ! కానీ యడేంమాయో యింకా యున్నాయి. యెక్కడనుంచొచ్చా యో యెక్కడ పెరిగాయో యేమో కాని తండాలు తండాలు కొండలు కొండలు ! అని జంతువులు కావు బాబూ ! మీరే సంపెయ్యాలి గాని యింక మావొల్లకాదు. మావొల్ల కాదు మాద్రబో !” అని మఱియు మఱియు మొక్కి చేతులు కట్టి కట్టదుట నిలిచిరి.

“ఇ దేమి ! గాధేయస్వప్తియూ ! అంతయే కాని మీ పలుకులం బట్టి స్రీష్టస్వప్తిగఁ దోచదు !” అనుకొని “కాపు లారా ! పుళిందలారా ! మీ రరుగు చుండుడు. ఇదే మీ పెంట నేనును వచ్చెద. వాని నెల్ల వ్రచ్చెద.” అనియెను.

ఆకాశపులుసు నడవివాహును నరిగిరి. రాజరాజనరేంద్రుఁడును కేటకుఁడును సన్నాహముల నమర్చి సుమంతన కానతియిడి కొలువు చాలించెను.

అంతిపురమున కేగి గోభంగినీట మజ్జన మాడి ధిజించి మోటుఁగు లీనునవరత్న సరములఁ దుఱుగలించునొరగుపాగ బన్న సరములు, జలుననలునలు, పానములు, నవరత్న కాంచనమయ మయిన మొకమాలు పాదరక్షలు ధరించి చిత్రాంగి దేవికిఁ దనవీడుకో లెఱిగింపఁ జనియెను.

తదనంతరము చిత్రాంగిరాజరాజనరేంద్రుల కీక్రింది విధమున సంభాషణ జరిగెను.

చిత్రాంగి:—కానకుఁ బోవుట కాదు కానక పోయిన సంతసింతురు. (అని లోలోన ననుకొను చుండెను.)

రాజ:—ప్రేయసీ ! మొగము దిగ వైచద నేమి ! దిగులు నొందకుము. (అని మొగ మెత్తి బ్రతిమూలు చుండెను.)

చిత్రాంగి:—మిమ్ము పడిచి యుండఁ గలనా ! నిముసము బ్రతుకఁ గలనా !

రాజ:—నేనుమాత్రము నిన్ను పడిచి యరనిముస ముండునా ! కారణవశమున నెడిఁ బయ నయ్యె. కనుమూసికొని యొకొందయెడఁ బాటు నెట్లో యొర్పికొనుము. అందుచున్నా నన్నమాటయే కాని నాయయిదవ్యాధియు లిండె నీయందె యుండు : నమ్ముము నామాట. నావొందె యచ్చ యుండు.

చిత్రాంగి:—త్వరగఁ దిరుగ వచ్చెదరా !

రాజ:—రానా ! అక్కడఁ గాఁపుర ముందునా బేలా !

చిత్రాంగి:—బేల నగుటనే బేలుపెట్టు చున్నారు. మీ చిత్రము వచ్చిన స్థానంబు చున్నారు. ప్రజలు న న్నన ని స్థానర్పు చున్నారు. మీ రేమి చేసిన నెన రే మందురు. సర్వ స్వాతంత్ర్యము కదా ! తేరే పెత్తముమతఁ బడు చున్నాను గాని మీరు పడుదురా యేమి ! ఇది మీకుఁ గూడ దని నామనోరథ మీడేరుచుకొనఁగలిగినినా ! మీరు మీపట్టు విడిచిపెట్టెదరా ! ఇంతయు నాపూజార్థము.

రాజ:—దేవీ ! నీ విట్లన్న నాకుఁ గా న్నాకపు. నీమాట జవదాఁబడినా ! నీకుఁ జెప్పినదా ! నామనోరథములు నీ యధీనములే ! తిప్పివదిలె వచ్చు గావ్రెదరా నీమన్తవాక్యము నుండి తప్పివదిలె నన్నుఁ గామింఁడు పై యున్నాఁ డని నిందింపఁ ! ఆయవర్త్యము నీకుఁ గాదే ! బాగుగ నుచాంపుము.

చిత్రాంగి:—ఈచిత్రాంగి కివర్తియెన్న టికిఁదప్పనే తప్పదు. పట్టపుదేవయా యేమి ! నలభి తప్పికోస నిలిపినయస్వాతంత్ర్య కాంగియే కాదు ! అపవాదులు కేమిలోము !

రాజ:—చునోహరినీ ! నీ విట్టివిష్టువోక్తా నానాదిన తే నేమనఁ గలుగు. పట్టపుదేవీగన్న మిన్నఁగి నిన్నుఁ బూచు చున్నరు నీకురక్కఱములు పో లేదు. అది పట్టిబ్రమ సుమీ !

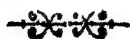
చిత్రాంగి:—నాది నురభిప్రాయము మీది సదభిప్రాయ

మునా ! ఏమో మీ రన్నట్లు నేను నట్టిబ్రతుయే పడు చున్నాను గా బోలు ! బ్రతు కానిం డే మయినఁ గా నిండు దైవసాక్షిగ నేను నాయర్హ కృత్యమునే యాచరింపు చున్నాను.

రాజః—నీవు తస్య నడచితి వనియూ నాయభిప్రాయము ! ఇరువురుభార్యలఁ గలుగుట నేనే తప్పినది. కాలహరణము కావింపక నా కనుమతి నిడుము. పనివినియెదను.

హితులు దుర్గాభివతులు రాతులు రైతులు వేత్రహస్తులు వీరభటులు దొరలు మన్నీలు నుచ్చేశ్వర మనం దగు నుచ్చాయాజనేయముచుట్టును బలిసి కొలిచి యుండిరి. ఆ యుత్తమాశ్వము పచ్చసార్యపటంపుబల్లమును, నవరత్నఖండతఖిలమును, మురువైన మొగముట్టును, జికిలిగొకాటంపుబికిలి కుచ్చులను, రంగారుబంగారుపక్కరను గలిగి విలసిలు చుండెను.

చూచు చుండఁగనే జీనులోని కెగిరి వజ్రామలంక పన్నియల బాదము లమర్చి నేర్చినకొండఁ జూచువా రత్యాశ్చర్యనిమగ్ను లగునట్లు రవగాలు, జోడన, యడ్డవేడెము, దుక్కుదువాళి, బంగనకలు, గొపించుచు వారువసువత్తము ధారుణికి దగులునో యనునట్లుగఁ గంచుమించుగ రాజరాజ నరేంద్రుడు దండకారణ్యమునకుఁ దరిలెను.

వీడవ ప్రకరణము.

క త్వో ప దే శ ము.

అంధకారబంధుర మయి నుషుప్తి మునిగినజగము
 మెల్లమెల్లనఁ దెలిపి గాంచు చుండెను. అది యంతయు నుదయ
 తరణికిరణవరంపరలమూలముననె. తమి మునిగి నీరములు
 జార విడుచులోకమును దనమనోహరకరస్పర్శమున వెలిగిం
 చుచు నినుఁ దుదయగిరిసింహాసన మాఠోహించు చుండె. రాజు
 వలె రాజు బొత్తిగ మెత్తనివాఁడు కాఁ గూడదు. స్వలేజమున
 విలసిల వలయునే కాని పరులవయి నాధారపడఁ గూడదు ; అ
 ట్లయిన వానియేలుబడి యే మంత కాంతివంతము నుఖిదము.
 కావుననే శీతకరరాజపాలనము కొందఱునే తనువు చున్నది :
 ఉష్ణకరదినరాజపరిపాలన మందఱుం దనువు చున్నది.

“గ్రహచారఫలములను నరు లొప్పుకొనుచునే యున్నారు.
 ప్రియశిష్యులారా ! ఉదయమున వేదాధ్యయనపరాయణుం
 డగుబ్రహ్మంబలె నమాయితత్వమున మానవులు జ్ఞాన మూను
 చున్నారు ; మధ్యఁ గాలాగ్ని జ్వాలలు పటపి తీవ్ర మూను
 పాలాత్ముంబలె నరిషడ్వర్గముల కధీనులై తీవ్ర మూను చున్నారు;
 అంతమున సత్వగుణప్రధానుం డగుననగతుంబలె సత్త్వ మూను
 చున్నారు. త్రిమూర్త్యాత్మకుం డగులోకబాంధవుఁడు నిక్క

ముగ లోకబంధవుడ కదా! ఆహా! స్వగుణరూపముల కనువుగ నతఁడు లోకమును ద్విప్వ చున్నాఁడు. ఏమటక నిరీక్షింపుచుఁ గరముల మీఱి పో నియ్యకున్నాఁడు. 'యథారాజ తథాప్రజా' యని దినరాజు ననుననించితే జనులును నడచు చున్నారు. ఆతఁ డేమి ప్రజల నంటితే నడపఁ గలుగు చున్నాఁడా? లేదు; తననడవడికలనే తనక్షీరతేజముననే తన చండకరదండనముననే తనసుఖదనంతోషజనకనర్తముననే య ప్సల నిష్పించుకతముననే చతురోపాయముల నిష్పడమిఁ ద్రిష్పఁ గలుగు చున్నాఁడు. పుత్రులారా! ధర్మభారధారణ లెల్లరు నిజ్జీ త్రికర్మల నాదర్శనీయు లై యుండ వలయు.

మనము నూతేండ్లు మనుదు మనుభ్రమను జనులు తగులు చున్నారే కాని పూర్ణముగ నూతేండ్లు నిండినయాకాల మును హ్రస్వముగ నెన్నక దీర్ఘముగ నెన్ను చున్నారు. విఘడియలు, ఘడియలు, జాములు, దినములు, వారములు, పక్షములు, మాసములు, ఋతువులు, వత్సరములు, ననియే లెక్కిడు చున్నారు కాని యిన్నిటితో ముగియు నీవత్సర మంతయు నాయనంతునివత్స కొక్కదినసమ యని తలఁచు కున్నారు. అట్లు చూచిన మనపూర్ణాయుషమితి తాతకుఁ గొలఁచినములె యగును గాన దీర్ఘ మన సాహసించుమా! చితుతకు దినములు పైఁ బడినకొలఁచి సారవిచారహీనతఁ బెనుఁగుమన్నాఁడని మురియు చున్నారే కాని యాయుర్దాయమునఁ దఱుఁగుచున్నాఁడని యెన్నరే కదా!

జీవితము స్వల్పము : ఈశ్వరుని జీవితము నయినఁ బూర్ణముగ మోక్షకార్యములకు వినియోగింప నియ్యనియవస్థలు మూడు. ఈమూడవస్థలును గాలగతి ననుసరించి యిండు కంతనె ముగియు చున్నవి. తేజమున కయి మన మొకదీపమును నిలుప నాక్షణమున మాయాకిమిస్పష్టి దానిచుట్టును గలుగు చున్నది ; యది కీటకరూపమున మతియొకక్షణమున భ్రాంతిమై జెరలాడు చున్నది ; తదుత్తరక్షణమునఁ బక్షము లూడి యనమర్థతఁ బొరలాడి యునురు తొలఁగు చున్నది : ఇదియ యుదాహరణముగ జగము దశమతేజమున సత్యంతాశ్చర్యాకరముగ జనియించి త్రైయవస్థలను జెంది మృందు చున్నది. నడుమ నవతరించినతెక్కలు నడుమనే యంతరించు చున్నవి. క్రిమిగాఁ బుట్టి క్రిమిగా గిట్టుట సృష్టివైదిత్యము ! వార్ధక్యము మర్త్యునకు రెండవశాల్యము. శాల్యము క్రిమిసమము.

ప్రజలు పోకుచుఁ బడుచు లేచుచుఁ జతుష్పాదజంతువుం బోలి యదయమునను, అంకెలు వేయుచు ద్రిమృగుచు ద్విపాదశకువుగ మధ్యను, నట్టిట్లు గదల నేరక యనమర్థతఁ ద్రిపాదజీవిగఁ దుదను, నిట్టులే పుట్టుచు మెట్టుచు గిట్టుచు నున్నారు. ఈయవస్థాభేదముల నొక్కంత విచారితము ; సర్వజనమోహనప్రదయ భగవద్విచ్ఛాదీయఁ డయి యుండు ప్రథమావస్థకును, గామినీమనోహరుఁ డయి స్వకీరజవసత్వాకారముల స్వేచ్ఛాదీయఁ డయి యుండుమధ్యమావస్థకును,

సర్వాసహ్యకరనిజతనూవిరక్తుఁ డయి యప్రయోజనపశ్చాత్తాపార్తుఁ డయి యుండునంత్యమావస్థకును, వ్యత్యాస మెంతయో చూపట్టు. చేతవారఁ గానిప్రథమావస్థను సన్యాపుణ్యము నేరకుండు. ధైర్యైర్యశౌర్యముల వెలయుమధ్యమావస్థను గర్మగడించినవాఁ డగును. వడఁకునొడలు, తడఁబడునుడులు, నడలెడునడలు, దడదడ లాడుగుండియలు, గలయంత్యమావస్థను రోతచేతన్ముఁ డయి యల్పపుణ్యాద్జితఁ డగును. ఆహా! ప్రాణికుచు స్వకీయసామర్థ్యవినర్జనమున భగవదనుగ్రహమునఁ గలిగినలలితవిలసత్స్వాద్జితములఁ దొలగి, త్రిమ్మరి యై యవయవనవజవనత్వావేశమున సురుచిరాకారమున సుమనోమరంద మాస్వాదించి యానందింపుచు నైహికంబునం బొరలుచు నూర్జితపుణ్యాద్జితముఁ దొలగి, కలఁగుఁడు వడుచు నపటుత్వమున సచేతనాసహ్యముల నసతికాలముననె రూపముఁ దొలఁగు పట్టుపురుగే నరున కుదాహరణము కాదా! ఎప్పుడును గార్యములకు ముందే యోచన యుండ వలయును; గాని యంతమున నుండిన సంతఁగాఁ బ్రయోజన మేమి : కలకాలమే స్వల్పము; బాల్యయౌవనముల భాగ్యభోగ్యసుఖ ప్రవృత్తయఁ గడచినకాలము పోఁగా మిగిలినకాలము మూఁడవభాగము; అందునం దిటపటుత్వములు లేమి నిందియవశీకరము కామి. నిద్ర రాని వేళ మిగులువార్ధక్యావస్థ కలకాలముతోఁ బోల్చి నలుసంతయే కదా! ఆయుసుమంతకాలమునఁ దెలివి గలిగినను నరుఁ డే

మంతసుక్ష్మతము నార్జించును. అది స్వపూర్వకృతదుష్కృత
ముల నే మంత భర్జించును.

సుగుణఖనిజనితుఁ డయ్య జనుఁడు తనయిరుగుఁబొరుగు
వారల నుండియు తాను సంచరించుచిరపరిచితుల నుండియు
దేశవాసముల నుండియు స్వకుటుంబసంబంధుల నుండియు నడ
వడు లలవరుచుకొను ననుటకు సందియం బందం బని లేదు.
బ్రాహ్మణవంశోద్భవుం డయ్య బ్రాహ్మణేతరులవలయుమునఁ
జరియించు బాలకునకు శూద్రక్షుద్రభాషావేషము లలవడు టబ్బు
రంబె ! కులకాంతలచెంతను వెలకాంతలపొంతను వృద్ధిమంతము
లగుచిలుకలు ము న్నగునవి నడలతీరున నుడులసారున నేకరీతి
నుండునే ! భ్రమరకీటన్యాయముం బోలి మగనాండ్రీనడుమఁ
జెం పొందుమగవాండ్రును నామవాండ్రఁ బోలి యాడు చుండ్రు.
శూరులమధ్య శూరులును భీమలమధ్య భీమలును జారచోరుల
నడుమ జారచోరులును సుగుణమణులనడుమ సుగుణమణులును
భోగులలో భోగులును జోగులలో జోగులును నయియే వృద్ధి
పొందక యితరు లె ట్లగుదురు. చందనవనమ్మునఁ దుమ్మచెట్టును
దులసిమొక్కల గంజాయిమొక్కయు రత్నఖని జ్ఞాలును గాన
వచ్చిన నవి యపురూపము.

పిన్ననాట నుండియు నెట్టికృత్యముల కలవాటుపడునో
మనుజుఁ డెట్టికార్యములనె పెద్ద యయి తద్దయు నొనరించు.
గురులగురునడుపదేశముననె కొమరులు కొమరు వహించెవరు.

పరిచయులఁ బోవారుల బంధుబృందముల సోదరసోదరీమణుల
జననీ జనకులనడవడుల నాచారముల భూషణభాషణముల నన్నిం
టిని నతిసూక్ష్మముగఁ గనిపెట్టునట్టిపరేంగిశజ్ఞానమును ననుకరిం
చునూహను బరాత్పరుఁడు త్రాచిఁజూతకుఁ బ్రసాదించును. కావున
బాలబాలిక లే దేనిఁ దప్ప నెప్పు డొనరించిన నది పై వివరిం
చినవారికడ నేరికడనో వారు నేరిచి యొనరిచినారే యని నిర్ధా
రణపఱచి యట్టిది వెండియుఁ జేయ కుండ నట్టివారలఁ జేర
కుండఁ గట్టడి పెట్ట వలయును. కట్టెడులకుఁ గట్టెడులే కలుగు
చున్నారు. గయ్యాలుకు గయ్యలులే పుట్టె చున్నారు.
ముష్కరులకు ముష్కరులే పొడము చున్నారు. స్వచ్ఛస్ఫటి
కము నలుపుఁ దగిలి నలుపును నెఱుపుఁ దగిలి యెఱుపును బసుపుఁ
దగిలి పసుపునుం గొర్రంగుఁ బడయు చుండుట లేదా? అట్లే
కిశోరస్వచ్ఛస్ఫటిక భాంతరింగము మలీమసవృత్తి మలినము
నొందును. దానిఁ బరిశుద్ధపఱచుట దుస్సాంగత్యాదులఁ దుడిచి
వేసియే.

భూతదయ యన నెఱుంగు నలవాటున నెందఱెందఱో
మత్స్యమాంసాద్యాదులు నొనగించు చున్నారు. ఇదియుఁ
దగురొద్దుఁ బాచారదోషమున నె వా రొనరుచు చున్నారు.
పృథివీశంఖునం బుట్టు వొందినభూతంబులం దమ్ముం బోలి
నమ్ముచుఁ జూంబునం బలంబునం బట్టి వాని గట్టి తాతిగుండియ
బుట్టుపెట్టి పొట్టం బెట్టక విజ్ఞులు తొనియాడం దగువిధంబునం

బేర్నిమెయి సంచరించుటయె భూతదయ. అహింసా పరమో
 ధర్మ' యనునానుడి నానుడి కాదు సుదీ. రుచి గలపదార్థ
 మని యెఱచి భుజించుట మంచిది కాదు. తగదు తగదు
 ముమ్మాటికి నది నరులకుఁ దగదు. నిరపరాధము లగుమ్మగ
 ముల బిఱబిఱ బఱబఱ నఱపులు పఱపు చుండఁగనే యఱు
 తలఁ దెగఁగోయు నదయహృదయులును ముద మొదవ వలలు
 వయిచి జలచరముల విలవిల లాడునటులఁ దలలు విఱిచి యుద
 రమున వైచుకొనుజాలరులును హేయం బగుకాయంబున నిశ్చ
 యం బనుకొని దానిం బెంపు చేయుతలంపున వీతదయు లయి
 పదనుశరంబుల నానావిధపక్షిబృందంబుల నునురులు తొఱఁగ
 నేయుబోయలును మృగముల సంహరించుమోటువేటకాం
 దును నాటవికులును మితి మీఱు చుండ భూతదయ యెట్లుండు.
 పుత్రమిత్రకళత్రములు ధాత్రి గాత్రావశిష్టులై యుండుతఱిం
 బుడమిం బడి కడుఁగడు నడలుచు 'దీనరక్షకా! ఆపదుద్ధా
 రకా! జగదవనా! పావనా! మాయార్తి నాలించి మా
 యాపదం బావనే! యని మొఱ లిడువా రతనిబిడ్డ లగునితర
 జంతువులప్రాణంబులం బాపుట కెట్లాపుదురో! తమతమ
 తల్లుల నుండి పిల్లలను సోదరసోదరీమణులను బంధుబృందము
 లను జగన్నాథుఁడు వే రొనరించినప్పుడు తా రెంతగాఁ జిం
 తింతురో యంతగానె వానివానిపిల్ల లాదిగాఁ గలవానిఁ దారు
 నూర మొనరించినతఱి నవియు సంతవంత నొందు నని యేల

దెందములం దలఁపరో ! అయ్యో ! వారు పరిమార్చినశకుంత
సంఘముల నెన్ని తమచిట్టిపాట్లల గుడ్డ ధరించినవో యెన్ని
తమపాదుగుఱుఁ బాదుగుఱు నున్న యండముల గూండ్ల విడిచి
యాకలిఁ బోకార్య వచ్చినవో యెన్ని తమచిన్నివిహంగముల
కాహారము కొనిపోవ నరుదెంచినవో యెన్ని యాగంతుకుల
కతిథినత్కారములు నెరపి భోజననదుపాయములు సమకట్టఁ
జరుదెంచినవో యెన్ని సంతోషపారావారమున నోల లాడుచు
ముద్దులు కులుకుకలకలనినదముల జోడు వీడక కూడి యాడు
చున్నవో యెన్ని గృహనిర్మాణదక్షగాద్యేతరకార్యముల సుద్య
క్తము లయి యరుగుదెంచినవో, యెవ రెఱుఁగుదురు ! కట్టా !
పట్టెఁడుపచ్చిక మేసి పరులకు హింస సేయనిపొట్టేళ్ళను నా కల
ములు తిని కాలము కడపుమేకలను సంబకానందకరంబు
లయి మృదుమధురస్వరంబులం బజ్రపునిరసరాధఃక్షిబృందం
బులనుం బొట్టం బెట్టుకొన నెట్లూహింతురో !

మత్స్యమాంసాద్యాహారమున మేదస్సు క్రొవ్వుఁ బట్టు
చున్నది ; దాన బుద్ధిమాంద్యము కలుగు చున్నది ; యంతఁ
గామక్రోధరోధమోహమదమాత్సర్యములకు లో నగు చు
న్నారు మానవులు. ఇక దుండగము దుష్కృతము దురా
లాపము లేల తెలియఁ బడు. ఒకటా ! దురాచారమా దుష్టా
లాపమా దుర్మయమా దుర్బుద్ధియా యెన్ని యో యావరించు ;
వానివరుసలు పోవును ; అకాలనకాలవివేచన వీడు ; నిజమద

దెందములం దలఁపరో ! అయ్యో ! వారు పరిమార్చినశకుంత
సంఘముల నెన్ని తమచిట్టిపాట్లల గుడ్డ ధరించినవో యెన్ని
తమపాదుగుఱుఁ బాదుగుఱు నున్న యండముల గూండ్ల విడిచి
యాకలిఁ బోకార్య వచ్చినవో యెన్ని తమచిన్నివిహంగముల
కాహారము కొనిపోవ నరుదెంచినవో యెన్ని యాగంతుకుల
కతిథినత్కారములు నెరపి భోజననదుపాయములు సమకట్టఁ
జరుదెంచినవో యెన్ని సంతోషపారావారమున నోల లాడుచు
ముద్దులు కులుకుకలకలనినదముల జోడు వీడక కూడి యాడు
చున్నవో యెన్ని గృహనిర్మాణదక్షగాద్యేతరకార్యముల సుదృ
క్తము లయి యరుగుదెంచినవో, యెవ రెఱుఁగుదురు ! కట్టా !
పట్టెఁడుపచ్చిక మేసి పరులకు హింస సేయనిపొట్టేళ్ళను నా కల
ములు తిని కాలము కడపుమేకలను సంబకానందకరంబు
లయి మృదుమధురస్వరంబులం బజ్రపునిరసరాధఃక్షిబ్బందం
బులనుం బొట్టం బెట్టుకొన నెట్లూహింతురో !

మత్స్యమాంసాద్యాహారమున మేదస్సు కొప్పువ్వఁ బట్టు
చున్నది ; దాన బుద్ధిమాంద్యము కలుగు చున్నది ; యంతఁ
గామకొద్ధరోధమోహమదమాత్సర్యములకు లో నగు చు
న్నారు మానవులు. ఇక దుండగము దుష్కృతము దురా
లాపము లేల తెలియఁ బడు. ఒకటా ! దురాచారమా దుష్టా
లాపమా దుర్మయమా దుర్బుద్ధియా యెన్ని యో యావరించు ;
వానివరుసలు పోవును ; అకాలనకాలవివేచన వీడు ; నిజమద

మున నెల్లవేళల సంచరించుచు ననుకూలముతువులనె సంగమించుట తక్కువేరు నేరనిపశుపక్షి కీటకక్రిములకన్న నధమాధముగ సర్వకాలనర్వాపథ్యలఁ గామకీర్తనమగ్ను లయి యుండును. పతితు లన నట్టిఁడులు కారే !

అనివార్యమోహవేశమున సంధుం డయి మచుజుండు సుందరుల నాసించు చున్నాఁడు. ఆహా ! అందునం దాను సత్యానత్యముల నెఱుంగక పొఱం బడు చున్నాఁడు. కామమునకుఁ గన్ను లే దనిరి ; హా ! లోచనమే కాక యాలోచనమేది ! నిక్కము వక్కాణింతుఁ ; బక్షుసాత మింతయు లేదు : స్త్రీలూ సుందరులు పురుషులూ ! ఇందులకుం బకృతివర్గంబున మన మచునరించ నిదర్శనములు వెదకుదము. వానరుల నుండి నరులుగాఁ గాలక్రిమమున మాఱినమనము మత్స్యమాంసాది భక్షణమున కింతయుఁ దగక శాకఫలాహారమునకె తెగినట్లు స్పష్టీకరించు సృష్టివైచిత్ర్యమే పురుషులు—స్వలోపమునఁ గామాధినివేశమున యుక్తాయుక్తాభంగమున నోర్పులోపమున స్త్రీలే సుందరు లనుకొనినను నిజముగ నిశ్చయముగ నిర్ధారణగ నిర్వివాదముగ—పురుషులే సుందరులు సుమీ ! యని నిరూపించు చున్నది. ఏ మది తనయలారా ! మీరొం డొరుల నాశ్చర్యకరముగ నాలోకింప నేల ! సంశయము వలదు. కామాక్షిం గాక సహజసౌందర్యజనితం బగుప్రకృతిని నిర్మలాక్షి వీక్షింపుఁడు ; సర్వము విశేష మగు ; సంశయ మెడలు ;

ఆహా ! మీ కంతాతురత యేల ! నైసర్గమును గాక విసర్గ
మునే నేఁబలుకు చుంటి ననుతలఁచా ! బావురే ! బోడి యై
నీలవర్ణమునఁ బాడకట్టెడియాఁడు నెమలియు నాఁడుకోకిలయు
సుందరములా ఆనందకరము లగుచిత్రవిచిత్రవర్ణవిలాసశోభిత
పింఛములు గల మగకేకియుఁ గోకిలయు సుందరములా ! కల
కంఠనీలకంఠముల నటుంచి మగచిలుకమగపిచ్చుకల వగుకంఠ
ములు విలోకింపుఁడు ; దీన నాఁడువానికన్న మగవియే సుందర
ములు : వాని వగుకంతావలోకనముఁ జాలించి మగపంది మగ
యేనుఁగుల మొగములు తిలకింపుఁడు. మిక్కిలి చక్క నై నిగనిగ
లాడు కోరలు కల వాని మాని దంతవీహీనములగువానియాఁడు
జాతిఁ గనుఁగొని యేవి సుందరములో తెలుపుఁడు. వీనిమొగ
మందమును వానితోఁకయందమునుం దిలకించినయనంతరము
మొగములను దోఁకలను గూడం జూడం జూడ మనోహరము
లగుపుంజును మగసింగమును బరికింపుఁడు ; నిస్సంశయముగ
సింహావలోకన మొనరింపుఁడు ; సమస్తము మీక బోధపడును.
అంతయు బోధపడు నన నేమి యాద్యంతముల నవి సుందర
ములే కాని రూపమున నంతయు నవి సౌందర్యవైభవోపేత
ములా యనుకొను చున్నారా యందుల కావ్యవభేద్రముం
దిలకింపుఁడు ; మహానందదాయకము ! మహాశ్చర్యము ! కావున
నావిండినిర్మాణముల నేది సుందరము ? అన్నిటను బురుష
జాతియే సుందరము. ఆకారముననే పురుషులు సుందరులు

నుందరులు కారు. కామనంహారము కావింపఁ బడిన యెద్దు
ఆవున కీ డయ్యెఁ గాని కామనంహారము కావింపని మూఁఁ
డాడుదాని కీడు గా కున్నాడు. ఇది స్వయంకృతాపరాధమే !

చిరజీవులారా ! యెందుకు మందహాసము ముఖవికా
సము తనూవిలాసము ! పురుషులే నుందరు లని గరువపడకుఁడి.
గరువము కానిది. పూర్వము గర్వము నొందినయజ్ఞాని సంబో
ధించి యొకజ్ఞాని యిట్లు వరుసం బోధించి పంచె. ‘జలబుద్ధుడ
ప్రాయంబులై మృద్ధుటసారతుల్యంబులై హేయపదార్థ
భూయిష్టంబులై సర్వదావిచారకారణములై నిలుచునీదే
హాత్మాభిహాస్యము నర్జింపుము విసర్జింపుము. దుర్గంధపదార్థ
ముల విసర్జించునీనవరంధ్రీయత మగుతోలుబామ్మపై నభి
మానముఁ దొలఁగఁ ద్రోయుట ప్రశంసయే ప్రశస్తమే ! జననీ
జనకులశోణశుక్లములఁ గలిగినయామలిన శరీరశల్యములపైఁ
బ్రేమఁ బూసకుము. ప్రీతిదినమును బోశుభ్ర మొనరింప
కున్నఁ గంపుఁ గొట్టునీదేహమున కై యభిమాన మేల ! కం
డబలుపునఁ గానితోవలఁ బట్టించునీయాకారమున కై యాశ
లేల ! అస్థిర మగునీయస్థిపంచరమునకు మురియుదు వేల !
క్షర మగునీశరీరమును శుద్ధిపఱచుటకును వృద్ధియొనరుచుటకును
జేయుప్రయత్నము లెల్ల నక్షర మగునీయంతరాత్మకుఁ జేసి
నచో సుస్థికుడ వయ్యెదవు. పరుల హేయములం గని రోత
పడునీవు నీలోని దగునశుద్ధమును గనుగొన కున్నావు : తెలి

సీయు వీడ కున్నాడవు. ఇది నీస్వాభిజాత్యమునఁ గదా !
 మాతృపితృశోణశుక్లనిర్మాణ మగునీవ్యక్తి కసహ్యము జనింప
 కున్నను ఋతుమతిగా న్నించుజననిరక్తమును గామోద్రేక
 మున వెలిఁ బడుజనకునివీర్యమును బ్రత్యేకించి కాంచిన సస
 హ్యము ఘట్టదా ! మూల మెఱిగిన నీ కభిమానము నశిం
 పదా ! మఱి జననీజనకులశోణశుక్లసమ్మేళనమై కదా జనయితి
 గర్భకోశమున నండ మై పిండ మై శిశువై మఱిమఱి వృద్ధి
 పొంది యీవ్యక్తిఁ దాల్చు చున్నది ! కాలక్రమమున స్వసా
 మర్థ్యమునఁ బ్రథమానన్ధఁ దొలఁగి యిట్లు లున్న యీవ్యక్తిపై
 మమకార మూను చున్నాము. మంటిని విభాగించి యుచిత
 సమ్మేళనమున నల్పజ్ఞఁ డగుచక్రి కుండను జేయు చున్నాఁడు ;
 ఉచితజ్ఞఁ డగుమఱియొకఁడు పింగాణిఁ జేయు చున్నాఁడు ; అధి
 కజ్ఞఁ డగునికనొకఁడు లోహమును (అల్యుమినియమును)
 జేయు చున్నాఁడు ; సర్వజ్ఞఁ డగుచక్రి పేర్త్యునిఁ జేయు
 చున్నాఁడు. అయిన నొకటి నొకటి మించి యాకారములను
 వర్ణములను దళకులను నవి నిర్మాణకర్తలకభాకాశల్యాదులం
 బట్టి వేరువేరుగఁ బొడకట్టినను నన్నియు నొకటియే ; యన్నిఁ
 టికి మూలము మన్నే. అబాడి చూడ ససహ్యమే కదా ?
 నీవు నీబహిరిందియములకుఁ గట్టు వడక యంతరిందియముల
 నణఁచితి వేని లేని దేమి ! మనోవాక్యా-యకర్మంబుల సర్వము
 నొనరింపుచు శివకేశవభద్రవాద మూనక యూరక యిష్టదైవ

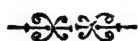
ముచు నెమ్మది నెమ్మదిఁ బ్రతిష్ఠించి పవిత్రాచారము పవిత్రా
వాక్కు పవిత్రప్రవర్తనము గలిగి ముముక్షుఁడవు గమ్ము.
పూర్వకర్మఫలమునం జేసి దొనఁగు లబ్ధినను దబ్ధిబ్ధి వడి
మాయామోహప్రసంగమునఁ దగులువడి వడి మగుడఁ గర్మను
గూర్చక యోర్పుమై వెలార్పుము ; మనయుననే వాని నూరా
ర్పుము ; రోషతోషక్షేపముల నార్పుము ; పోకార్వదీర్పుము.
నీకు మోక్షము కరతలామలకమై యుండు సంతట. ఆశాపాశ
మునఁ జిక్కి యమపాశమునఁ బాక్కుటకన్న నభేదప్రపత్తిఁ
గ్రమ్మి నిఖిలలోకై కాకారుతో నైక్యము కమ్ము. సర్వాశ్మ
కుండును సర్వాంతర్యామియు సర్వరక్షకుండు సగునసంతు
సమ్మఖమున నీవు కప్పిపుచ్చున చ్చేది ! తనకలయుదంతము
శాంతముగ సాంతముగ నెఱుంగక యరదములోనిజడుడు తన
మనోరథము నెరవేర్చ రథము వడివడిగా నడపుట లే దని
నియంత యంతచాకచక్రము కలవాడు కాఁ డని తనకోరిక
తీరుపఁ డని నిందించుమాడ్కి జీవయాత్రఁ గలయనర్థంబు
లెఱుంగక తనివిననక భోగభాగ్యము లవ్వార్గ నపేక్షించి
వీక్షించుచే కాని నియంతఁ బోలి జగన్నియంతఁ బోలి లోటు
పాటుల దూరభారముల నేర కున్నాడు. ఆతనిచేత లన్నియుఁ
దనమించికే యని యించుకయు నెంచ కున్నాడు. పామరుడా !
తెలియు మీభాగవతభావముః నీసమస్తకీరమే రథము ; సార
విచారమే సారథి ; బహిరింద్రియములే వారువములు ; మనమే

వగ్గములు; ఉనురులే యిరునులు; ధర్మాధర్మవర్తనములే రథాంగకములు; చిత్తవృత్తులే వివిధబంధములు; శబ్దగుణస్పర్శాదులే సంచారస్థలములు; జీవుడే రథికుడు; ప్రాణమే ధనువు; శుద్ధజీవుడే బాణము; పరబ్రహ్మమే పరమలక్ష్మ్యము; భయము మదము ద్వేషము శోకము లోభము మోహము మానము మత్సరము మున్నగు నవియు పరములు; ఇట్టిస్వశరీర రూప మగుతేరు వశము చేసికొనియే కడతేరు చున్నాడు భక్తుడు.

మనకర్మానుసారముగనే మనకుఁ జింతయు సంతముఁ గలుగు చుండుట మనము వాని కై యావంతయు వింత నొంద రాదు. మనస్వ్యాకుక్షి నిండి విపరీతచర్యల నలజడి పుట్టించి యో యనాలోగ్యము గలిగించియో బాధపెట్టియో యనాదరణపాత్ర మగుజీవనముదాయమును మనము బయటఁ ద్రోచి పరిమాన్యునట్లు తనఘనోదరమున నిమిడి యయోగ్యముగ విపరీతముగ హానికరముగ నభివృద్ధియై సంచరించుమనలనుమాత్ర మనార్యేశ్వరుడు వెల్లిఁ బెట్టి మట్టుపెట్టఁడా! అజ్ఞానతిమిరమున జననజరామరణములు గలమనము మనయంతర్బీవులపై సర్వాధిక్యతఁ గలుగ కున్నాము; సుజ్ఞానతేజమున నాదిమధ్యాంతర హితుఁ డగునతఁడు సర్వాధికారియై పాలుచు చున్నాడు. ఇదియ వానికి మనకుఁ గలభేదము. ఇది తొలఁగ నొకటియ.

కుమారులారా! మీరు జపతపముల నలుప నక్కఱ

లేదు. ఉపవాసముల నుక్క నక్కలు లేదు. వేషభాషలఁ బూస నక్కలు లేదు. నిర్మలచిత్తులై నిత్యసత్యవ్రీతులై భూతదయాపరులై కాలము కడపినం జాలు నిత్యసుఖసత్య ధామముం జేరుదురు.” అని నన్నయభట్టారకుఁడు వినిచి యచిత కాల్యకరణీయముల కై లేచి యరుగ గురుగురుపదేశనూతన పాఠపఠనాధురంధరులై చ్యవితచర్వణముగ నెమరువేయుచు నలసవిలసగమనముల నుబుద్ధిసారంగధరులును బనివినిరి.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

విరహవేదన.

పండువెన్నెలలు గాయు చుండెను. వెన్నెలపులుఁగు లావెన్నెలఁ గోలుచుఁ జరించు చుండెను. బ్రహ్మాండభాండ మంతయు వెల్ల వేసిన ట్లుండెను. రాత్రించరములు తప్ప నమ స్తజీవరాసులును గొంచె మించుమించు నిద్రానన్ధఁ బారయు చుండెను. గౌతమోపనిషత్తునం గలనూతనాంతఃపురము ప్రకాశించు చుండెను. ఆయంతఃపురమునకుఁ బడమర వరలు చున్న పావనగోదావరీవీచిక లాభవనప్రాకారము నొరయుచు విరియు చుండెను. తారలు సారు మీఱి యుండక చంద్రకిరణములఁ దమతేజ ముడిగి యొకవిధముగఁ దళుకు లీచు చుండెను. చంద్రకాంతములు కరఁగి ప్రవహించు చుండెను. సూర్యకాంత

ములు వెలుగ కుడెను. అభినంతతులు కలువవూఁదేనలు కోలు చుండెను. బాదులు తీరి యాశీతకిరణునిసితకాంతుల నాయసి తాంగములు యుమ్మని పాటు చుండెను.

ఏ మది ! గౌతమీతరంగఘోషకుఁ దోడుగా నేదియో మఱియొకఘోష విన వచ్చు చున్నది ! విన విన నది యొక యంగనస్వరము నా నున్నది. ఔ నది స్త్రీనినాదమే. ఎందుండి వచ్చు చున్నది ? గౌతమీతరమున నూతనముగ వెలసి నయంతఃపురోహరిభాగము నుండియే. ఆ స్వర మిట్లను చుండె.

“హా ! కూళదైవమా ! ఈమాయావిచే నాగొంతు గోయించితివా ! నాప్రియ మెల్ల నడవఁ గాచిన వెన్నలఁ జేయు చుంటివా ! కట్టా ! యెట్టికట్టిఁడితనమున కొడిఁ గట్టితివి ? అయ్యో ! ఇంక నేమిమార్గము ! మరణమే శరణమా ! ఉపాయాంతరము లేదా ! అకటా ! పాపిగురూ ! నీపలుకే నిరు కయ్యెనా ! ధాతా ! నాతల నీవ్రాత వ్రాయ నీకుఁ జేత మెట్లొప్పె ! జేతు లెట్లు వచ్చె ? వ్రాసితివి పో న న్నెందుకుఁ బనికి రానిదానిగ నైనఁ జేసితివి కావే ?

హా ! తల్లీ ! నానాకష్టములు పడి నవమానములు మోసి మోసి గారాబము మీఱఁ బెనిచి పెనిచి తుద క్షోభాసి నోటిమెకమున కప్పగించితివా ! అట్లు చేసినను గొంతమేలే ! యేలయా మెకమున కప్పగించిన నది యొక్కసారి దిగ మ్రింగును. ఈముసలివాఁ డట్లు కాదే ! జీవము లుంచియే వేదనఁ

జెట్టు చున్నాడు. పలుక వలె నట వానిపలుకు పడిపోను ; గాఁగి లీయవలయు నట వానికాఁగిలి కాలిపోను ; ముద్దు లిడ వలె నట వానిముద్దులు మొద్దులు గాను ; వాఁ డేడ? నే నేడ? అయిదుపదు లీ డాతఁడిది అయిదుమూఁడు లీడు నాది. అకటకటా ! యేటి కీప్రాయ మీయేటికేనా ?

కత్తికిఁ జెండిలి చేసి నాకుత్తుకఁ గోసితివా ? తండ్రి ! తండ్రి ! ఘోరతపములు చేసి భూరిదానము లొనఁగి కడు పారఁ గాంచి ముదమారఁ జెంచి నన్ను నీవుతిరి జంద్రీకళ యనఁ బాలుచునీవుతిరి నయ్యయ్యో ! ధవళచంద్రా ! ప్రాయము వచ్చినంతఁ బూర్ణసౌందర్యము పొలిచినంతఁ జేచేత నీరాహుగ్రీవామునకు నొప్పఁ జెప్పితివే ? హా ! నాప్రభము ! కాలవ్యతిరేకమును సిందించుచు గర్భబంధనవిమోచనకుఁ బ్రార్థించు నే నిక్కడ వగలఁ బొగులుచుండ బలపరాక్రమాతిశయములఁ దొలుకాడుచు నజేయుఁ డయి యున్నయీతని నాజి నిర్జించుశక్తి లేమి దుఃఖించుచు నాదు స్తరావస్థకు నీ వక్కడ నెంతచింతఁ గృశించు చున్నావో !

కటకటా ! కంటికి మంటికి నేకధార గా నేడుచుమాయే దువు నీ కెన్నఁడు ఘటించునురా కూర ! నే వచ్చినదిమొదలు నాయండన కాఁపుర ముండుచు నానావిధముల బ్రతిమాలుచుఁ జిలుకను జూచునట్లు చూచెద నీ కేమియు లోపము రా నీయను బట్టపు దేవికన్న నిన్నే మిన్నఁగఁ జూచెద నన్ను.

గన్నారఁ గాంచు మని యనుదినమును బ్రార్థించుచునే యండును. వానిచూపు నున్న గాను, జలుకను జూచునట్లు చూచునఁట. ఈనుందరమందిరమందిరాశామముల నుఖ మింతయు లేక యున్ననాబ్రతుకు నిక్కువముగఁ బంజరమున నున్నవక్కివలెనే యున్నది. మునలివానికిఁ బడుచుచెలువయుఁ బడుచువానికిఁ గొర్రెవలువయు దొరకినఁ గులు కఁట. మృణకాల మెడఁ బాయ రఁట. వాస్తవమే. చీరచెఱుగు మాసిన వీడి యుండునే కాని లేనిచో నెడఁ బాయఁడు.

జవ్వనమా ! నన్నేల పాయ కున్నావు ? సాందర్యమా ! నీ వేల చావ కున్నావు ? అరిషడ్వర్గములారా ! మీ రేల యణగ కున్నాడు ? అయ్యో ! మిన్ను విడిగి మీఁదఁ బడ దేమి ? మేడ కూలి కప్పివేయ దేమి ? భూమి క్రొంగి లోనికిఁ గొంపో దేమి ? గౌతమి పొంగి మ్రొంగివేయ దేమి ? అగ్ని పుట్టి బుగ్గి గావింప దేమి ? విశాచములు పట్టి వీడింప వేమి ? నిశాచరులు వచ్చి నిధనము గావింప రేమి ? హా ! చిత్రాంగీ ! చిత్రాంగీ ! నీ దెంత మొండిబ్రదు కయ్యెనే !

మదనా ! మదనా ! యే మిది ? యదయఁడ పై నీవద సగునాయుధముల నాయెద నాటించు చుంటివి. అమ్మకచ్చెల్ల ! చాలుఁ బాలు నబలలపైనా నీపరాక్రమము ! పిచ్చుకపైఁ జం ద్రోహన మెత్తెదవా ! అడువారి నేడిపించుటయూ నీమతము ! కట్టా ! పారికి సిరికిఁ బుట్టిననీ కిట్టికట్టిఁడితనము పట్టు పడ నే

మిరా ! నీరూపు మాపుగాను, నీవిల్లు పిప్పి గాను, నీనారి సారసములచెఱఁ జిక్క ; నీటెక్కము నీటఁ గలువ, తులువ ! చెలువలపైనా నీచలము ! నీచము నీచము. ఏచకు మేచకు ము. మారా ! నీకు నీమేనమామపోలికలే వచ్చెనటరా ! అంగము లేకయ యంగనలం గలంగించు చున్నా వేరా ! మా పాప మెంత పండి యున్నదో మాదురదృష్టమహిమ యెంత కలదో యారతినతిమంగళసూత్రము తెగియుఁ దెగ దయ్యె.

రాజా ! ఏమి నీవును నీతేజము చూపు చున్నావు ! శీతాంశుఁ డందురే యిట్లుడికింపు చుంటి వేమి ! అయ్యో ! నీకు రాజత్వ మెట్లాపైఁ జక్కములు మనియెనా ! సత్సంత తులు మెఱసెనా ! అహా ! తమ్ములఁ బాదమ్ములఁ దన్ని చెన్ను తగ్గించుటఁ గాఁ బోలు నీకు రాజనామము చెల్లెను. కట్టా ! వానినెలపు కూల ! ఆనలువ నిను నృజయించినాఁ డేల ! దోషాచరనామము నీకు స్థిరముగఁ జెల్లెను. నీమూలమునఁ గాదె నిర్జరాచార్యుఁడు పెక్కులిక్కట్టులఁ జిక్కినాఁడు, నీమూలమునఁ గాదె నిర్జరపంక్తిఁ జేరినరావల వార్తిని మునిగినాఁడు, నీమూలమునఁ గాదె నీలకంఠుని పెద్దకొడుకు కడుపు విచ్చి కూలినాఁడు, నీమూలమునఁ గాదె నీలవర్ణుఁడు పెద్దనిండ నొంది క్రీమంబు పొందినాఁడు, మఱియు నీమూలమునఁ గాదె కర నిధియును గమలయును గవ్వములఁ బడి కలఁగువారు, పైకి నే ముఱుంగనివానినలెనె యుండి కూళ ! తడిపాతతో గొంతు

గోతు వార ! దుష్టుఁ డైనను నేమి లోఁ బుట్టు వాతని మ్రొంగ
నటంచు నెఱుంగ వేమి ! మిసమిస లాడెడుమేనల్లు నింతలో
నీటు చేసె నటంచు నేర్ వేమి ! రక్తి యింతయు లేక రథ
చక్కముగఁ బెట్టి నలిపినవాఁ డని తెలియ వేమి ! శాపం బా
సంగినశర్వాణిప్రియుఁ డని జ్ఞప్తిఁ బెట్టుకొనంగఁ జాల వేమి !
అన్ని యెఱిగియు ముక్కంటియలికమునను నిలిచియున్నావు
కులుకుచు—గులుక ?—కాదు కంఠమునను గంటుచు గలకాకల
కును వగవు గాక ! ఔ నాను గా వలయు నంతె. హరిణాం
కుఁడు శశాంకుఁ డనుచు నిన్ను వర్ణింతురే కాని యాహరునినే
త్రాగ్నికిని హలాహలమునకును గమరి కమరి శిరమంటఁ జను
నలు పని నీకళంకము నెన్న కున్నారు ! ఔరా ! ఎలుకకుఁ
బ్రాణసంకటము పిల్లికిఁ జెలగాట మనున ట్లుండ నీచరిత్రము
చంద్రా ! ఒడలు కమరి నీవు వగచు చుండ వారు పొగడు
చుండిరి. గురుకొఱి ! కడుపారఁ గన్నగురుఁ గలఁత పెట్టు
చుంటివి. ముదమార శాస్త్రములు నేర్చినగురుఁ గలఁత పెట్టి
యుంటివి. నిన్ను పట్టి పాము గఱవ నీచెన్ను నన్నగిల్ల నీవు
సముద్రమునఁ బడిపోను నిశాచరా ! మిత్రప్రసాదమునఁ గలి
గినతఱుకుల కేనా యింత కులుకు చున్నావు ! ఏయన్నెము
వున్నె మెఱుంగని న న్నూరడింప నేఘునుఁ డైన నడ్డుపడి నీ
రూపుమాపఁ డేమి !

మలయమారుత ! యేల నీవును జల మూని నను మల

కలఁ బెట్టు చున్నావు! నీపలుగాకితన మరసియే నలువ నిను చిలువల కాహారముఁ జేసి. ఈనీశూరత్వ ముష్ట డెచ్చటకుఁ బోవునో విక్కబల మగుపఱచి పర్వతగుహల డాఁగెదవు. డాఁగి నంత నే మయ్యె. నిన్నవి పెన్నాడుచునే యున్నవి. కడకు వాని బాఁగి బడఁ జాలక కాలికోలఁది బాటుచు కీఘ్రగమనము చాచిమి లేడి నెక్కి బెదర బెదరఁ దరుముచు నిలుకడమై నొక్కయెడ నుండ నీయక తరుముటయే గాక యాపిటికిమెకము హరులఁ బారిగొన విరోధము కల్పించితివి. సహవాస మెంత చేసినది! లేనిదోఁ జివురుజొంపములు మేయుహరిణములు హరులఁ బారిగొనునా!

హా! సారంగధరా! సారంగధరా! ముఖవిజితసారంగధరా! హా! నామనోహరా! నవమన్మథాకారా! రూపపటమే కాని నీరూప మొకసారియుఁ జూపవు! నీకు నేఁ జేసిన దోస మేమి! దోసకానినీతండ్రి నీ కేమి బోధించి యుండెనో నాయునురు పోసికొనుటకు. నవయావనాకారుడవును నుగుణ గణుడవు నగు నిన్ను వరియించితివా యావనము తొలగి కాముకుడై యున్న నీగురు వరియించితివా! నీకును దెలియును గదా! యెవరియొక్క రూపపటము నాకడ కనిపిరో యెవరు నన్ను చెట్టబట్టిరో! కట్టా! యెవరివారు వారికి మంచివారుగఁ గనుపించెదరా! నీమెత్తఁదనము గని పెట్టియే నీదనకుఁ డిట్టికట్టిడి తనమున కొడిఁ గట్టు చున్నాడు. “అహింసా పరమోధర్మ”

“హోపకారార్థ మిదం శరీర” మ్మనిరి. నిన్ను వలించుటనే
కదా నా కీపాటు! రమ్ము రక్షించుము రక్షించుము.

ఏరా! మారా! రమాకుమార! నన్ను బన్నములఁ
బెట్టు చున్నావే కాని యాసారంగధరుని గారియవెట్ట కున్నావు!
అహో! కారణ మిదియా! ఇదివఱకు విగతదేహు నొనర్చె
గాని యిప్పుడు విగతజీవు నొనర్చు ననియా నీజంకు!

చెడుగుండ! కొడుకున కని యడిదమునకు ముడి యిడఁ
జేసి న న్నూరు చేరిన వెనుక ముదమారఁ బరిగ్రహించితివా!
కన్నీరు మున్నీరుగ నడలునాయమరు తగిలి నీయును తెన్నఁ
డెడలునురా! నీరూపుమాపుగాను నీసార నీటుగాను నీసంపద
చాయ. నీవు దాపురించితి వేరా! సామంతుడ నేమి చేసినఁ
జెల్లదు? ఏరు న న్ననువారు? అని యుబ్బుచు గొబ్బన నీ
మాయావాగురులఁ బడఁ దొర్చితివే కాని నిండుజన్మమున
మోహతిశయమున నున్నయబలను బలిమిని గొంగిలించునిన్ను
యముడు క్రమముగ శిక్షింపఁడా! ఉపాయవశమున నెట్ల
పలను వైచి సారంగధరునితోడఁ గూడి నాకొరిక రీడరుచుకొను
వాన నే నజీవి నై యుంటినే కాని లేనిచో మరణింప కుందునా!

వంచనకు వంచనయ పరమోపాయము. కుక్క-కాటు
పకుఁ జెప్పబెట్ట యని వారూపపటము గనుగొని నాపై మరు
లుకొని నలపు తీరిచికొను చున్ననిన్నుఁ బోలి రూపపటము నా
రసి సారంగధరునిపైనే తలఁపు లిడి యున్న నేను నతని పరిరం

భమును బొంది యతనుసౌఖ్య మలవరుచుకొందును. నీకుఁ బ్రీతిక్రియ చేసియే తీరుదును.

“మనోరమా! మనోరమా! లేవే! ఆశ లన్నియు ముప్పిరిగొన వనరుచిత్రాంగికి దిక్కు నీవే! వే వే నే జెప్పి నట్లు చేయు గదవే!” యని యొద్దను దద్దయు నిద్దుర నున్న యనుఁగునకియను లేచెను.

“అబ్బా! యే మమ్మా! యెంతయాత్రమున లేపితివి కొమ్మా! కారణ మేమి ముద్దుగుమ్మా! నీమనోహరుఁ గలిపి కొనినట్లు కల కంటి వేమి బంగరుబొమ్మా!” యని కన్నులు నులుముకొనుచు ముసిముసినగవులు నగుచు మనోరమ లేచెను.

“అయ్యో! అంతభాగ్య ముంవడ నిన్నుఁ బ్రీతిమాల నేల! ఏమి చేయుదును దెప్పవారికి దెప్పనందు నవ్వవారికి నవ్వ నందు. నాకర్థము.” అని నుదురు తట్టుకొనెను.

“కా దమ్మా! కల కంటివో కనుఁగొంటివో యాదృచ్ఛికముగ లేపితి” వని తలఁచితిని.

“కలయా! కన్నులు మూసినఁ గదా యేకల లయినఁ గలుగుట! కనుఁగొనుటయా యిప్పు డెట్లు! ముందుముం దేమో! అదియు నీసాహాయ్యముననె” యనియెను.

“నే నెట్లు తోడ్పడ వలయుఁ దెలుపుము?”

“రమ్ము ఇటు రమ్ము. లేఖ నొకదాని లిఖించుదము.”

“ఎవరికి?”

“ఎంతకావరమే నీకు! సర్వ ముఱిగియు నెవరి కని దవు. నేను పడవుపడఁతుక ననుకొంటివే వారికి వీరికి నుత్తరము వ్రాయుటకు? ఎవరి కని యడిగెదవు?”

“కాదే చెలియా! మఱి నీకుఁ బ్రియు—లిరువురు—”

“ఛీ! ఛీ! వదరకు” మని బుగ్గఁ బొడిచి “ఇరువురుఁ బ్రియులా నాకు?”

“కాదులే ప్రియుఁ డొకఁడే. కాని ముసలివాఁ డు న్నాఁడు గాదా పేరునకు?”

“ముసలివాఁడు ముగియ వాఁ డుండుటనే యింతముష్ప వచ్చినది. వానికి—నేను—ఈదస్యమున—ఉత్తరము—పంపుట? కాలయాపన మేల రమ్మ కీఘ్రమ్ము.” అనియెను.

తెల్లవాఁడెను. ఏళ్ళులు తెలివి కాంచెను. ఉదయకాల విహారమున యశావసులు విలసిలిరి.

ఉనికి దూరమున మారాకారు లిరువురు నిర్జనప్రదేశ మున సాలోచనముల లోచనములు నిగిడించి యున్నారు. నిశ్చేష్టులై కొంతపర్యంత మేమియుఁ బలుక నైరి. అనంతర మొకఁడు “బేరా! కాలమహిమ! ఇట్టివిహారము పుట్టు నని యెన్నఁడును దలపోయ నైతిని. మొదట నారూపపటము పంప నేల! పిదప తాను జెట్టజెట్ట నేల! ఈకమ్మ నాయమ్మ వ్రాయ నేల! అయ్యో! అయ్య తొలుత వివాహవిషయము నాతో ముచ్చటించిన నన్నియు నప్పుడ చక్కఁబడి యుండు. నామ

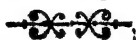

నము నెఱుంగక పరిణయము తలపెట్టె. తరువాత గురుసారం
పర్యము వచ్చు చున్నమర్యాద నైన నెన్నక యక్కన్నపై
మరుపుకొనియె. తమ కిది తగదని గట్టిగ మందలించువారైన
లేరైరి. సుమంతుని సువచనములు తల కెక్క వయ్యె. ఏండ్లు
గడపిన నేమి యరివడ్డ్యర్థముల నడఁపక యున్న! గురుఁడు పూ
జ్యుఁడు. పలుపురకుఁ జెప్పఁ దగినవాఁడు కాని పలుపురచేఁ
జెప్పించుకొనఁ దగినవాఁడు కాఁడు. ఇంతపర్యంతము నా నని
పించుకొన్నవాని కిప్పు డిట్టి బుద్ధి పుట్టె. ఎప్పటి కేదియో!
కడచి బ్రదికినవారలు పుడమిఁ గలరా! ” అనియెను.

“మిత్రమా! ఏల యీలీల వగచెను? కారణ మెట్లున్న
నట్లగు. కాఁ గలది కాక మానునా! విచారించి చేయున దేమి?
మనము మనజాగ్రత్త నుండము ” అనియెను.

“జాగృతో భయం నాస్తి” యను నానుడినిజమే కాని
కాలము కర్మము కలిసి వచ్చిన నెట్టివానికిని బుద్ధి క్షీణించును.
యత్తాయుక్తము లెఱుంగఁ బడవు నుబుద్ధి! ” యనియెను.

“అమనోరమ యెంతజాణ! సారంగధరా! నీవు కడ
వఱకుఁ జదివినవెంటనె కమ్మ క్రీమ్మఱఁ దెప్పునునెపమ్మున
నీకరతలమ్మున నుండఁగనె చించెను. కాని దానికోరిక పూర్తిగ
నెరవేరక యాయర్థభాగమ్ము నీహస్తమ్మునఁ జిక్కె. ఈనగ
మైన భద్రీమ్ముగ నుంతు రమ్ము చనుద ” మనియెను.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము.

స్వ ప్న ము.

జలజములఁ గళలఁ బెడఁబాయ రేయెల్లయు నుడికించితి న న్నా జలజనాథుఁ డేమి చేయునో యని కలువలచెలికాఁడు తల క్రింద నీట మునుగు చుండె. అభినంతతులు కలువల చెఱఁ జిక్కు చుండె. ప్రభాతవాతపోతములు మెల్లన వీచు చుండె. పుల్లసితజలజగంధధురంధరుడై గంధవహుఁడు మంద మందగమనముల నుండగ మై యుండె. ఘూకములు తొఱ్రొంగ దూఱు చుండె. గల్పిములు తచ్చి బృయి పాడుచోటుల వేలొడు చుండె. కాకములు కేక లిడు చుండె. ప్రభాతిరా గమున సారు మీఱి యున్నయాకాశజలజము జలజాసనుఁ డగుపడ వికసించు చుండె. త్రిమూర్త్యాత్మకుఁ డుదయమున విరించి రూపుఁ దాల్చుట జగద్విదితమే.

నుదుటఁ దిలకము దిద్ద లేదు. మఱియుం గురులు ముం గురులు నరి చేసికొన లేదు. చలువవలువ కాని రవిక గాని మాసిన వని కొత్తని ధరింప లేదు. ఒక్కనవరత్న ఖచితమంగ శసూత్రీమాలు గలహరుముంజముత్యములహారము ముంజీర యుగముఁ డక్క బన్న సరములు బాజబండులు కేయూరములు కంకణములు ఒడ్డాణము అని యివి యన నేల యొక్కనగయు

లేదు. నిద్రాహారములు పూర్తిగ లేవన నాకంపుకన్నులు కృశించినయాకారము నిదర్శనములు. ఎవ తీనారీరత్నము? రాజరాజనరేంద్రునిరాణి మహాపతిప్రతాపిహోమణి ప్రాప్తిత భర్తృక రత్నాంగిదేవియేనా! ఔ నామయే.

అయ్యో! యేమి యామె యిట్లు కళవళపడు చున్నది! ప్రియవియోగమే బలవత్కారణ మయి యుండునా! అదియు నాకకారణమే కాని యీకలతకు వేఱుకారణము కలదు.

“అమ్మా కుదుటఁ బడుము కుదుటఁ బడుము. ఇదే కుమారసారంగధరుఁడుగారు వచ్చు చున్నారు.” అని యొక చేతిక ప్రివేశించుచు సుచ్చరించెను.

తోడోన యాతల్లి పులకరిలినయొడలితో లోఁ బ్రవేశించుకన్నకుమారు విగియారఁ గొఁగిలించి చుటుకంటు చుంబించి మేను నిమిరి “నన్నుఁ గన్నతండి! నాపెన్నిధానమా! కన్నులకఱపు తీరఁ గనఁబడితివి కదరా!” యనుచునె తోడి తెచ్చెను. ఆహా! కన్నతల్లికడుపు!

సారం:—తల్లీ! పురంధీమతల్లీ! కనికరపువెల్లీ! కృమ ప్రకారము నాకు భవదీయపాపనపాదాభివందనమున కైన నెడమియక యిట్లెల తడఁబడు చున్నావు! నేఁ డేమియో కొత్తగఁ గనుపించు చున్నావు. ప్రీతిదినము నేను వచ్చి నమస్కరించి చనుకాలమునకుమున్నె పూర్తిగఁ దెల్లవాఁనీయకయే

నాకు వర్తమాన ముంపినావు. కన్నతల్లీ! కారణ మేమియో యీనీచిన్నకొమరుఁ డెఱుంగ నగునే!

రత్నాం:—తనయా! తలఁచినంతన యుల్లము తల్లడిల్లు చున్నది. ఏమి చెప్పదును.

సారం:—ధైర్యము ధైర్యము తల్లీ! అధైర్యపడినఁ గా ర్యము గాదు. క్షమించుము నీ వెఱుంగని దేమియు లేదు. జనకుఁ డాయమ్మను జెట్టపట్టినవ్వ డైన జననీ! పల్లెత్తి మాట యనవే కళవళపడవే యీనాఁ డేమి యిట్లలజడి పడుచున్నా వు! అచ్చెగు వగు చుండె.

రత్నాం:—నాయనా! నవతివిషయము గాదు. “లోకో భిన్నరుచి” రని యామహానుభావున కట్లు తోఁచినది. అట్లునఱించినాడు. వారు స్వతంత్రులు. అకార్య మని విన్నవించుట తక్కు యితర మేమియు నొనరువ రాదు. అదియు సమ యాచకూలముగ నస వలయును. పూర్వకార్యముల నేమిటి యుండ రాదు. అలక్ష్యము సేయ రాదు. మనపూర్వభవభవ మున నిట్టిది సంభవించె ననుకొని నదా యానదానలదమూర్తిని స్మరింపుచు ముం దిట్టిది గలుగ కుండఁ జార్థింపవలయు. ఇదియ పతివ్రతలకు ధర్మము. అదియ నే నాచరించెద.

సారం:—నీ వెఱుంగని దేమి మాతా!

రత్నాం:—కాని నాయనా! యేనిపై నాతలఁపులన్నియు నిడుకొని యున్నానో యేనికిఁ జీమంతవంత కలిగిన లోకము

లన్నియు మునిగిన ట్లెన్నుకొను చున్నానో యట్టినిన్నుఁ గూర్చి నే నొకపాడుకల కని యున్నాను. పెండియు నిన్ను కన్నులఁ గన్నదాఁక నామన నుండ లేదు.

సారం:—అమ్మా! యేమికల కన్నావు.

రత్నాం:—చెప్ప నో రాడ కున్నది. మీతండ్రిగా రూరి నుండి వెడలినది మొదలు నిదుర పూర్తిగ లేనే లేదు. రాత్రి తెలతెలవాటు చుండఁగనే యది యేమిమాయయో కూరుకు పట్టినది. ఆకూరుకున నా కొకవికలాంగుఁడు కనుపించె. పరికించి చూడ నావ్యక్తి తండ్రి! నీదిగనె యున్నది. అంత నేమి చెప్పుదు దిగ్గన లేచి వణకు జనింప నలుదిక్కులు పరికించితి. ఇప్పటికి నాభయంకరాకారము నామనోమందిరమునఁ బొడ కట్టుచునే యున్నది.

సారం:—అమ్మా! భయం బుడుగుము. దోషము లేకము లేనినీసారంగధరు నాసారంగధరుఁడె కాపాడును. నేను నొక కల నిన్నరేయి కంటిని. ఒకవేళ యట్లే జరుగు ననుకొనుము. కుండు నొంది మన మేమి చేయుదుము. కర్మానుసారముఁ దప్పింప నేరితరము!

రత్నాం:—కట్టా! యిట్టియమంగళము లాడ కోయి నా యనా! ప్రేవులు చుమ్మలు చుట్టకొని పోవును. నీ కే మంత బాలము కడచెను గొడుకా! విరక్తిఁ బూని యున్నావు.

సారం:—తల్లీ! యీసారంగధరుని కారణముననె నీకుఁ

గడుపుడుకు : మీదు కలుగ కున్న నన్నియు నరిగినె యందును.

రత్నాం:—(వెలవెలఁబోయి) అయ్యో! నీకతమున నేమి కలిగె దండీ!

సారం:—అమ్మా! పతివ్రతాశిరోమణి వగుట నీ వింతయు వంత నొంద కున్నావు కాని యిది కడుపుకోత కాదా! ఈతని దూషపటముకతమునఁ గదా నీకు నపత్తి చాపురించె.

రత్నాం:—తండీ! ఆవిషయ మై నీ వావంతయుఁ దలఁ పకుము. బుద్ధిమంతుడవు. నీకుఁ జెప్ప నేల కాని నీ వామఁ గలలోను నిందింపకుము కనలఁ బోకుము. నన్నుఁ గూర్చి యావంతయు వంత నొందకుము నా కేమి నాయనా! నేను మీనాయనగారిపాదారవిందము లెప్పుడును హృదయాంతరంగ మునఁ బూజింపుచు సంతోషింపుచు నె యున్నాను. నమ్ముము.

సారం:—తల్లీ! ఈసారింగధరున కీశ్వమునం గలయంగన లందఱుం దల్లులే. నీ వెట్లా యెల్లరు నల్లే.

రత్నాం:—చిరజీవి చిరజీవి నాయనా! స్థిరయశుఁడవు కమ్ము. సంభాషణోరణి ముఱచితి. నీవ్వన్న మేమి?

సారం:—జననీ! నాస్వప్నము వినుము. గతరాత్రి నేను భవనీయహ స్తపద్మముతో వడ్డించిన నురుచిరపదార్థములు భుజించి పాదారవిందములకు వందనము లొనరిచి సెలవు దీసి కొని కొంతసేపు నుబుద్ధితో మంతనములు నలిపి జనకునివ్వుండి తమున నె నుబుద్ధితో బరుండితి. సుప్తి మునిగితిని, అర్ధరాత్రి

యైనది. అప్పుడు పట్టణము రాజమందిరము నాహంస తూలికా తల్పము అది యిది యన నేల నమస్తముఁ జలించి జలముల మునుఁగు చుండె. నే నాజలముల నీఁదులాడి యొ క్టక్కిరి. ఆ భయంకరనీర మిప్పటికి నాకన్నులఁ గట్టినట్లే యుండె. మేలుకాంచితి. అత్యంతసంభ్రమాశ్చర్యముల నుబుద్ధి లేపి మదిఁ గుదురుపటచుకొన వాతాయనము నుండి వెలువలఁ జూచితి. అచ్చెరువుపడి యిది యంతయు నుబుద్ధికిఁ దెలిపితి. అతఁడును జాలకాలము విచారించి “ యుదయమున జ్యోతి శ్శాస్త్రపారంగతుల విచారించి యీదుస్వప్నదోషపరిహారార్థ మే కే నొనరుత ” మనియెను.

రత్నాంః—తండ్రీ! ఇవి యేమిదుశ్శకునములో!

సారం—తల్లీ! భూతభవిష్యద్వర్తమానంబుల ననుభవించియు ననుభవింపను ననుభవించుచు నుండుకలలే నరులకుఁ గలుగుఁ గాని వ్యర్థస్వప్నము లెప్పుడును గలుగ వని పెద్దలు చెప్పుదురు. భూతకాలంబున నైన మన మీకలలకు నలపడి పొంద నక్కఱ లేదు. వర్తమానమున మన మనుభవించుట లేదు కావున నావిలపడ నేల! ఇంక భవిష్యత్కాలమునఁ గలుగ నున్నఁ గుందు నొందియుఁ జేయునది లేదు. కర్మ కట్టి కుడువక పోదు. వీనికై నీ వంతగా బెంగఁ బెట్టుకొనకుము. తాహ్మణోత్తముల రప్పించి తగుపరిహారము లొనర్చుదము.

సంభావనలకు సంతోషించి చంకలు కొట్టుకొనుచు

నాకరితో నాకరు సంభాషించుచు మహారాజ్ఞరత్నాంగిఁ బ్రశం
సించుచుఁ గుమారసారంగధరు నాశీర్వాదించుచుఁ దమభాగ్య
రేఖ న్మరింపుచు బ్రాహ్మణోత్తములు జరుగు చుండిరి.

పుణ్యాంగనలు నూతనవస్త్రాభరణములతోఁ బనుపు
కుంకుమలతోఁ బట్టురవికలగుడ్డలతో నత్సలములతో ముఖ
చంద్రికలు చిందులాడ మందమందయానములం దమతమ
యిక్కువలకుఁ జక్కనఁ జనుచు నుండిరి.

వీరి నెల్లర నరసి చిత్రాంగి మనోరమను బిలిచి “తారణ
మేమే పాణులు నారులు నిట్లు నూతనవస్త్రాభరణవిశేషము
లతో సంతోషాతికయమునఁ దఱుంగక యరుగు చున్నారు.
చూడం జూడ నానవతిమేడ నుండియే యని తోచు చున్నది.”

మనోః—బౌను రత్నాంగిమందిరము నుండియే వీరు వెలు
వడు చున్నారు. ఆమె కేమానిన్నరేయి పీడకల కలిగిన దట !
తెల్లవాట కుండనే కుమారు రప్పించి తనకల నెఱిగించిన దట.
ఆసారంగధరుడును—

చిత్రాంగిః—హా ! సారంగధరా ! నీపేరు వీనులఁ బడిన
యంతన నాకోరిక లూరును. ఏమి సేయుదును ! అందనిమాని
పండ్ల కఱ్ఱు చాచు చున్నాను.

మనోః—బాగుగ నున్నది చిత్రాంగీ ! ఇప్పుడు నే నేమి
యొనరింపుదును ! ని న్నూరడింపుదునా ! కల వివరింపుదునా !

చిత్రాంగిః—రేడును వలదు. నామదనతాప మంతరింప
నవలెపుము.

మనో:—అనఁగా నేమి నీమాటలు నాకు బోధపడ కున్నవి. నన్ను జపతపము లొనరించి సారంగధరుఁ గ మృనియా నీ యభిప్రాయము?

చిత్రాంగి:—కాదే నీవు జాణవు కావున నీనేరువు చూపి యాసారంగధరుఁ డె మృని నామనోరథము.

మనో:—నీమనోరథము నేఁ దీరువఁ గలనా!

చిత్రాంగి:—తలఁచిన నీ వేమి చేయఁ జాలవు!

మనో:—నేను మోహినిఁ గామినిఁ గాను నీవలె

చిత్రాంగి:—నేను మోహినిని గామినినా?

మనో:—కావా! చాలుం జాలు ముండేతికంకణమున కద్ద మే! వృద్ధరాజునకుపైతము మోహము పుట్టించిననీవు మోహినివి కావా! సారంగధరుమీఁదివలపున నకలావళులు పడుచున్న నీవు కామినివి కావా! నీవే చెప్పము.

చిత్రాంగి:—నీనర్మవాక్యముల కేమే! ఆవృద్ధునరేందుకొడు

మనో:—వృద్ధవానరేందుకొడు

చిత్రాంగి:—అమ్మక చెల్ల! ఓటిమాటలతో వృధా కాలము వుచ్చక—

మనో:—కాలము వుచ్చు పెట్లు?

చిత్రాంగి:—భీభీ! వదేరకుము. మాపో రేపో వచ్చును గావున నే దే నపాయము లేని యుపాయము—దుర్వారతం త్రము—పన్ని యాసారంగధరు నీమందిరమునకు రప్పించుము.

మనో:—నాకు మందిర మెక్కడిది ఎట్లు రప్పింతును ?
ఉపాయంతరము లేదు.

చిత్రా:—ఉపాయ ముండుండఁ గదా! అది నెరవేరని
చోఁ గదా వేటువెర పూహించుట! అదేమో వివరింపుము.

మనో:—నీయొద్దఁ బెదవి కదుప బెదరు. నోట మాట
వచ్చినఁ బట్టుకొనెదవు. ఇంతకు నివ్వడు నన్ను పురుషుఁ గ
మ్మనియెదవు. నన్ను మగవానిఁ జేయ గట్టిపట్టు పట్టినావు.

చిత్రా:—అబ్బ! సరిగఁ జెప్పవే యాప్రకార మేమో

మనో:—ప్రకార మేమి యున్నది. సారంగధరునకుఁ
బారావతక్రీడను మక్కువ యెక్కు డుట. తత్కారణమున
నీనాఁడతనిఁ బాపురములయాటకుఁ బురికొలిపి యిచ్చోటుఁ
జేర్చ వలయు.

చిత్రా:—ఏమి యాతనికిఁ గలరవక్రీడపై నంతప్రీతియా?

మనో:—ఔ నట. ఔ నట యేమి కొను. ఆకామ
మీకామినీక్రీడపై నున్న నింత యక్కట లేదు కదా—

చిత్రా:—మఱి వాని నాభేలనమునకుఁ బురికొల్పు పెట్టు

మ:—అదియే చెప్పిన నీవివృడ నాప్రాణములుతీయుదువు—

చిత్రా:—నాప్రాణములు తీయక త్వరఁ చెల్పవే—

మనో:—నేను మగవాడ నయ్యెదను—

చిత్రా:—అవసరావసరము తెలుగవు నీకంతసేపు
వేరొకరామ—

మనో:—నేళ్ళోళమా ! అవసరముఁ బట్టియే నేను మగ
వాడ నయ్యెదను—

చిత్రా:—(నవ్వి) పురుషవేషము దాల్చెదవా ! బాగు
బాగు ! పిమ్మట—

మనో:—పిమ్మట నతనిఁ గేళికిఁ బిల్చెద నట !

చిత్రా:—అతనిఁ గాదు అతను—

మనో:—ఏమి యావాక్యము పూర్తిగఁ జెప్పము—

చిత్రా:—చాలు లేవే మఱి నీయొయ్యారము నెగ
తాళియు మాని నరిగఁ జెప్పవే. నీ వే మని పిల్చెదవు?

మనో:—ఇది మఱియు బాగుగ నున్నది ! ఏ మని పిల్చెదను
మనోహరా ! యనెద ననుకొంటివా రమణా ! యనెద నను
కొంటివా లేక నాథా యనెద ననుకొంటివా నీతాత్పర్యమేమి?

చిత్రా:—ఎంతలోఁకువ చేయు చుంటివే ! లోపము గల
వారిబ్రదు కిదియ కదా ! అదువ కూడదు.

మనో:—కా దమ్మా మఱి యే మని పిలిచెదను ? నమ
యము కనిపెట్టి చక్కనిపావురముఁ జేతఁ బట్టి సారంగధరా !
యీదినము నీవు కొంచె మలసిన ట్లున్నావు ! కళవళపడు
చున్నావు. ఇంతవిశ్రాంతి తీర్చికొనెదవు రమ్ము. నీకూకీని
జేకొమ్ము ; వినరుదము వేడుకపడుదము.” అని పిలిచెదను.

చిత్రా:—ని న్నానవాలు పట్టకపోయినను నీకంతస్వర
మును నానవాలు పట్ట కుండునే.

మనో:—కే నొక్కతన పోయెదనా ! మనవారిఁ గొందఱం దీసికొనెదఁ ; గాక యతని మన మెఱుంగుదుము. కాని మనల నత డంత బాగుగా నెఱుంగఁడు.

చిత్రాంగి:—పిలిచినంతనె వచ్చునా !

మనో:—బేలా ! విను మెంతటివాఁ డయిన నేవ్యసనము నను దగులువడకయ యండ వలయుఁ గాని తగులుకొనిన నది యెప్పటి కైన ముప్పే. కావున నవశ్య మతఁడు వచ్చు.

చిత్రాంగి:—కూకీలయాటకు వచ్చుఁ గాని యతఁడునా—

మనో:—పావురములయాటకు వచ్చుఁ గాని యతఁడు నా నయ్యాట కెట్లు వచ్చు ననియా నీనందేహము మంచిదే !

చిత్రాంగి:—చాలును లేవే నీవికటప్రసంగము.

మనో:—నాదివికటప్రసంగమే. వినుము పారావతక్రీడ ముగియులోపున నీవే నీకార్యము సాధించుకొన వలయు:—

చిత్రాంగి:—అది యెట్లు ?

మనో:—నీకుఁ గలిపి పెట్ట వలె. కలిపి పెట్టిన మింగం గవ్వపడెద వేము ! చివరవఱకు నుండవు. ఎంతోతొందర. అతఁడు సాధారణముగ నెగరవైచునది యాఁడుది. దానియందె యతనికి మక్కువ యెక్కువ. అది మిక్కిలిచక్కఁగ నెగురు చిత్రాంగి—

చిత్రాంగి:—కట్టిపెట్టుము నీకల్లపలుకులు. చిత్రాంగిపై నతని కంతమన సున్నఁ జిత్రాంగి నిన్ను నిన్ను బ్రతిమాలుట

యేల యాయవస్థ యేల ! మన సున్నది యనుటకన్న మనసు సున్న యన్న నొప్పు.

మనో:—చిత్రాంగి యన్న నీవా చాలుఁ జాలు ! చిత్రాంగి యనఁ జిత్ర మైనయంగము కలది. అది యిందే యీబయలు ననె కదా యెగురు చుండును ; గావున నీ వానమయమున నీ మేడపై నిలిచి నీమేలిమిగపావురమును జూపి పిలువుము. మింట సున్నయాపెంటిపావురము కావరించి యుండుటఁ దా వరించి నీపోతుపావురముకొఱకు వచ్చును. నీపారావత సాహాయ్యమున దాని నీశశ్యాగృహముఁ జేర్చుము. అంత నతఁడు తనకామమున వచ్చి శశ్యాగృహముఁ జేరును సరియేనా ?

చిత్రాంగి:—(చేతితోఁ దోసి వేసి) ఊఁ—పోవే

మనో:—ఇదే మిప్పుడే తోసివేసెదవు ! నే నెట్లును బోదును. పోవక మీరు నారు మీఱ భాషింపు చున్నప్పుడు పానకములోనిపుడకవలె నే నుండు ననుకొంటి వేమి ? అంత వర్యంత మెందుకు ? కార్యసాఫల్యమునకై యిప్పుడే పోదు.

మనోరమ యరిగెను. ఎన్నఁడును లేనియామోదమునఁ జిత్రాంగియు నామనోరమ తాల్చుపురుష వేషమును గనుగొన పెడలేను.

పదవ ప్రకరణము.

నే ం ట.

చెట్లు దట్టముగ నలముకొని యుండె. పెక్కు లగు చక్కనికంబముల నలరుమందిరములం బోలి మట్టులు తమ యూడలు భూమిలోనికి దింపి యెంతయోస్థల మాకృమించి యుండె. తాళవృక్షము లంతరిక్షము నంట నెగసి యుండె. రావిచెట్లు లేతాకులఁ బాలుచు చుండె. తుమ్మలు దట్టమ్ముగఁ గ్రొమ్మి యుండె. ఉసిరికలు కాయల వెలయు చుండెను. పన నలు సత్ఫలముల నలరు చుండెను. మామిడులు చైత్రరథ ములు నాఁ గెంపువాటి కొన్నియుఁ బూలతోడఁ గొన్నియుఁ బిందెలతోడఁ గొన్నియు పన్నె కెక్కి యుండెను. జీడిమామిడు లెఱ్ఱనిపచ్చనికాయలతో నందగించు చుండెను. టేకుమాఁకికు లాకసము నంట నెగసి పెద్దయాకుల విలసిలు చుండెను. మద్ది చెట్లు మట్లు మీఱి యుండెను. నేరేడులు మారేడులు సారు మీఱి యుండెను. చింతలు వింతగఁ బెరిగి యుండెను. పెదురు పొదలు పొదలు చుండెను. గురిపెందలు గుబురుకొని కరము తుఱుగలించు చుండెను. వెలగమాఁకికులు గుండ్రనివెల్ల కాయలు వేరిలాడ వెలయు చుండెను. గచ్చలు పెచ్చుపెరిగి యుండెను. నడుమ నడుమఁ బడియలును గొండకాలువలును తెరువులును జాలఁగ నుండెను.

అందు డెందము దిందుపడం జేసి కాందిశీకులం జేయు
 కూరమృగబృందములభీషణఘోషణ లధికములు. మేఘగర్జన
 ములకన్న మిన్న యగునాయార్భటములకుఁ జెవులు చిట్లులు
 పడును. పున్నాగములు కుబుసము లూడ్చి బుసలుకొట్టు
 చున్నవి. కోడములు కోడాడు చున్నవి. కాటుదున్నలు
 కావరించి పోరాడు చున్నవి. చమరమృగములు పాలములు
 పై కెత్తి పాటు చున్నవి. మదమతంగజములు కసిమసంగి
 మడుంగుల మునుంగుచుఁ బతంగములం గలంఘ్నఁడువడ నెగురం
 గొట్టుచుఁ దేనియ లాన నిందిందిరములు వినవిన మునురువిన
 రుహనంతతులఁ బెటికి కరము కరములఁ బై కెత్తి జలక్రీడ
 లాడు చున్నవి. లేళ్లు క్రేళ్లుకు చుండె. ఎలుంగులు కలుంగుల
 ముట్టెలు పెట్టి పుట్టతేనియ లాని భీకరకఠోరగర్జనములు పఱపు
 చుండె. వానరములు కిచకిచ లాడుచు బిడ్డలు పాట్లు గట్టిగఁ
 బట్టకొనఁ గొమ్మ నుండి కొమ్మకుఁ జెట్టు నుండి చెట్టునకు
 దుముదుము లాడుచు దుముకు లాడు చుండెను. దుగ మొగముల
 పులుఁగుతెగలు గబ్బుచెంక మెకములకొఱకు మృగములకొఱకు
 నగముల నిలిచి నిరీక్షింపు చుండె. ఈరములఁ దూటి బెబ్బలులు
 గబ్బుకంపుకొట్టు చున్న జంతుజబ్బలఁ బీకు చుండెను. కొండ
 గొట్టె లొంఘొంటిఁ దాకి బుట్టలు బ్రద్దలుకొట్టుకొను చుండెను.
 చిత్రికాయములును సింహములును మత్తుగఁ బొదలమాటునఁ
 బరుండి యుండెను. ముంగిన లుడుములతోడను గోడెనాగముల
 తోడను ఘోరముగ పోరాడుఁ చుండెను.

భూరిభరీ కాహళగంభీరవిజృంభనధ్వనుల వనము ప్రతిధ్వను
లిడు చుండెను. గొప్పతప్పెటలచవ్వడుల నుప్పర మదురు చుం
డెను. బోయకేకలు గిరిగుహలనుండి మాఱుమ్రోయు చుండెను.
అడుగడుగునకును గల్లుగల్లు మనుగజ్జె లంచునఁ గలగుడిగెలు
దొడిగి దట్టీలు గట్టిగఁ గట్టి సివ్వంగి చెంగలువ సింగాశి నురగాలి
కస్తూరి ధైరవుడు గబ్బి వెండిగుండు సాభ్యుండు చిటిలింగండు
పులియండు బూడ్డిగాడు అనురపోతులరాజు అనుమంతిగాడు
తాటదమ్మడు మున్నగుకాటుబంటుఁదనములు గలవేటవేపుల
నుసికొలుపుచు నీటలు సెలవిందులు కేలఁ దాలించి కోయలు
జంతుని కాయముల నేదాటలాడింపు చుండిరి.

పక్షు లెల్లయుఁ బంచబంగళమగు చుండెను. సారంగ
ములు దూరముగఁ బాటిపోవు చుండెను. కుండేళ్లు లేళ్లు
కుప్పిగంతకొను చుండెను. ఘుర్ఘురధ్వనులతో నేకలమ్ము
లమ్ములపగిడి బాదలఁ దూఱు చుండెను. సార మైనసారమే
యము లాకిరులఁ దఱుము చుండెను ; ఈరముల కిరువంకల
వాకిరుల నటు నిటుఁ బోనీయక నిలిపి యుండెను. చెంచువాఁ
డొకఁ డాజాగిలముల విలోకించి గుఱ్ఱు గుఱ్ఱించు నున్నయా
మదకిటిఁ గుంతమునఁ గుచ్చి యంత మొనఁగించెను. కొందఱు
పుళిందులు సెలవిండ్లు పూని యేణములు నేలఁ గూల నేయు
చుండిరి. కొందఱు కుండేళ్లఁ, బునుఁగుపిల్లుల, జవాబిపిల్లుల,
దోడేళ్ళ మట్టుపెట్టి గుట్టలు పెట్టు చుండిరి. కొందఱు గబ్బి

తనము గలబెట్టులుల గట్టుల నుసికొల్పి తబ్బి బొనరించి పడఁ ద్రొట్టు చుండిరి. కొందఱు సివంగులతోఁబాటున సివంగులఁ జందఱవందఱ గావింపు చుండిరి. కొందఱు కస్తూరులు కదల మెదల కుండ నిలుపఁ గన్తురిపిల్లులఁ బట్టు చుండిరి. కొందఱు వాయువేగులనహయమున వాయువాహనములఁ జేరి జిక్కించు కొను చుండిరి. సైరిధముల మదవనీచైరిధములఁ గాటియ పెట్టి ధారుణిఁ బడఁ గొట్టు చుండిరి. నవరపుమోక్షములఁ దఱిమి చెరచెరఁ జెందుబెండాడిరి. శరభముల రథనము ప్రభనింపఁ జంపు చుండిరి. వ్యాధుల బాధల కోరువ లేక మృగము లనేక ములు పాటి పాటి సెలయేటులఁ బడి నీరముల నెటు పెక్కించి మరణించు చుండె. మృగయులకు జంకి మృగములు చెల్లాచెద రై సింగములతోఁటలఁ జిక్కు చుండ నాసింగముల సింగములు తఱుమ సింగిలులం గొని సింగడులు పొంగడంగించు చుండిరి.

రాజరాజనరేంద్రుడును వారువమ్మ సారమ్మనఁ బాటించి వాలమ్మల వాలమ్మలను గూలిచెను. ఆరాజకర ములఁ బుండరీకములు లేజ మెడలెను. ఆపుండరీకముల శిరీ ముఖములు చిక్కువడి యుండెను. ఋక్షనంధుముకళలు మాలెను. ఇర్లద టడఁగెను. అపరంజివరుంజునం గడుంగడుం జెంగలించువాలువాలు కేలఁ బూని యానరేంద్రుడు కరుల కరములు గఱగఱి గాకుండ నఱికిెను. ఏదువేల నాటిటిన యాయోధుఁ డేదియున్న యేదుల నేదింపఁ జేసెను. అడిదము

బెడిదముగ వినరి కడుతులఁ బుడమిఁ బడఁ జేసెను. వృకోదర పరాక్రమమున వృకర్షూటముల నిరాఘాటముగఁ గీటడంచి వేట ముగించెను.

జేగపదముగ నాహారంబు గొన్న యన్నరేందుఁ బాకలి గా నేకలమ్ములు మొదలుగాఁ గలవానియెఱచి రుచులు మీఱ వండించి చవులు మీఱ భుజించెను. సంభారాదుల నింపు నింపు చున్న యావిందునకుఁ బరివారము చాల సంబరపడఁ జొచ్చెను. సారమేయములకు లేని జేమి ! చాలినంతయాహారము. ఇంతపర్యంత మాఁకలిమై నున్న యవి యిప్పుడు తోఁక లాడించుచు జోకమై నుండెను.

తరువాత రాజరా జాదండకారణ్యవిశేషముల నవలోకింపఁ దలంచి చెంచులు పేరుపేరువరుసం జూప శ్రీసీతారామ లక్ష్మణులు కాపుర ముండినపర్ణతాలాప్రదేశమును, దల కెక్కినవలపునఁ గలఁత పెట్టుచున్న శూర్పనఖయొక్క ముక్కును జెవులును జెక్కినయొక్కయును మారీచమాయామృగమును శ్రీరాముఁడు కీటడఁగించినచోటునుం గనుంగొని యాసీతారామ లక్ష్మణుల మనమున నభక్తిమైఁ దలందుకొని నమస్కరించెను.

వెల గలరతసంబు లనం దగునారుద్రీపురుగులును దృగా గ్రాహు లనం దగుత్యగపుష్పములును నమరిచి నయనానంద కరముగఁ బుట్టినపచ్చనిమాతెవటంపురివాసి నాఁ గడిమిడి కడుఁగడుఁ బొలుచు చుండెను. వల్లికామరల్లులు వరనిరుల

వరలును గురుతరుబృందంబుల ననగి పెనగి యల్లిబిల్లిగ నల్లకొను చుండెను. పుష్పలతావిశేషముల నలరారుపున్నాగములు నల్పలముల వెలయు చుండెను. పరిపక్వఫలముల నమరుమాపుల మరుమాపులు జోక మీఱఁ గేకరించు చుండెను. మనోహరము లగునావనంతదుగ్గములు జేరి నంతనమునఁ గోకిలలును గూక లిడు చుండెను. మల్లెలు మొల్లలు కొల్లలుగఁ బుడమిఁ జల్లఁ బడి యుండెను. మారునిచ్చేతికటారిఁ బోలి కేతకీదళములు కడానికాండి దళుకొత్తు చుండెను. కనక కాంతుల భాసిలుకనకములు సువాసనల నలుగడలఁ జిమ్ము చుండెను. వకుళములు తావులు తావులనెల్ల విరఁ జిమ్ము చుండెను. గురివెండలు విరిగుత్తులతోఁ గరమరుదారు చుండెను. అడవిమల్లియ లత్యంతనువాసనల నలుగడలఁ బఱపు చుండెను. మంచారములు కందోయికి విందుగ వికసించి యుండెను. రంభలు సౌందర్యమున విజృంభించి యుండె.

వరమృగాళముల మెనపుచు వరమృగాళములు వరల నరవిందములం దేనె లానెడియళినంతతు లరవిరికలువలకు ర్పుం ర్పు మ్మని బారులు తీరి పాటు చుండఁ బాలపిట్టలు చిటు మీలఁ బట్టుకొనఁ దామరాకుల నిలువఁ జిన్న చిన్నయలలు చెన్ను మీఱ పుల్లసిలేహల్లకగంధధురంధరుఁ డై మందా నిలుఁడు మరలఁ వివిధజలపక్షులకలకలములు చెలఁగ నావనము నడుమ నొకకొలను వెలయు చుండెను.

కాంత మా చున్నయాకాంతారమును గనినయంతన
భారుణీకాంతుడు పరిశ్రమ మరుగ విశ్రమింప నదియ తగునె
లవని గుడారములు వేయించెను.

తీపురానురసంహారార్థ మై కాల్వఁ బడినయవాయి
మంట లనం దగుప్రభాతరాగము నుండి చండమార్తాండుఁ
డనుఁగ్ని గోళ మెగిరి వెండియు సంధ్యారాగ మనుశిఖిఖలు
నలుగడఁటఁ జిమ్మి యపరవారాసిఁ బడియెను. తారకాగణములు
తఱుకు తఱుకుమను చుండెను. సింహశాహ్వానగర్జ లుప్పతలెను.
నక్కలు గ్రొక్కున మిక్కిలివెక్కినముగఁ గూయి చుండెను
చంద్రుఁడు తూర్పుకొండ నలంకరించెను. మిండగాండ్రీకుఁ
దలఁపులు మెండయ్యె. విప్రయోగులు కలఁగుండునడు చుండిరి.

పండువెన్నెలలు కాయుపూర్ణసుధాకరుఁ గనుఁగొని
రాజరాజనరేంద్రుఁడు తివనతిచిత్రాంగిం దూఁపునకుం దెచ్చు
కొనెను.

“అహ ! యీరాకాసుధాకరుఁడు మృగమదతిలకమున
నొవ్వనాచెలిమోమువలె నున్నాఁడు : కాని బొట్టు పెట్ట కున్న
నాయన్న మిన్న మొగమున కితఁడు సాటి యగునా ! ఓరా !
ఈకానారంభిసౌందర్యము ! ఈతైవాలనఁఘము నాఘన
వేణికచమును బోలి యున్నది. ఈభృంగము లానీలాలక
యొక్కముంగురులు నా నున్నవి. ఈకలువ లాకలువకంటి
గన్నుల కెన యగు చున్నది. ఈనుడి యాసింహంద్రీమధ్య

యొక్కనాటికి దుల్యముగ నున్నది. ఈ సైతము లానుశ్రోణి యొక్కపిఱుందులవలె నున్నవి” అని తలచు చుండె.

శీతమయూఖుడును మీఁదిమీఁదికి వచ్చి కరము తన ములు ప్రసరించు చుండెను. హల్లకకల్హారగంధబంధురమున గంధవహుడు మెల్లమెల్లన సంచరించు చుండెను. ఝం ఝ మృని చెవులు రవళింప నళినంతతులు పూదేనియు లాను చుండెను.

“అహ! యీచలిపెలుగు నన్నివృ డింతగా నుడి కింపు చున్నాఁ డేమి! అహ! తెలసఁ దెలసె. ఈశీతభానునకు నహజ మగుతేజ మేది యాభానునిప్రసారమే కాక: కావుననే యీయుడుకు. ఏమి ముగఁ డింత గర్వించి యున్నాడు. నా యకళంకముఖ కెన యగుదు ననియ కా జోలు! ఓరీ! కళాని! నాతిమానఁ మునకు నమాన మగుతలఁపునఁ గళల హెచ్చింపుచు వచ్చియుఁ బూర్ణకళాంకుడవే యైతివి కావున నిక నీముఖపుఁ దఱిగించి యొక్కమూలఁ బడి యుందుము! పైఁ బై న కాని నీశీతలత్వము లో నంతయు విషమే. ఔను నీవు విషజన్ముడవును బడబా నలనహోదరుడవును గావా! పయోముఖవిషకుంభమవు; గోముఖవ్యాఘ్రమవు. నిన్ను నమ్ముట మాదే యవివేకము. గురునతిఁ జెడిచినవాడవును, దండ్రీని భంగపఱచినవాడవును, జెల్లలికింప చెడిచినవాడవును, దమ్ములఁ బాదమ్ములఁ దన్ని కళల మాపినవాడవును,

జక్రములఁ దల్లడిల్లఁ జేయువాఁడవును గావా ! భరిరే ! రాజా !
 ఏమి నీపాపము ! రా జెందును సత్సంతతులఁ దేజరిల్లఁ జేసి
 జారులమద మణచి యేలుఁబడి నేయును గాని నీవలె సత్సం-
 తుఁతేజ మణచి జారులమద మభివృద్ధి గావించి చక్రముల
 తల్లడిల్లి నేలు నటరా ! నిశాచరుఁడవు నీకింతకన్న మేలి
 గొనము లబ్బునా ! ని న్ననఁ బ నేమి ! ని న్నీ పదవి నిలిపినయ
 న్నలువ నన వలె ! ఎందుకు వానినెఱుఁగుఁ గూర్చి వానికిని దొడ్డ
 పనియే యొనరింపు చుంటివి. నీసంతతివాఁడ నని యొన
 నీకింతననరు లే దేమిరా ! అయ్యో ! దుష్టులకు సంతతి
 సంబంధమా ! తొందరపడకుము తొందరపడకుము. ఇప్పుడే
 యే మయ్యో నేఘనుఁ డడ్డుపడునో యేపాము మ్రింగునో !

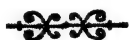
అహో ! మలయమారుతా ! నీవును జలివెలుఁగునకుఁ
 జోడుపడు చుంటివా ! నాదు వలదు. ప్రియోకొటు లెల్ల నీకత
 మున బ్రతుకు చున్నవి. నీ వొక్కనిముసము లే వేని జీవ
 రానులు నుండవు. అట్టి నీ వీకట్టిడికి సాయము చేయకుము.
 ఎఱుఁగవే యుపకార మొనర్చినవారి కెల్లరకు మీ డపకార
 మొనర్చుట ! అయ్యో ! వివవా ! నీ కైనఁ దెలియుట లేదా !
 యాదోహకరునిచెలిమికతమున నీకును దొవంగు లబ్బు చున్న
 వని. లే కున్న నీ కీయహి బాధ యేల ! నీకుఁ దెలియఁ బలుకు
 వాగు లేక నీ విదివఱకుఁ గలిసి మిలిసి యున్నను నాగామునిక
 పీడుము బాగుపడియొడవు నీకేబాము నుండదు.

ఔరా! యేమి యీర్ష్యకారము! కలువలఁ దేస
లాని కన్నులు తెలియక కాఁ బోలు నీమదాళు లి క్లగిరిపడు
చున్నవి. ఓమలిఱ్ఱుచులారా! యెందుకు మీ కీమిడిసిపాటు!
మేమే నీలముల మనియా! మీయుబ్బుఁ దబ్బి బ్బానరించునా
లీలాలక యున్నది. మదాంధకారమునఁ గన్నులు గానక మిట్టి
పడియెదరు కావుననే కలువలచెఱఁ జిక్కు చున్నారు. వానిధన
మపహరించి కన్ను మిన్ను తెలియ కున్నమీరు వానిచెఱఁ
జిక్కు టాకవింతయా!

ఔరా! యిది యేమి! జోహారు! జోహారు!
పరాకు గాకు కలఁప రాకు రాకుమా రమాకుమార! మార!
వైరి నఁటర! పోర పోరఁ దగదురా మేర మీటి! అయ్యయ్యో!
“శ్యాంకో గృహనాశాయ సర్వనాశాయ మాతులా” యన
విసవే! పాలనముద్రమునఁ బాఁపతేనిపై నిలుకడఁ బవ్వళించి
యున్న నీతండ్రిఁ గలఁతపడ నొనర్చినాఁడు. నీతల్లియిల్లు కూల్చి
నాఁడు; నీప్రీథమబాణమును నీటఁ గలిపినాఁడు; నీనారీఁ
గారాగారమున నిలిపినాఁడు; అన్నిటికన్న మిన్నఁగ బేసి
కైదువుజోదు వగుని న్ననంగుఁ జేసినయా బేసికంటిజతఁ గూడి
యున్నాఁడు. మీ డంతదోహా గా కున్న నుడుకు తగ్గింపు
చున్న నాత్రిపురాసురసంహారకుఁ డితనిఁ దూఱు చేసి రథము
క్రిందఁ బెట్టి నలిపినాఁడా! నిన్ను మాత్రము ప్రేరేచి యేమి
చేయు చున్నాఁడు. ఇరువురునందునం బెట్టి నలుగులు

నొనర్చు చున్నాఁడు. పై నుండి నవ్వు చున్నాఁడు. ఇంతయుఁ దెలిపినను నీగంతులు మాన కున్నావుగా! రథితాంతా! ఆరథీ దేవి యొనర్చినపూజాఫలమునఁ దాలిటొట్టినఁ గాక నీ వింతకు నంత మై యుండవే! అనంగా! అయిన నే మయ్యో! నిన్ను కసిమనంగ నొనర్చుటకు నాయంగనాముఁ చిత్రాంగి లేదా!" అని రాజరాజనరేంద్రుఁడు విప్రీలంభమున విచారించు చుండెను.

బల్లునఁ దెల్లవాతెను. శే యెల్లయుఁ దల్లడవడినరాజ రాజ తిరుగుమొగము గా నెల్లరకు నాన తిచ్చెను.

పదునొకండవ ప్రకరణము.

పాత్రమాలయాట.

గోదావరీతీరమున మన్నయప్పరిగపై నొకయొవ్వల కుప్ప చొప్పలు చుండెను. పున్నాగము నెన్న నీనిపెన్నరి మోకియు, నళివంతితుల కలుగుడువడ నొనర్చునలకలును, నెల కాలు నేలుఫాలమును, నవవిల్తునికోదండముల వగియెడికను తొడులును, గలువలఁ దలలు డించ నొవరించునయశములును, గవకమును మండహాసము నేయు సాసికయును, గుండకుట్టుల ములఁ గుండఁ జేయురదనపంక్తియు, తొండపండు పెం

ఊనర్చునధరమును, గనకవర్ణము గలస్ఫటికములఁ దలువ
 నీయనినిద్దపుఁజెక్కులును, శ్రీకారములచెన్నుఁ దన్నుచెవు
 లును, జక్కవకవవిష్వ నెక్కసక్కె మోడుచక్కనివదనమును,
 గంబువు నంబువులం బడ నొనర్చుకంఠరంబును, బినరుహముల
 కన్న నిం పెనలారుకరములును, మారునారి నీరసించునూఁగా
 రును, బులినములఁ బురిడించునితంబములును, రంభావిద్యంభ
 ణంబును దంభం బానరించునునుదొడలును, మొక్కజొన్న
 పొట్టల లెక్క గొనని పిక్కలును, దాబేలుల నేలుమీఁగా
 ల్లును, నరవిందముల నపహసించునంఘ్రిలును, దారలసారు
 గేరుగోరులును, మించు మించుదేహద్యుతియును, మదమా
 తంగముల నగియెఱువనడకయును, గలిగి విలసిలు చుండెను.
 హరిణీవిలాసముల హరియించి రంభావిద్యంభణమును దంభం
 బానరించి తిలోత్తమను నధోముఖ గావించి దళావతారచిహ్న
 ములు గలిగి పొదలునాప్రమదను బాగడ నలువచిలువలకును
 దరము కాదు. ఆకులుకులాడి కలరవము నొకదానిఁ బాణి
 బట్టి యూర్ధ్వానన యై నిరీక్షింపు చుండెను. పలుచనివలువ
 చెంగావిసావడఁ గట్టి నవరత్నహారములు వైచి నమస్తాలంకా
 రములు ధరించి పటీరము శరీరము నిండ నలమి కమ్మరిబొట్టు
 పెట్టి చాదులు కేతకీదళములు వైచి చుట్టినపెన్నెటివేణి
 దుటిమి యావిలాసవతి యానలు ముప్పిటిగొన నువ్వరముననె
 కాటుకకన్నులు నిగిడించి యుంచె. అప్పు డామోహనాంగిని

గనుంగొన్నవా రామోహిని నైవ నీనడింతురు. ఆపెమనో
వ్యాకులము తొట్ట్రీపాటు ఆందోళనము గజ్జెలందియులు గల్లు
గల్లు మన నటునిటు సంచరించి బెదరి బెదరి దిక్కులు కలయఁ
జూచి పరిపరివిధముల నాలోచించునాపెవరైనమే తెలుపు
చున్నది. పద్మవత్సమ్మలోనినీరమ్మట్లు చిత్త మ్మొకవిధమ్మన
లేక తత్తరమ్మ నొందునీపద్మాక్షి యెవరో తెలిసినా!

రాజమందిరమునకును రాజరాజనరేంద్రునియద్యాన
వనమునకును నడుమ నున్న శాద్వలమున యువజనులుకొండలు
గుంపులు గూడి యుండిరి. ఆందఱిచేతులును బాపురములు—
వివిధవర్ణములు గలవి—అలంకరించి యుండెను:

“సారంగధరా! సారంగధరా! నామాటఁ బాటింపవా!
మృదు. వేట యాట మున్నగునవి కామమునఁ గలుగునని
పంచమవేదము పలుకునట్లు మనగురుఁడు నుడివె. కామసం
హారుడవు నీ సాపురములయాటపైఁ జింత వదల లేదా!
కట్ట! సర్వసద్గుణాలంకారునకు నీ కికళంక మేల యశ్చ!”

“నుజుద్ధీ! యామాత్రమున కేల నీ వింతచింత నొందు
చున్నావు! ఊలనుపోక కొకగంట యాడుకొనియెదను.”

“మిత్రమా! ఇంతలే యంత లగును. ఉలునుపోక
కీకూకీలయాట యేల ముఱియొకఫల లేదా!”

“నచ్చెరీ! యీవేళ యేమో యీబుద్ధి పుట్టె. అంద
లును బాపురములు పట్టుకొని యుల్లదే మనకొక కామరు

చూచు చున్నారు. తొలుతఁ బలు కిచ్చి యిప్పుడు కా దనుట నామతము కాదు. క్షుదింపుము. రాజకార్యవ్యవహారముల నంతకంతకుఁ దగులఁబడు చున్న నే నిఁక నేయాట లాడుటకును వలను గాదు గదా ! అనును తిమ్ము. ఇదియే నాకుఁ దుదియాట.

“ శివశివా ! శంకరా ! అఘశాశంకరా ! అమంగళ మడంగుం గాత ! సారంగధరా ! ఇది యొకవ్యసనము నుమీ ! నీ వెఱుంగని దేమి !

“ నుబుద్ధి ! ఇందు వ్యసన మేది ! నే నెవరితోను బందెము వైవ లేదే ! పందె మొడ్డినచో నోడు గెలుపులయంద పేక్షఁ జేసి తొందరయు మత్సరమును గలుగును గాని వేడుక కై యాడునిం దోడుగెలుపు లేక కై న నొకటే. ఇం దానందమే కాని యనూయ లేదు. అవి యంతవఱ కెగిరె నివి యిట్లు చిత్రించిత్రములు నెఱపె నని సంతసించి వీడ్కొనియెదము. దీన హాని లేదు. నమ్మతి నిమ్ము రమ్ము.

నుబుద్ధి యాలోచింపుచునె యాతని ననుగమించెను. సారంగధరుఁ డాయువజనమును డాసిన వెంటనే తనకై సిద్ధముగ నుంచినచిత్రవర్ణము గలతనయభిమానకలరవమును భటు నుండి గైకొని “ మిత్రులారా ! మీరును సిద్ధముగ నున్నారు కదా ! అందఱము నొక్కసారి వీని నెగర వైచి యానందింపుదము విడుపుఁడు. ” అనియెను. అందఱుం దమతమహస్తముల నున్న సామరముల విడిచి. వెంటనే వెండియు నవి నేల వ్రాల కుండు

జేతులు వినరుచు బెదరు పుట్టింపఁ గేకలు వైచిరి. చప్పటలు చూచిరి. పక్షము లల్లలాడింపుచుఁ బక్షు లెల్లయుఁ బల్లటీ లొని యాకాశము నంటు చుండెను. మిఠకు మిఠకుమనుచు నాకాశాంగనకంతమున వ్రేలు చున్న బన్న సరముపగిది నాకలరవములు ప్రకాశించు చుండెను. అందఱు నపేక్షమై నేపక్షి పై కాకిరెనో యని తల లెత్తి తిలకించు చుండిరి. కంటికిఁ జేయార గా నిడి కనుగొని యచ్చెరు నందువారుకొందఱు, నన్ననికందువాలు కన్నుల కడ్డుగ నిడి యవిగో నవిగో నను వారుకొందఱు, పల్కెరముల జలము లిడి “యరరె! నీడలయినఁ గనుపింప వేరా” యనువారుకొందఱు, మెడలు బాగుగ వెనుకకు వంచి పరికించునెడఁ దలపాగ లూడిపడ నవ్యువారుకొందఱు; ఇట్లుగా నానందపడు చుండ నవి యంత కంత కద్యశ్యము లయ్యెను.

అంతఁ గొండ “కారా! యింతవింత ముండెందునుం గనుంగొని నేర మనువారును మేఘమండలము మీఱి తారకా గణములఁ దూతె ననువారును మిన్నేటిసీటికై క్రొన్ననఁ జనినవి యనువారును నిట్లభిప్రాయభేదములు వడుచు సాధనో పాయములు లేక యట్లే చాలఁగాల్గుము వేచి చూచు చుండిరి. తిరిగి మినుకుమినుకుమనుచు బారువములు వారికి గోచరము లయ్యెను. అవి దిగి వచ్చుట సంతకంతకు స్పష్టములు గాఁ జూచెను. ఎవరికలరవముల వారు నిరూపింపఁ గలిగిరి.

నీ రెండలు నగరములకు బంగారుపూత లిడు చుండెను. వానపుడు వరుణదిక్పతి కనివినపూబంతియో నా హంసుడు వరలు చుండెను. పక్కిగుములు తమతమయిక్కువలకు పరుగు లిడు చుండెను. యువజను లెగుర వేసినపాపురములును నట్లే యలసి సాలసి వచ్చు చుండెను.

మేడమీఁద నేరును లేరు; కాని యొకపారావతరాజము మాత్రము తండులఖండములఁ గాలిగజ్జెలు గల్లు గల్లుమన మూలుగుచు నేరుకొని తిరుగు చుండెను. దానికాలి కొక నూలిత్రాడు కట్టఁ బడి యుండెను. నూకలును లోనిగదిలోనికిఁ ద్రోవఁ దీయునట్లు పోయఁ బడి యుండెను. మిన్నున నుండియు మన్ననం గలతండులఖండములం గనుంగొనం గలతక్తి పతంగ ములకు బగవంతుఁ డొనంగెను. ఆకలిం గొని యున్న సారంగ ధరునిపారావత మానూకలు తిన నచ్చో వ్రాలెను. వ్రాలిన యాపిట్ట పోతును గలిసికొని దారము లాగినకతమున మెల్ల మెల్లన మందిరములోనికిం దారు చున్న యాపోతుతో నూకలు తినుచునె మెల్లమెల్లన నరిగెను. తలుపులు బిగింపఁ బడెను.

“సారంగధరా ! సారంగధరా ! మీపారావతరాజము చిత్రాంగి దేవిగారిమందిరమున వ్రాలినది వ్రాలినది” యని కొందఱు కేక లిడిరి. “ఏమి నాచిత్రాంగివము చిత్రాంగిదేవి గారిమేడను వ్రాలినదా ! అచ్చెరు వగు చున్నదే ! గండపెండ రము దాల్చిననాపక్షి యెన్నడును ద్రోవఁ దప్పనది కాదే !

ఇదియుఁ గొంతమేలే! దప్పునఁ గాక దగ్గఱనే నాతల్లిచిత్రాంగి భవనమున వ్రాలె. చాళిము లైనఁ బోనాడ నొప్పడఁ గాని యానాకలరవమును వీడ నొప్పను.” అని యరుగు చుండెను.

“చెలీ! చిత్రాంగీ! చిత్రాంగీ! యేమే! పలుకవు! పని తీరినది గదా యింక నీమనోరమతో డిదేల యనుకొన్నావా! ఇప్పుడే మాట్లాడనిదానవు మీఁద నెట్లు మాట్లాడుదువే నా తల్లీ!” యని దెప్పచు మనోరమ ప్రవేశించెను.

“నచ్చెలీ! నాకోరిక లీరిక లెక్కు చున్నవి” యని కంఠాశ్లేష మొనరించెను.

“సరి సరి! నీ నేమి సారంగధరుడ ననుకొంటివా! వ న్నింతగట్టిగఁ బట్టుకొంటిని! తొందరఁ జెందకుము. నీవలపు కాదు వచ్చును. నీమనోరథ మీడేరుచును.”

“సఖ! యింతవర్యంత మన్నియుఁ దిన్నఁగ నెరవేరె; నికమీఁద వెట్లు కాఁ గలదో తెలియదు. పక్షి కావ బ్రమవడె. అకళానిధి భ్రమచెందునా! నన్నుఁ బొందునా!”

“కా గల జేమి కలదు కాంతా! కా గల దేమి యున్నది గాఢాలింగనమే! బ్రమవడ కేమి! వినుము కామిని నేకతమునఁ గలయునంతపర్యంతమే గుణగణములు స్థిరచిత్త ములు. అడవుల నాకలములు తినుమునులకే లేకపోయెను; సుప్తకారము తిను చున్న యారాజకుమారునకా నిలుకడ! కామవంశవరము!”

“అతఁడు నన్నట్లలింపునా! మై కంప మొందుచున్నది. నేనై యెట్లు వెల్లడింతును!”

“నీపై వెల్లడింప నక్కఱ లేదు నుండరీ! నీసర్వార్థగములె యాతని సంగజుబారికిం గెంటును. మీఁద నీచూపుకొఁపుతూపులు వ్రాలును గదా! చెప్పిన దేమి యతఁడె నిన్నమ్మా! యనుటకు మాటు కొమ్మా! యనును. అంతఁ జెప్పిన దేమి నీవుచు రమ్మా కొమ్మా యుండువు!”

“అతఁడు సర్వసంగపరిత్యాగి యని వింటినే యందున నాడెంద మాందోళన మొందు చున్నది.”

“సర్వసంగపరిత్యాగియే కాఁ బోలుఁ బారావ్రత క్రీడకు నేడు నావేడుకొలున వేడుకమై పంగీకరించినాఁడు. నీవేడుకొలునకును నట్లే యనుమతించి తప్పక మారిక్రీడఁ గూడువాఁడు ల్లడిల్లకుము.”

“మనోరమా! నే నే మని వేడుదునే!”

“చెలీ! యేమిష లేదు! ఈచిత్రపటములఁ జూపుము. నీహాయిలు గనఁబడువుము. ఈహొంబట్టువానువుఁ జేర్చుము. ఇంతకన్న నేమి యున్నది.”

“అపత్రప యడ్డగింప మాట లాడ లే నేమో కదే!”

“అయ్యో! మాటలు నేరనిదానవేనే పాపము! ఇప్పుడే యింతవగలఁ జేరు చుంటివి! మాట లాడ కున్నఁ గూటమి యెట్లునఁ గూడు! చాలుఁ చాలుఁ బ్రాలుమూలక నీతక్కువ

బ్రతుకులు తజిగింపక ధైర్యమున నీవచోమాధుర్యమున నతని
నతనుసౌఖ్యమునఁ దేల్పుము.

“కృపితో నాస్తి సర్వస్వ మ్మన్నాదు. నాకార్య
మేమి నే నిర్వర్తించితి; నీక నీకార్యమే మిగిలి యున్నది.”

“ఆకామభగవానునిపైనే భార మిడి నాపని నెఱ
వేటుప నున్నాను.”

“జాల మేల వాలుఁగంటి! నీవు నీపనిఁ జూచుకొనుము.
నేను నావేనమును దీసి వేసి మిగిడి వత్తు. తలుపు మూయ
కుము. ఇంకను నుబుద్ధి నిరోధింపుచునే యున్నాఁడు కాఁబోలు
సారంగధరుఁడు రాఁ దయ్యె!”

“రాఁ డేమో! మన కేల దాపురించెనే యీనుబుద్ధి!”

“నుబుద్ధి గిబుద్ధిపలుకులు పాటింపఁడు నమ్ముము నా
మాట” యని మనోరమ లోపలకుఁ బనియెను. చిత్రాంగి
కార్యాలోచనమగ్న యై మందిరమునఁ గూర్చుండెను.

“మిత్రమా! వినవా నామాట! పాపురములయాట
తుండ కెట్లు పరిణమించు చున్నదో పాటింప కుంటివే!”

“నుహ్మద్వరా! పాటింప కేమి! ఇంతలోఁ బాపు
రము గొని నీచెంతఁ జేరుదును.”

“కీడు మూడును సారంగధరా! బాగుగాఁ బరికింపుము!
కలరవమునకు నీకలవర మేల! యది పోయిన దానికన్న
మిన్న యింకొకటి కలుగు. దానికై నీవు పో వలదు.”

“నెచ్చెలీ! కడుగారవమునఁ బెనిచి గండపెండారము నిడినపారువము వీడ నామన మంగీకరింప కున్నది. ”

“బుద్ధిః కర్మానుసారిణి యన వినియెడ మిదియ కా నోపును. నీ యంతరాత్మయుఁ బ్రబోధింపుట లేదా! రాజకుమారా! పూర్వవృత్తాంతము స్వాంతమున నున్నదే! చిత్రలేఖ జ్ఞప్తి లేదే! ”

“అదియ నను జను మను చున్నది. ఏలయా నుబుద్ధి! ఆమెకుఁ గలదురభిప్రాయమును నా కామయెడను దల్లిగారగు రత్నాంగియెడను గలయభేదమును బోధింప నిదియ యదను. తెలిసియో తెలియకయో కలవలవున దూరదృష్టి లేక తప్పు చారిని బోఁ గోరినయామెకు నన్యార్థముఁ జూపెద. ”

“సారంగధరా! నీవా యాపెమనమును మఱియు వాడవు! స్త్రీలకు బుద్ధి పుట్టక యుండ వలయునే కాని పుట్టిన నాతన్నిపుట్టువునకును దరము గాదు మఱియు. ”

“అందఱు నట్ల యుందురా! నుబుద్ధి! దుర్బోధవల కతమున ముందు వెనుక లాలోచింపని కారణమున హితము తెలుపువా రుండని హేతువున యావనోద్ధృతి నణఁపఁ జాలని మూలమున బ్రేమలఁ జిక్కి చెడిపోవు చున్నారు. అట్టివారికి యుక్తసమయమున నే రయినఁ దో డయి జ్ఞానచక్షువును వికసింపఁ జేసినఁ బశ్చాత్తాపము నొంది నన్యార్థ మవలంబించెదరు. ”

“అనుభవము చాలమి సారంగధరా! నీ వట్లనుకొను చున్నావు. వ్యాఘ్రీ కలదు వల దన్నగువాకే చనుఁ దలఁచు చున్నావు: పో నిమ్ము ఏకాంతమున నున్నకాంతచెంత కేగుట తగునా!”

“ఏమి! నాయమ్మకడ కరుగుట నాయమ్మ కాదే! నాయమ్మకు నాయమ్మకు భేదము కలదే నుబుద్ధి!”

“నీయమ్మయు నాకొమ్మయు నొక్కటియా! ఆపె నిండు జన్మనమున నున్నది. భర్త యశావనము తొలఁగి యున్నాడు. వలపు తల కెక్కి తాండవ మాడు చున్న ట్లాకొమ్మ వ్రాసినకమ్మయే ప్రబలసాక్ష్యమ్ము. తొలుఁదొలుత నీ కని కుదిర్చినయాపెను నీతండ్రి చెట్టపట్టె. నీవో యీడు జోడై జయంతుఁ గంతు వనంతు నిందు) నుపేందు)ఁ జందు)ఁ గుజేరు నలకూబరు మీటి యున్నావు. ఒంటరిపాటున స్వభార్యహర్యమున సంతిపురమున వలవడు చున్నావు. ఆపె కంతకన్న నవకాశ మబ్బునా! నాపలుకులు వినుము. బాగుగఁ దలపోయుము. గతజలసేతుబంధనము కార్య ముండదు.”

“నచ్చెలీ! నన్నట్టివానిఁగనె తలఁచివా! ఇన్నినాళ్లు నహవానము చేసియు నామానసమును దెలియ వైతివి! నప్త సముద్రము లేక మయినను మిన్ను విరిగి మీఁద నొరగినడు గ్రహములు గతులు తప్పినను గుర్రలము క్రంగినను వేడివేలుపు తనవేడి వీడినను నీతఁడు తప్పదాఁడె జనునా!”

“సారంగధరా! యిన్ని బాస లేల! యేగ నేల! తండ్రి యైన నూనుఁ డైన సోదరుఁ డైన మఱి యెవ్వఁ డయినను నరే నుండరుఁ డయిన వావి వరుసలు గణింపక వలపునఁ దగులుదురు వనిత లనునానుడి నానుడి కాదు. చంచలమతులు స్త్రీలు. సాయంసమయ మగు చున్నది. రాజుగారు నగరమున లేరు. ఆయన యాయమవలపునఁ దగిలి యున్నారు.”

“వలపున నున్నమాత్రమున నేమి?”

“ఏమా? చెప్పదునుదులు చెడ్డవి యన వినవే!”

“చెప్పట కేమి యుండు?”

“ఏమి యుండునా! ని న్నాపె కోరును. నీవు నీస్థిర బుద్ధి వల దని యాడనిఁబాడుదువు. కోరిక తీర లే దనుకోవ మున నాపె భూపతికి లేనిపోని వేవో కల్పించి వచించును. వంచించును.”

“అంతమాత్రమున నాజనకుఁడు నమ్మినా?”

“నమ్మ కేమి! నేను మున్నే చెప్పితిని మన్నుతఁ డాపెవలఁ దగిలి యున్నాఁ డని కామమునకుఁ గన్ను లేదు. అంధ కారబంధురము. మఱియుఁ బురుషుఁడు బాంకిన దడి గట్టిన ట్లుండుఁ గాని స్త్రీ బాంకిన గట్టిగోడ పెట్టిన ట్లుండును. రాజులకు శోత్రములే నేత్రములు; కీమ మూడు.”

“కాలగతి యెట్లున్నదో కాని మిత్రమా! నాచిత్ర పారావతము నాచేతమును గలఁచివైచు చున్నది. కాలహరణ

మును గావించకుము. ఇప్పుడు రానా!'' యని విధిక్యమునా నాసారంగధరుఁ డస్తమయనమయమునఁ బశ్చిమదిశకుఁ బాటున ట్లీసారంగధరుఁడును బశ్చిమదిశకుఁ బాటు చుండెను.

“అంతిపురమునకు నొరు ననుప రా దని యెఱుఁగుదును గావునఁ బాపురముమీఁదిమానను దొలఁగు మంటిని. కాని యాపెంటిపైఁ గలమక్కువ నతఁడు తొక్క లేక చనియెను. చిత్రాంగివంచన నతఁడు తగులఁచు కాని యాపెయొక్క కోసాగ్నికి నగ్గల మగు నేమో యని శంకించు చున్నాను. సర్వము దైవాధీనము. నే నింతశ్రమ పడియు నే మయిన నొనరుపఁ గలిగితివా! యట్లే యామేయు నేమియఁ జేయఁ జాలదు దైవము ప్రతికూలించినఁ గాని. లలాటలిఖత ముట్లన్నదో! లే కున్నఁ జిన్ననాట నుండియు నేను గీచినగీటు దాటనినాచెలికాఁచు నేడు నన్ను కా దని చన నేమి! ఇన్ని కా దిశ నిన్ని యెన్నినఁ బ్రయోజనము నున్న. కాఁ గలది కాక మానదు. నాచిత్త మేమో తత్తరిల్లు చున్నది. ఈ ప్రదోషవేళ నేదోషము నంట కుండ సారంగధరుఁ గాపాడ నాసారంగధరు వేడుకొనియెదను. ఆసారంగధరు వేడుకొని నిలువరింపఁ గలిగితివా యాసారంగధరుఁడు వేడుకొన గాఁగలది నిలువరించుటకు!” అనుచునె సుబుద్ధి కోటిలింగస్వామి దేవాలయమునకుఁ బనివినియెను.

పండ్రింకవ జ్యోకరణము.

అ క థ ం గ ము.

చిత్రాంగి భవనమునం గలజాలకమునకు జాలక మమర్చఁ బడి యుండెను. ఆకారణమునఁ దలుపులు దెఱచి యున్నను లో నున్నవారు వెలుపలివారికిఁ గాన రారు. అకిటికియొద్దఁ జిత్రాంగి యాత్రమున నెప్పు డెప్పు డెప్పుడు తనమనోహరుఁడు వచ్చునా యని తహతహపడుచు నుండెను. “వచ్చునో రాఁడో; వచ్చిన నన్ను వలచునో వలవఁడో; నావ కున్న బలిమిఁ బైఁ బడిన నాలింగన మొనర్చునో యావలకుఁ దోయినో; డైవమా! యేమి చేయ నున్నావో! కామదేవా! నీదే భారము : నిన్నే నమ్మి యుంటి.” అని లోలోనఁ దలంచు చుండెను. అంత మనోరమయు “నేమి ! యింకను రా లేదా!” యనుచు నామె నమీపించెను. “మనోరమా! నన్నుఁ గిగు రింపవు కదా! ఏమి యాతఁ డింకను రాఁ డయ్యె!” నని చిత్రాంగి వెలిపుచ్చెను. “ఈసరికి వచ్చినాఁ డేమో యనియే యేసు దక్కుచుఁ దాటుచు వచ్చితి. నుబుద్ధి యతనిబుద్ధి మఱి ల్పినాఁ డేమో! కాని యతఁ డంగీకరించునట్లు కనుపించ లేదే! అయినఁ జూచెద నుండుము.” అని కిటికీనుండి చూచి యల్లదే నకియో! హోయలు మీఱ నీ వలపుకాఁడు వచ్చు చున్నాఁడు.

చూడుము. " అనియెను. చిత్రాంగి వెనవెన వాతాయనము నూడి వీక్షించి " అహ! యెంతవిలాస మెంతయొమారము ! అంగముం గలిగినయనంగుడును ననిమిషత్వము వీడినజయం తాదులును నము లగుదు రేమో! ఆసారంగధరుఁ డీసారంగ ధరునకు సాటియా! ఛీ! ఛీ! దిగఁదుడువున కయినఁ బనికి రాఁడు. ఎంతకళ! విశాలఫలము నెలబాలు నేలు చుండెను. భ్రాముగము స్మరకార్మకములను స్మరణకుఁ దెచ్చు చుండెను. అంద మైనయాకందోయిఁ గొలువఁ జేరల మీటి యుండును. చక్కనిముక్కు గంధఫలి నెక్కనక్క మాడు చుండెను. అధర బింబము మధురసుధారన మొలుకు చుండెను. అహో! నఖ! నఖ! ఆయెగుబుజము లాపెడఁదయెడఁద నే మని పొగడఁ గలము! తటిమనఁబెట్టిన ట్లున్నవి కదే యతనితోడను! చిత్రీఫలకమున వ్రాసినంతకన్న నూతీంత లెక్కుదునుందరముగ నున్నాడే! కన్నులు నేఁ డితనిఁ గనుగొని సఫలము లయినవి. సురుచిరాం గము లితని గాఢాలింగనముఁ గావించి ధన్యత నొందునో లేదో! పూర్వజన్మకృతపూజ లె ట్లున్నవో! మనోరమా! యిఁక మనపనిటూఁడ నుండ వలె. అదె యతఁడు ద్వారముఁ జొచ్చినాఁడు. " అని తటాలున లేచి మనోరమ వెలుపలకుఁ బోఁ దలుపు మూసి నిలిచెను.

సారంగధరుఁడు పనితనము గలబంగారునరిగతో రంగారు దువ్వలువలపై బంగారువ్రాతహొంబట్టనలెవాటు సడలింది

నడుమున జారుముడి యిడెను. ద్వారముఁ జొచ్చి లోపలకు వచ్చు చుండెను. ద్వారపాలకులు పోతుటేగ నయిన లోపలకుఁ బో నీయ రా దనురాజుగారియాజ్ఞఁ బాలింపఁ దలఁచియు యువరాజుగారి నే మన్న నేమో యనుభయమున నోరు మెదల్పఁ జాలరైరి. అతఁడు లోపలకు వచ్చి చిత్రాంగిశయనా గారమునకు వెలుపల నున్న మనోరమ నారసి “మనోరమా ! నాకలరవ మిట వ్రాలిన దట ! నీ కే మైనఁ దెలియునా ? ” యని యడిగెను. “అ దేమో యువరాజా ! నే నెఱుంగను. ఏమీ ! మీ రాపక్షి కై వచ్చినారా ! పోయి తెల్పుదునా ! ” యనుచునె యరుగు చుండెను. “జాగు నేయక వేగిరము తెల్పి రమ్ము. ” అనియెను. తోడనే మనోరమ ద్వారము దాసి “అమ్మా ! చిత్రాంగీ ! మీయంగజుడు వచ్చినాడు ! ఏమి సెలవు ! ” అనియెను. “ఏమే యెన్నఁడును రానినాయాత్మ జనకు నేడు నాపై రాగము కలిగినది ! ఆయన నడ్డుపఱచువా రెవరు ! ” అని చిత్రాంగి బదు లిడుచునె తలుపు కొంత తెఱచెను. “నల్లీ ! నమస్కారము. ” “నీ కన్నఁ జిన్నదాన నగునాకు నమస్కార మొనర్తువే యాత్మజా ! ఆచారవ్యవహారము ననుసరించితివి కాఁ బోలుఁ బో నిమ్ము : ర మ్మిటు లోపలకు రమ్ము కూర్చుండుము. ”

“అమ్మా ! కూర్చుండుట కాదు క్షమింపుము. సాయం కాల మయి యుండె. సాప మాపక్షికి మధ్యాహ్న మునుండియు.

నాహారము లేదు. నీరసించి యుండు. బాని నట్లు బాధపెట్టుట నా మతము కాదు. ”

“భూతదయాపరా ! నిన్నుఁ బొగడ వచ్చు. ఈపక్షి పై నీకుఁ బ్రేమ కలదో లేదో యనియే నేను నిరీక్షించు చున్నాను. నిన్నుఁ గూడి యుండుట కేనాఁడో పూజ చేసిన దీచిత్రాంగి. ఇంతపర్యంతముఁ గుందు నొందించినయీకలరవాంగనకు నా పందముఁ గూర్చ వచ్చితివా ! ”

“అమ్మా ! యేమీ నీపలుకులం బట్టి నీవు సరళచింత నున్నట్లు పొడకట్టవు ” అని కొంచె మాలోచించి వచించెను.

“దైవమా ! రతీవల్లభా ! అమ్మా ! యనుట మాన్ని కొమ్మా యని పింపవే ! ” యని లోలోన గొణగెను చుండెను.

ఇంతట మనోరమ “చెలీ ! మంజునాగి కేమీ బాధగ నున్న దంట. నేను పోయి వంటపనిఁ జూచెద ” ననియెను.

“పొమ్ము నీవు పొమ్ము మనోరమా ! యీరేయి యిక్కడ నాకు మారుడు కూడ నుండుఁ గావున వేవేగ మిప్త మృప్తాన్నములను సిద్ధము కానింపు ” మనియెను. మనోరమ చనియెను.

“వలదు వలదు జననీ ! నే నిక్కడ నుండ వలను గాదు ”

“యువరాజా ! నిలిచియే యున్నావు ! నీ విక్కడ నొక్కక్షణము కూర్చుండినఁ గొల గలుగునా ! ఏమి నాచేసిన దోనము ? ”

“నీచేసినదోస మేమి! అమ్మా! అంతిపురమునకుఁ గొడుగు కానిమ్ము తండ్రి కానిమ్ము సోదరుఁడు కానిమ్ము పురుషులు వచ్చుటయే తప్ప; వచ్చి మాట్లాడుట యంతకన్నఁ దప్ప. ఇక నాసీనుఁడైన నెంతతప్పో నీవ నేర్తువు.”

“ఏమి రాకుమారా! నీవు నీతల్లికడకు నిరాఘాటముగఁ బోవు చుండుట లేదా?”

“చన కేమి! ముందు నారాకమాత్ర మెఱింగింతు.”

“అట్లే యాయెడకు వచ్చుట కభ్యంతర మేమి?”

“అమ్మా! నీ వొకటి యాయమ్మ యొకటికాదు; కాని కన్నతల్లి యగుట నామెయెడ నా కెక్కువచనవు.”

“అట్లయిన నీకొమ్మకు నీయమ్మకు భేద మున్నట్లే!”

“భేద మించుకయు లేదు తండ్రిగారియాజ్ఞ యది.”

“ఓను మీతండ్రిగారట్టులు కట్టడ సేయరా! కాని యాత్మకా! నాపలుకులం బట్టి సరళపవిత్రన లే నట్లు నుడివి తినే యేమి?”

“తల్లీ! నీద్యర్థిభాషలం బట్టి యట్లు లంటి. తిన్నవి పలుకులఁ జెలువక యనవసరగూఢార్థవచనము లేల?”

“నుకుమారా! గూఢవచనము లేల. నీయనుమతిపైఁ విప్రవృత్తుగఁ జెలుపు చున్నాను. శుకపికకారికలపలుకులు క్రుకులకు ములుకులవలె నున్నవి. హారములు భారము లైనవి. అహారము నిస్సార మైనది. చలిచెలుగు కత్తుపై యున్నాఁడు.

మించానిలుఁడు మ్రొందింపు చున్నాఁడు. మారుఁ డూరకుండక విరిశరములు కరముఁ బఱపు చున్నాఁడు. వలపు మహాలి నేయు చున్నది. ”

“జననీ ! కనులు మూసికొని కొంతకాలము కడపితివా మాపో రేపో భవదీయప్రియుఁడు వచ్చును. ”

“మదీయప్రియుఁడు వచ్చియే యున్నాఁడు. కాని నన్నింకను గొఁగిట నలరింప కున్నాఁడు. ”

“అమ్మా ! అనయము నతనినే మనమున నునిచికొనుట నిట్లు కళవళపడు చున్నావే కాని తండ్రిగా లింకను రా లేదు. ”

“తండ్రిగా రేల నుకుమారా ! నీవే కావా నామనో హరుఁడవు ! ఆ—అదిగోఁ గనుబామలు ముడి వేయకుము. కలఁత నొందకుము. ధర్మాధర్మవిచక్షణుఁడవు. పరికింపుము. పటము గనుగొని నేను నిన్నే వలచితి నో పురమునకు వచ్చిన వెనుక చెట్టపట్టిననీమునలితండ్రినే వలచితి నో యించుక విచారింపుము. మనసునఁ దొలుత వరించినవాఁడె వరుఁడు గాని బలిమిని బట్టినవాఁడు వరుఁడా !

అశివశివా ! అమ్మా ! నీ విట్టికట్టిడితనమున కొడిగట్ట వేమనఁ గల ! నీపలుకులును నహేతుకములే కాని బలిమిని బట్టఁ దలఁచినను మానవతి తనప్రాణముల నై నఁ బోనాడునే కాని యన్యుని గలియుదు. మనసార వరింపనిపరపురుషుఁ గలియుట పాపము కాదా ! దాన నీ విహపరములకు వెలి యగు నకృత్యము నొనర్చుకృత్రిమమాననమున నుండుట న్నష్టము. ”

“నిజమే యువరాజా ! బలిమిని బట్టిన నీజనకుని గా దుక
నాకును నావారికిని సామర్థ్యము లేకపోయినది. నీపై మరులు
తఱుంగక పోయినవి. ఎన్నటి కైనా గికురించి నిన్నుఁ గొల్పి
నవిల్తుపోరఁ గూడ లేక పోదునా యని నాయనుఱులు నిలిపిన
మాట సత్యము. ”

“తల్లీ ! యందుననే నీవు దోషదూషిణివి. ”

“పాపము కా నిమ్ము పుణ్యము కా నిమ్ము : ఆకమ్మ
విల్తుపూవుటమ్ముల కే నీకఁ దాళఁ జాల. ”

“తల్లీ ! యిత్తుకోడండధరునివిశరములకె తాళఁజాలని
దానపు దండధరునికొకకుదండనల కెట్లు తాళుదువు ? జననీ !
వినుము. నాఁడు నీలేఖ నాలోకించినపుడె నాకుఁ జాల విచార
మయ్యె. ని న్నీయధర్మమార్గము నుండి తప్పించువారు లేరా
యని పరిపరివిధముల విచారించితి. మనమనికియె యనతికాలము.
సిరిని బోలి యీమైసిరియు నీప్రాయమును స్థిరములు కావు.
వడును వనతరించినయీయకావనము నడుమనె యంతరించును.
ఆకాలము మనగొనములఁ బరీక్షింప నాపరాత్పరుఁడు ప్రత్యే
కముఁ గల్పించిన దని నామతము. బాల్యకామారవృద్ధదశల
నందఱును బరివ్రాతలే పట్టివ్రాతులే ! కండబలుపు గలిగినపుడే
యీయిత్తుకోడందుని గెలువ బలు పను దలఁపు గలుగును.
అప్పుడె యధర్మమార్గ మవలంబించెదరు. అపహాసితు లగుదురు.
అప్పుడు తప్పించుకొనిన ముష్టను దప్పను. నరకమును దప్పఁను.

తెలిసియో తెలియకయో తప్పచారి నున్న నిష్ఠ జైనఁ దిన్నని
తెన్నునఁ జనుట యొప్పు గాదే ! కానఁ దావ మాఁపి కంఠు
సంతాపము మాపుము. ”

“తప్పొ యొప్పు నావలపు నిలువ లేను. అతమకేలి
నినుఁ గలయక నాయితనువు నిలువ లేను. నావేగిరమును
మన్నింపు” మని పైఁ బడఁ దలఁచెను.

“శివశివా ! చెవిటిముందు సం కూడిన ట్లయ్యె. ఈ
యసమంజసము విని కనఁ జాల” ననుచు నొక్కింత యెడముగఁ
దప్పకొని “పురుషులకు మానావమానాభిమానాదులు సంఘ
టించువారు స్త్రీలే. స్త్రీ గయ్యాళియు తాగయు నయిన
జగము మగవాని వేరిలిడి చూపుచు నగడుపఱచు. ఒక్క
మగనికే కాక యుభయవంశములకును గలంక మాపాదించును.
ఇంట నున్నవాలుఁగంటికొంటెతనము కుంటెతనము అంటును
సొంటును గలమగవానికి సన్మార్గావరోధము. ఎవ్వఁడును దస
ర క్తసంబంధము గలస్త్రీఁ బురస్కరించుకొనియ పురుషుఁడు
పరులయిరవున కరుగ నగు గాని పురుషసంబంధముఁ బురస్క
రించుకొని యిగివ నగుఁబాటును వల్లరిపాలును నగును. పరువు
తక్కును. నై జదుర్గుదాలవాల యగుభార్యను భర్త కొట్టి
తిట్టి యే మొనరువఁ గలఁడు మరింత రచ్చ కెక్కునే కాని;
కావుననే తగినపత్ని పరికలవడుట పూర్వజన్మసుకృతవిశేషము.
అసతీపతులయనోన్మ్యాసురాగము దాంపత్యము నన్న కెక్కి

వాసి మీఱు చుండు. ఇందుననే తొలుత నీకును నాజననికిని భేదము గల దని వినిచితిని. అనుభవమునఁ గాని యన్నియు బోధపడవు. ఇక నొకనిముస మయిన నే నిట నిలువఁ జాల నెల వొనఁగుము.” అని సారంగధరుఁడు తలుపు తెఱచి యరుగ నుండెను. చిత్రాంగి వాని దగునుత్తరీయము నొడిసి పట్టెను. జాతుముడి యిడినయాయుత్తరీయ మాచారుహస్తమునఁ జిక్కుపడియెను. సారంగధరుఁ డది నరకుష్టయక తన దారిఁ బాటెను. విఫలమనోరథ యై విచారమగ్న యై చిత్రాంగి “హా ! దైవమా !” యని మొదలు నటికినకదలీతరువుఁ బోలి నేలఁ గూలెను.

కనుచీకటి కృమ్మి యుండెను. తారకాగణములు తగుకు లీను చుండెను. ముం దెన్నఁడు లేనితుందుడుకున సారంగధరుఁడు “హా ! దైవమా ! చెట్టు కొట్టి పైన వైచు కొంటి. చిత్రలేఖ చదివి యామెచిత్తవృత్తి నెఱిగియు నుబుద్ధి నద్వోధన లాలించియు నాయెడకుఁ బో మాన నైతి. ఇంతయు నాఫలమున బ్రహ్మ వ్రాసినవ్రాిలు కాఁ బోలు !

శ్లో. రామో హేమమృగం నవేద నవమషో యానే నియోజ్య ద్విచాక్ । విప్రస్యేకతమస్యవత్సహరణే లక్ష్మణంబహో మై పాయః । ద్యూతభ్రాతృచతుష్టయంచమహిమిం ధర్మాత్మజో దత్తవాక్ । ప్రాయస్సర్వజగద్వివాశనమయే బుద్ధ్యా పరి క్షీయతే.

ఏమి నేతు ! విచారించి ప్రయోజనము లేదు. ముట్టడి
యనినట్లు గతజలసేతుబంధ" మనుచుఁ గలరవమునకుమాటు
గాఁ గలవర మొంది నిజజననిమందీరమునకుఁ జనియెను.

“చిత్రాంగీ! చిత్రాంగీ! ఇ దే మమ్మా! మూర్ఖ
మునిగి యున్నావు! అయ్యో! ” యని మనోరమ తనచెలియ
కువశాంతు లొనరింపు చుండెను. అల్ల వల్ల నామె లేచి కన్నులు
విప్పి చెంత నున్న చెలికత్తెఁ గాంచి “హా! మనోరమా! ”
యని నయనముల నీరములు నించి తల వంచి కాగిలించెను.
వివిధగతుల విచారించెను.

“అకటా! ని న్నా కణినహృదయుఁడు కాగిట వలరింప
లేదా! హా! శుకమాని కైన నిన్నుఁ గన్న వలపు గలుగునే
యాతనికి బాదమ లే దన్న నచ్చెరువుగ నున్నది.” అనియెను.

“మనోరమా! ననుం గనుంగొని మరులుకొన లేదు
కదా మనసు విప్పి చెప్పినను గనికరింప లేదు. అయ్యయ్యో!
నాబ్రదు కిఁక నేల! నాకు నుయ్యయ్యో గొయ్యయ్యో దయ్యము
వ్రాసినది. తప్పదు. నీవు నాపై నాన విడిచి యాయావాన
ము బాసి వచ్చినతోవఁ బట్టుము. నావృద్ధజననీజనకులకు
మరణము జేరిగింపుము.”

“బాలా! బిగ్గిడిలకుము నే నుగ్గడించునటు లొనరించి
నీప్రార్థనలు వర్ధము చేసి ని న్నంతము కావించ నున్నయా
నిర్దయాస్వాంతు యావుమాచక నీ పట్లు వాపోన నేల! జంతువు

బొమ్మ నా నీవెట్టు లాడించిన నట్టు లాడుకాంతుడు చేత నుండ నింతవంత యీచేత లేల చిత్రాంగీ ! నీవు తలచిన నొనరువ లేని జేమి ? ”

“అవునే మనోరమా ! వటమునఁ గనుగొనిననాట నుండినన్న మరులుకొలిపి పురమునకు వచ్చినప్పటి నుండియఁ గనులఁ బడక వలవంత నిలిపి యేకాంతమున నెట్టెట్ట యలవడి వేడుకొనినఁ బాడి కా దని యూడనిఁబాడినయామూర్ఖుఁ గాలుసేతులు ఖండింపించినను గలువము కలుగదు. “అరే ! ఖలా ! తాళుము తాళుము. ఇంకను బ్రదికి బట్టఁ గట్టద మనుకొంటివా. ఈచిత్రాంగీ నవమానించి నీమేనఁ బ్రాణములు నిలుపుదువుగా ! రాజరాజనరేంద్రునినకు గాజులు తొడిగించి యాడించు చున్న యాయాడుదినిన్ను చిత్రవధ నేయింప కుండునే ! ఈనీపాపురమును బై వలువయును నెంతకుఁ జాలవు ! ఇదే చూడుము. మనోరమా ! నా కీరాత్రి యాహార మెక్కడ లేదు. ఇన్నాళ్లుమాత్రము నీముష్కరునిమూలమున నరిగ నున్నదా ! కడుపు నకనకలాడినఁ గాని యొడలు కనకవలాడవు. ఒడ లుడికినఁ గాని బెడిదంపునుడులు పెడలవు. బెడిదంపునుడులు పెడలినఁ గాని కాఁ గలకార్యము కాదు.” అని జడ నిడివ జాదులు పెరికివైచి మొగలియాకులు వీకివైచి నెఱికురులు విరియఁ జోసి బన్న నరములు వినరివేసి యొడలితోడవు లొలిచి వైచి యాణిముత్యములు మందిరమునఁ జిమ్మి చెక్కుట

ముక్కునఁ జేతుల గీజులిడి నిప్పులు గ్రొక్కుచు నిలిచె.
 ఆభయంకరాకారము గనిన నాభైరవి తలఁపునకు వచ్చు. ఇంత
 యేల సమీపమున నున్నఁ దన్ను సమయించు నేమో యను
 భయమున నామనోరమయె యాయావాసమును బాసి చనియె.
 ఆరక్కసి యిట్లు పెం పెక్కినయక్కనునఁ జూపఱుమనం
 బుల భయంబు గదుర వినువారివీనులు చెదర ప్రాసాదోపరి
 భాగము ప్రతిధ్వనుల నదుర గర్జించి తలుపులు మూసి తలఁ
 గట్టుకొని పరుండెను.

పదుమూడవవ ప్రకరణము.

నిష్కయ మా.

రాజరాజసరేంద్రపుర మంతయుఁ జేబరిలు చుండెను.

మృగయావినోదము నుండి రాజుగారు మున్నగువారు మఱిలు
 చున్నారన్నవార్త పుర మంతయు నలముకొనియెను. భేరికా
 హాధ్వనులు భోరుకొనియెను. రక్షకభటులును శూరశిఖా
 మణులును కాతులు రైతులు దొరలు మన్నీలు హితులు
 దుర్గాధిపతులు వరుసగ వచ్చు చుండిరి. కంచుకు లెచ్చరింప
 వందిమాగధులు కైవారము లొనరింప వేల్చిహస్తులు సంగ
 రక్షకులు ముందు వెనుకలం గొలువ నిక్కువీనులడిక్కి నెక్క
 నెక్క మాడుబిక్కి నెక్కి పురోహితామూర్త్యశిఖామణులు

తగురీతి వాహనముల నాహోహించి రా రారాజు పట్టణమును
బ్రేవేళించెను. ప్రకృత స్తము లగుదంతిదంతములు వరాహదంత
ములు కుంభికుంభస్థలములఁ బందికోటలఁ బాఁపపడగల బొంగు
పెదురుల దొరకినమంచిములైములు, కస్తూరి, జవాబి, పునుగు
గోటజము, జన్ను, చాటపవ్వ, చమరవాలజాలములు మఱియు
ననేకవిధము లగువస్తుచయములు, కొండగొట్టెలయొక్కయుఁ
గొవ్వినయిట్టెలయొక్కయు నేకలమ్ములయొక్కయుఁ బరి
శుభ్రమాంసఖండములు, బత్తెకొమ్ములు గొట్టెకొమ్ము లిట్టి
కొమ్ములు లేడికొమ్ములు సింహశార్దూలమృగాదులచర్మములు,
వ్యాఘ్రాదులవాడిగోళ్లు మేర మీఱి వచ్చు చుండెను. ఊరి
లోనివారు రాజగారిరాకతోడ వింతవింత లేమి వచ్చునోయని
నిరీక్షించు చుండిరి. కొందఱు మన్నెగాండ్రబన్నము లన్నియుఁ
బటాపంచ లైనవి కాఁ బోలు ననుకొను చుండిరి. విస్మయము !
విస్మయము !

ఇట్లుగా గొంతవేపు పట్టణము మాఱుమ్రోగిన వెనుక
నెవరియిండ్లు వారు చేరిరి. మన్నీలు మొదలగువారు తమతమ
నెలవుల కరిగిరి. పురము నద్దవడియెను.

పట్టణముఁ బ్రేవేళించుటకడవుగ రాజరాజనరేంద్రుడు
మేలికానుకలఁ జాలఁగాఁ దీసికొని చిత్రాంగిభవనమును
జొచ్చెను. విస్మయకలితఁ డయ్యెను. దానదాసికలు తొల్లిఁ
టివలె నుండక తొట్టెపడు చుండిరి. కత్తివేటు వేసినను

నెత్తురుచుక్క వారి మొగముల లేకుండెను. భర్మహర్యము
 తేజోవిహీన మై యుండెను. వింతగ నున్న యాయంతిపురము
 నరసి యాభూతాంతుడు కవాటమునఁ గలచేటులు గారణ
 మడిగెను. కాని చిడిముడిపడుచు వా రేమిచేటులు కలుగునో
 యని యేమియుఁ జెప్ప రైరి. “జేవి యేడ నున్నది?” యని
 పెండియుఁ బ్రశ్నించెను. “జేవరా! క్షమించుఁడు. రాత్రి
 నుండియు భోజన మొల్లక మాకు దర్శన మియ్యకయ యవ్వు
 గారు శయనాగారమ్మున నున్నా” రనిరి. ఆపలుకులు విని
 వంతన యాపుడమియొడయఁ దుల్లము తల్లడిల్లఁ దొందరమై
 శయననుందిరము జాసెను. ద్వారము మూసి యుండెను. తలుపు
 తట్టుచు ధరణీధవుఁడు “చిత్రాంగీ! చిత్రాంగీ!” యని యట
 చెను. ప్రత్యుత్తరము రా దయ్యె. “అయ్యో! నావియోగ
 మును సైరింపక యీపె నాపై నలిగి యుండఁ గాఁ బోలు!
 కొమ్మా! ముద్దుగుమ్మా! నానేరమును సైచి నన్ను నీదానుఁ
 బోలె మన్నించుము.” “ఛీ! ఛీ! మూర్ఖుడా! ఇంకను నానేర
 మును సైరించు మని వేడుకొను చున్నావా! నీయిచ్చ వచ్చిన
 ట్లచ్చికబుచ్చిక నేయుటకు నే నేమి స్వైరిణి ననుకొంటివా!”
 “నుందరీ! నే నెవ్వఁడును నట్లు తలఁప లేదు. నీవ యూహించు
 వుము నీయేడ నా కట్టిభావ మున్న నిన్నింతగారవించెదనా!
 నిక్కువముగ నిన్ను నాసతిగానె యెంచి యుంటిని.”
 “ఇన్నాళ్ల నుండియు లేనిది నీ కిప్పు డేల జనించెరా నాపై

నీచుక్కువ ! నీగారవము కాలి చల్లవాట ! ” “కారణవశే
మునఁ గాలహరణము గావించితిని గాని కాంతా ! నీపై గార
వము లేక కాదు. క్షమింపుము. ఇప్పటికిఁ దెఱపి యయినది.”
“హా ! కూళవిధీ ! న న్నింకను నేల మన్ని గొనక యున్నావు !
దినదినగండము వేయియేండ్లాయు వన్న ట్లయ్యో ! నే నెట్లే
కాపురము గడతేర్చెదను. నే నీయవమానము నోరువఁ జాల
వన్ను నీనన్నిధికి సర్వరము గొంపోమ్ము.” “అయ్యో !
అయ్యో ! చిత్రాంగీ ! నీవునుఁ విడిచిన నే నీవనుభవసుపుల
నిలువఁ గలనా ! నాకును నీతోడిజేలోకము. హాయిగ నిహ
లోకసౌఖ్యముల నందక నుందరీ ! నీసౌందర్యము నగ్గిపాలు
చేసి పరలోకమున కరుగ నేల ? ” “అమ్మక చెల్ల ! నా కెక్కడ
దాపురించె నీగాము. స్వర్గమునకుఁ జనినను వడివేయులు తప్ప
వన్నట్లు మూర్ఖుఁడా ! నాతోడిజేలోకమా నీకు ? నిన్నుఁ గూడి
సౌఖ్య మనుభవింప వలెనా ? నీనాలుకచీలికలుగాను నీకు సిగ్గిం
తయు లే జేమిరా ! యట్లనుటకు ? ” “ఔను నేను సిగ్గు
విడిచిన మాట నిజమే ; కాని వ్రతము చెడినను నుఖము దక్క
వలదా ! న న్నిట్లు మారుబారికిఁ ద్రోయుట నీకు సుకరమా ! ”
“ఛీ ! ఛీ ! కూళ ! యింకను నీకావర మింక కుండెనా ? అవ
లికిఁ బోక యుంటివా ? ఛీ ! యన్నఁ గుక్కయుఁ దొలఁగునే
దురభిమానుఁడా ! నీవు పో వేమిరా ! పో మ్మావలకుఁ
పోమ్ము.” “ఏమి దీని కింతకావరము ! కాటు లఱచు

చున్నది. కామాంధకారమునఁ గడుఁగడు వేడుటను గదా నన్నింతతేలికగ నీకామిని నిందించుచున్నది. ఓసీ! మత్తకాసిసీ! తలుపు తీసెదవా లేదా? నీవు సవ్యముగఁ దలుపులు తీయకున్న బ్రద్దలుకొట్టించి యైన లోఁ బ్రవేశించి నిన్ను ముక్కముక్కలుగఁ జీల్చివైచెద. ” “ఓరీ! బాలికా! తుట్టతుడకెట్టియిక్కట్టులఁ బెట్ట నొడిఁ గట్టితివిరా? నీవు లోనికిఁ బ్రవేశించునంతపర్యంతము నేను జీవించెదనా? నాజీవితేశుఁ డేతెంచుననునాశ నుంటిని గాని లేనిచో నే నీవఱక మరణ మొంది యుందును. నీతో నుత్తరప్రత్యుత్తరములు జరపుట నాబుద్ధి హీనతయే. హా! సారంగధరా! సారంగధరా! నీవు నాకు మారుఁడ వనుకొంటిని గాని యిట్లు వలవంతల ముంచెద వని కలలోను దలఁప నైతి. హా! మహారాజా! నేను మరణించిన వెనుకఁ బంచప్రాయములు నాపై నిలిపి యుండిననీ పెంతగఁ జింతించెదనో కదా! సిగ్గు! సిగ్గు! నిన్నిప్పు డే మని పిలిచెద? నాధా! యందునా మామా యందునా! ఛీ! ఛీ! నేటిదనుక నాధా! యని పిలుచుదాన నిన్ను మామా యనుటకు నో రెట్లు వచ్చు? అదియు నిదియు ననకుండ నాయనువులే విడచు చుంటి. ఇంతపర్యంతము నీవు వచ్చెద వీబన్నము నుండి నన్ను విడిపించెద వనుకొంటిని గాని కార్యము లేకపోయె. ” అని బిగ్గఱగ గొంతెత్తి యేడ్వ సాగె. “అరరే! యేమి నిష్కారణము తూలనాడితినే! అయ్యయ్యో! యిందునన

తామసి తామసి యగు ననిరి. ఇంతకు నదృష్టవంతుడనే
 వేగిరింప నైతి. అరే! దురాత్మా! ఏమిరా నీ కీహాఃగాలము!
 నీ పెంతోనస్మార్గవర్తనుడ వనుకొంటిని గాని యానస్మార్గ
 వర్తనుఁ బోలి గురుదారనె కూడుదు వనుకొన లేదురా! పే
 రొక్క పై నందులకుఁ బో నిచ్చితివి కావురా! నాసమక్షమున
 నెంతయోవై రాగ్యమును వెల్లడించి నాపరోక్షమున నవతిత్తి
 యెడ ననురాగమును వెల్లడించితివా! 'అతివిషయమ్ ధూర్త
 లక్షణ' మ్మని రిదియ కదా! పాప మిందుననే యియిందు
 వదన ద్వారమును బంధించి యున్నది. దేవీ! చిత్రాంగీ!
 భయపడకుము. నేను నీమనోహరుడ. రాజరాజనరేంద్రుడ.
 నాకంఠస్వరముఁ బట్టి యైన నన్నానవాలుపట్ట లే కుంటివా?"
 యనియెను. తలుపులు విడిసెను. చిత్రాంగీ రాజరాజనరేంద్రుఁ
 గాంచివంతన "హా! ప్రియా!" యని క్రొగిలించి స్మృతి
 తప్పిన ట్లుండెను. తొల్లింటికన్న విస్మయకలితుడై రాజరాజ
 నరేంద్రుడు "అయ్యో! ప్రాణేశ్వరీ! యి దేమి నీరూప
 మిట్లుగ నున్నది. కటకటా! నేను కన్నులఁ గాంచఁ గలనా!
 చూడఁ జాలఁ జూడఁ జాల!" అని భుజముపై మో మిడి
 మూర్చ నున్నయన్నుమిన్నను మెల్లమెల్లన నేద దేర్చు
 చుండెను. ఆహలకనయనయు నల్లనల్లనఁ గన్నులు విప్పి "హా!
 జీవితేశ్వరా! మి విష్ణుజన్మమునఁ దిరుగ నరయుదు ననుకొన
 లేదు. తిరుగ నా కీనుందరపాదారవిందములకు వందన మొనర్చు

భాగ్యమును ముఖారవిందము నరయపుణ్యమును నబ్బు నను
కొన లేదు. ” “ఊరడిల్లు మూరడిల్లుము. కాంతా! సంగతి
నవిస్తార మెఱిగించి నాసంశయ మెడలించెదే ? ” “సంశయ
మెడలించుట యేమి యన్నియు నెడలించెదను. అయ్యో!
నా కింక సి గ్గేల! చావ నున్నవానికి నముద్రము మోకాలి
బంటి కదా! వినుడు: నేను మీరు కాననముల కరిగినదిమొదలు
కంటినిండ నిదురయుఁ గడుపు నిండ నన్నమును లేక చలువ
వలువలు కట్టుటయు జాళువానగలు పెట్టుటయు మాని యహ
రహము మిమ్మే నెమ్మనమ్మన స్మరియింపుచు నుండ నిన్న
సాయంకాలము నందెచ్చికటివేళఁ జక్కఁగ నలంకరించుకొని
వచ్చియు రానివీసములు చే నవరించుకొంచుఁ గులుకుచు—
అయ్యో! వానిరూపు మాపుగాను వానిసాందర్యము నమసి
పోను—మాదృచ్ఛకముగ నిచ్చోఁ బ్రత్యక్ష మయినాడు.
వీమి చెప్పదును స్వామీ! నాప్రాణములు కడఁ బట్టినవి.
నోట మాట రా దయ్యె: ఒడల దడ పుట్టుటయే కాక చెమ్మ
టలు పట్టినవి. అంతిపురములోపలకు—అందును నాశయనమం
దిరములోపలకు—నింతదైర్యముగ వచ్చిన యీవింతవాఁ
డెవఁడా యని పరిపరివిధముల వాలోచించి యెట్టెటో గద్గదికను
మెల్లన నెవరు టూ రంటిని. నా నుందరీ! నేనా నేనా యెఱుఁ
గవా నాఁడు నీ కనిపినయాపవటముల నేమి లేనా! అది యేల
తోలుక నీవు వరించినది నన్నే కాదా! కావున నీమనోహా

రుడఁ గానా! ” యనియెను. “జౌరా! సారంగధరా! యెంతకృత్రిమస్వాంతఁడవురా! ఇంతకపటాలోచన కల దని కలలోను దెలియ నైతినిరా! ” అని యవసీధవుఁడు అలోచనాన్వితఁ డయ్యెను. “అప్పుడు నా కాచిత్రపటము జ్ఞప్తి వచ్చి—యంతపర్యంతముఁ జూచితిని యేడ్చితిని మీకుమారుఁడు—అయ్యో! మీకుమారుఁడా నాకు మారుఁడా!—అనుకొని యాత్మజా! నీరాకకుఁ గారణ మేమి యంటి. ఏమో యీభూమి నెందఱు మాఱుతల్లులు లేరు! ఎందఱు సవతితనయులు లేరు! వారివలెనే నేను ననుకొంటిని గాని నాకర్మ మిట్లు కాలిపోవును నాఁ డంతకపటమున వచ్చినాఁ డనుకొంటినా కావున నట్లడిగితిని. అడుగుటతడవుగ మీఁదిమీఁదికి వచ్చి నారాకకుఁ గారణమా బింబాధరీ! నీయధరసుధారస మానుటకే యని తటుక్కునఁ జెక్కిలి నొక్కి మోము మోమునఁ జేర్చ నుండెను. అంత నే నల్లంతన నెగిరిపడి రే! దుర్మతి! యేమిరా! నీ కీయంత్యకాలము! అనుచుంటి. కాని నామాట కైన నెడ మీయక వగలాడీ! ఏమి వగలుపోవు చుంటివే! వల పెంత యున్నను బడతులు వగలఁ జోక మాన రని నే నెఱుఁగుదు: రమ్ము కాఁగి లి మ్మని కరములు పట్టి లాగె. నాథా! యివే యాగీత లారయ” మని వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచుఁ జెక్కిలిఁ జేతులఁ జూపెను. రాజును దోఁక తొక్కిన త్రొమ్మరితి మండిపడుచు (నరే! పాపాత్మా! నీ కింతట నంతము

నమీపించినది కావుననే యిట్టిసాహసమున కొడిగట్టితివి. వివేచనాశకాలే విపరీతబుద్ధి యని ? ” “జీవితేశా ! యంత తిత్తోనే మయ్యె. అనంతరము నను బలిమినిఁ బాన్పునఁ బడఁ ద్రోయ నుంకించి పెడనగవు నగి వానికన్న మన్న గాను నాయాణిముత్యములహారమున నమరించినమాంగళ్యము గని ప్రేయసీ ! నీ కీతాలిబా ట్టెల ! ఎవ్వఁడో కట్టినదాని నీ వింకను చాలువ నేల యని యమంగళవాక్యము లాడుచుఁ దటుక్కున నామంగళసూత్రహారమును బుటుక్కు మనిపించె. ఇవే ముత్యములు కనుఁ డిగది నెట్లు చెల్లాచెద రయి యున్నవో ! హా ! నానుడుటివ్రాత ! ధవుఁ డుండఁగనె విధవవ్రాత విధాతఁ లిఖించె గాఁ బోలు” నని బుడిబుడియెడ్చు లేడ్చెను. ఇక రాజగారియొగ్రహము వర్ణనాతీతము. అసమయమున నాకలియు రుద్రుఁడును నక్కడ నిలువఁ జాలరన నతిశయోక్తి కా నేరదు. వెంటనే కత్తిదూసి యామదమత్తుని దుత్తినియులుగ నొనరింతు నని పెడల నుండెను. కాని చిత్రాంగి వాని నాపి “నాథా ! మీరు వృద్ధులు. వాఁడో కండబలుపున నున్నవాడు ; వలదు రావలు కాలింపుడు : బ్రదికి యున్న బలుసా కైనఁ దిని ముందుము.” “ఓసీ ! బేలా ! వాడు నన్నేమియుఁ జేయఁ జాలడు. ఈవాలువాలునకు వానితల బలి యియ్యనే” యని యెద్దము యుభిపించి యవరంజపరుంజా వొడిసివట్టెను. “నావృత్తాంతముఁ దుద ముట్ట వినుడు. తొందరపడకుడు. ఎవ్వడు

నామంగళసూత్రమును వాడు తెచ్చివైచెనో యప్పుడ నేను పరుగిడఁ దొడఁగితి. గది వెలువడితి; గాని కాళ్లు సాఁగలేదు. తడబడియెను. పుడమిఁ బడుదు నని జనువు జనించెను. ఆ దుర్మార్గుఁడును నన్ను వెన్నాడు చుండె. అంతలో నింకను నాకు మీదర్శనభాగ్య ముండుటను గాఁ బోలు నొక్కదివ్యో పాయము పొడమినది. వెంటనే వానిఁ గొన్నియడుగులు ముందునకు రప్పించి తిరుగ నన్ను చేర కుండనే మందిరము ప్రవేశించి తలుపులు బిగించితి. కాని యాయవినీతి తరలక తలుపుఁ దట్టుచు నెన్నెన్ని యోదుర్భాష లాడెను; ఎన్నెన్ని యో బాసలు చేసెను; ఎన్నెన్ని యో యాసలు గల్పింపఁ జూచెను. ఆపేతువుననే మనోనాథా నేను తెలియక తిరుగ నేడును వచ్చె నని మీ మృనరానిమాట లంటి. కొలఁ గట్టకొంటి. ఎఱుంగక చేసిననాయపరాధమును సైచినన్న మన్నింపుడు.”

“మన్ననల కేమి యాపాపిష్ఠుని మన్ని గొనుదనుక నాకు శాంతి యలవడదు” అనియెను. “అయ్యో! మఱచితి వానివలెవాటు పాడు గాను; ఇదే చూడుఁ డిబంగారువ్రాత రంగారుకందువా హూయలు మీఱ వైచికోని నేను పాన్పు డిగి ప్రశ్నించు నప్పుడు తాను శయ్యఁ జేరి యాయుత్తరీయము నందునిచెను. పాపము ఋష్యతిప్పలు పెట్టి యెట్టు లైనఁ దనకోకి నరవేర్చు కొనఁ దలఁచినాఁడు కావున నిది యీహంసతూలికాతల్పమున విడిచెను.” “ఇంతగందరగోళ మయినప్పుడు నీదానదాసిక లే

మూలఁ బడి యున్నారా? ఒక్కరును దరిఁ జేర లేదా! వారును వానితో నేకీభవించిరా? ” “చా! నేకా! అభిమానము మా నముఁ బోనాడుకొన లేక యెవ్వరు వినిన నవ్వుదురో యే మను కొనెదరో యేమి దెప్పదురో తనువు గలిగినంతపర్యంత మీ యవమానమునకుఁ దల యొగ్గ వలయుఁ గాఁ బోలు! లోకులు కాకు లనిరి. అల్లరి చేసిన మవ బ్రదు కెల్లయు నల్లరి యగును. నాయనమ్మతి నెఱిఁగి యైన వివేకము దెచ్చుకొని మననుఁ జిన్నఁ బుచ్చుకొని పోక పోవునా యని యాయదిగినమూఁడుమాటలు నెంతో శాంతమున నుడివితి. తరువాత నేను తలుపులు మూసిన కొంతకాలమునకు నాసఖ మనోరమ వచ్చు చుండుట నెఱిఁగి కాఁబోలు నతఁడు నిద్ర యోజన మని నిర్ణయించుకొని నిరాశఁ జేసికొని పఱుఁగిడె. నన్ను నాచెలిక తై పిలిచి “యమ్మా! యి దేమి యెన్నఁడు లేదు, నేఁడు తలుపు మూసికొని యున్నా” వన “మనోరమా! యేమో నాకు దేహమున స్వస్థతి లేదు. నాథుఁడు కానకుఁ బోయిననాఁట నుండియు నా కేమో యదియొకవిధ ముగ నుండె నని నీవ యెఱుఁగుదు. నేడ వచ్చెద నని రా కుండుట మఱి యింతబెంగగ నున్నది. నే నయి వచ్చి కొరు నంతపర్యంత మెవరును నాచెంతకు రా వలదు. నన్ను పిలువ వల” దంటి: కావున వారును నేరును రా రైరి. “అహ! నేను పురము వదలుట యెంతముష్ట వచ్చినది! నీవు రచ్చ కెక్క కుండ నీవ్రవ ర్తనముఁ గప్పిపుచ్చ నెన్ని యోవ్రయత్నము లొన

రించితిని కాని యది మానదు. ఏలయీ యరనినెత్తురు కన్నులఁ గాంచి నఁ గాని నేను నిదుర పోను.” అని యొక నేవకుని బిగ్గఱగఁ బిలిచి “యోరీ! యాయుత్తరము నీముద్రికను గొనిపోయి నుమంతున కొనఁగి నాయాజ్ఞ నీక్షణము నెరవేర్చు మను” మని యొకయుత్తరము వ్రాసి ముద్రికతో నిచ్చెను. భటుఁడు వెడలెను. “దేవీ! నీవు వచించినట్లు తొందరపడక నానభాస్థానమున నె వాని దోషిగ నిరూపించి నిర్మూలించుటకు నిశ్చయించుకొంటి. ఆయ్యయ్యో! చిత్రాంగీ! నీయీరూపు గనుఁ గొనివకొలఁదినాకుఁ గంప మెత్తు చున్నది. ఇక నీవు లోని కరిగి జలకము లాడి చలువవలువలు కట్టి యలకలు తిలకము దిద్ది చక్కనై రమ్ము.” అని బ్రతిమాలియీయమెను లోన కనిపెను.

పదునాల్గవ ప్రకరణము.

దు : భు మ.

మున్న నేను గురుద్రోహి నైతి. నాకళంకము మాపు కొన నేఁడు నానంతరిన నాపేరున నె జన్మించి గురుదార నంట కయ వచ్చినను నా కీయిక్కట్టు తప్ప దయ్యెనే యనుకొని కాఁ జోలు సారంగధరుఁడు మో మెట్టవారఁ బొడకట్టు చుండెను.

“కట్టా! నేఁడు నాపాపిహస్తము లెట్టిపాడువని నోన రించినది. నా కిట్టికానికార్యము ఘటిల్లు నని కలలోను దలఁప

నైతి. అయ్యో! రాజున కంతకంతకు బుద్ధి పోవు చున్నది. అమోహినికి జిక్కి ముందువెనుక లాలోచింప కున్నాడు. మోహపాశములఁ గట్టుపడి న్యాయాన్యాయవిచక్షణ విడనాడు చున్నాడు. ఇ దెట్టిచెట్టల కాటప ట్టగునో! ఈవేంగిరాజ్యము క్షీణించుట కిదియ మొదలు కాఁ బోలు! దైవమా! నీ పైనఁ దోడుపడవా! ఓరామలింగస్వామీ! ఓకోటిలింగేశ్వరా! మ మ్మియాపద నుండి తప్పింపవా? నీ భక్తుఁ గావాడవా? ఓ కామనంహారా! మామహారాజుగారికామము నణఁపవా? కామావేశమునఁ గన్ను గానక యున్న మామన్ను జోకి నిస్వ దృష్టి ప్రసాదింపవా? దేవా! తగదు తగదు రక్షింపు ము రక్షింపుము. ఆహా! కామమునఁ గోరితము, కోరితమున లోభము, లోభమున మోహము, మోహమున మదము, మదమున మత్సరము న ట్లొక్కటొక్కటిగ నరిషడ్వర్గము లెల్ల విజృంభించి రాజు గుణవిహీనుఁ జేయు చున్నవి. పూర్తిగ బంధించివేయు చున్నవి. సుహృద్వరులపలుకులు చొరవు మిత్రులయాలోచనలు వినఁ బడవు. అహింస లాచితాగ్రామందీరమీ నెడఁ బాయ కున్నాడు. అత్యంతావసరములఁ దక్క సభాస్థానమునఁ దనమోమే చూపఁడు. చెట్టు చెడుకాలమునకుఁ గుక్కమూరి పిందె లని యీవృద్ధశ్రద్ధమున నెక్కడ నలవడిన దీకామము. ఈపిశాచమును వదల్చుమార్గము లేదు. ఒకరు చెప్పిన వినఁడు. తనకుఁ దోచదు. ఇవి యన్నియు న ట్లుండనీ హా! యువ

రాజా! సారంగధరా! నీపై నాన లెల్ల నిల్చి యున్నమాకు
 నాయానలును బాసి పోవు చుండెను. వృద్ధరా జీక నెన్నాళ్లు
 పరిపాలించును యువరాజ్యాభిషేక మొనర్చినతనతనయన
 కేలుఁబడి నిడక కావున నింతటనె మనము వేగిరపడ నేల కొన్నా
 శ్లలోనే యాయాపద లన్నియుఁ గొన ముట్టునని పుట్టెఁదానతో
 నుండఁ దండీ! సారంగధరా! నీ కీచే తేమి! నుగుణగుణో
 ద్దామ! సర్వకళాభిరామ! సారంగధరనామ! యువరాజా!
 నీ కెంతవంత వాటిలై! అయ్యో! వంత యను చుంటినా!
 హా! జితేంద్రియా! ఇరావతంగ మొనర్చినను రాజా నొక్క
 పలుకాడెవు! ధైర్యము తూలవు; దైవము దూఱవు; కల్ల
 నిజములు బయల్పచ్చవు! హా! రాజకుమారా! ప్రథమమున
 నీజఁకుఁడు పాలించిన ట్లుండు ననుకొన్న నీధర్మపరిపాలనము
 నభివృద్ధి యొనరింపుచు సర్వసుజనాశ్రయిండ వై దిగంతక్రీ
 విస్తారుండ వగునీనురుచిరాకారమున కండ నుండ మేము నో
 మమా! స్వప్నమునం దైనఁ బరులఁ దూలనాడవే; యన్యతా
 లాపము లాడవే; కుసుమకోరకముల నైన గోట గిల్లవే; పర
 కాంతలఁ గ న్నేత్తి చూడవే; యట్టి నీవా యంతఃపురదో
 హివి! హా! ధాతా! నీ కెంతజాలి లేదు! నీమానసము దారువో
 లోహమో వజ్రమో యయి యుండు. అక్కటా! సారంగ
 ధరా! నిన్ను నానుబుద్ధికన్న మిన్నఁగఁ జూచు చున్నాను గదా!
 నానుబుద్ధితో నేమి తెల్పుదును! అన్నమున కింకను రాక తడసె

నేమో యని యెదురుఁదెన్నులు చూచునీకన్నతల్లి కెట్లు విను పింతు నోయీ తండ్రీ! పాపిదైవమా! యిందుకేనా యీ నుమంతు నింకను బ్రదికించితివి!” యని యెంతయు వాపోవుచుఁ జలువవలువలు దొడిగికొని యుత్తమమున నయనములఁ బారలుజలముల నద్దుచు నొకవృద్ధుఁడు రత్నాంగిదేవిగారిదివ్య భవనమును దాయు చుండెను.

రత్నాంగిదేవి కృమప్రకారము మందిరమునకు రాని తనతనయున కై యాందోళనపడుచు మందిరద్వారమునఁ గని పెట్టుకొని యుండెను. ఆయమ్మచిత్తమ్ము తప్తివ్రతమ్ములోని నీరమ్మువిధమ్మున నిలుకడ లేక తచ్చి బృగు చుండెను. మఁ న్నేన్నఁడును వేళ నతిక్రిమింపనినుతుఁడు నేఁడు రాత్రి యధిక మగు చున్నను రాకుండుటఁబట్టి మేమో పట్టి యెట్లు లున్నాఁ డో! యేడ కేగనో యని యామె తల్లడిల్లు చుండెను. ఆహా! మాతృప్రేమ!

“ఏమి! సారంగధరుఁ డింకను రాఁ డయ్యె. నే నూ హించినట్లు ముప్పు వాట్లేనా! మాయలాడి చిత్రాంగి మా కొంపఁ దీయ లేదు కదా! నే నెంతచెప్పినను వినక నామిత్రుఁడు విధి పట్టి యాడ్చినట్లు పోయె. కట్టా! యేమి నావామామీ యదురు చుండె. ఇంకను శయ్యామందిరమును కేర రాఁడు. అయ్యో! గుడ్లగూబ గూయుచు నెదు రయ్యె. శాసంగతివం గతి నామనంబును జేయి పెట్టి కలఁచు చున్నది. నామాననము

హోలాయమాన మగు చున్నది. అడుగులు తడఁబడు చున్నవి. అకటకటా! యెంతనడచినను జననిరత్నాంగి దేవిభవనమును దాయ కున్నానే! అనుచు నుబుద్ధి రత్నాంగి దేవిమందిరమును నమిపించెను.

తత్త ణమ రత్నాంగి “నాయనా! నుబుద్ధి! నాసారంగ ధరుఁ డేడి?” యని యడిగెను. “అమ్మా! నానెచ్చెలి యింకను రా లేదా! భోజన మాలస్య మగు చుండెనో లేక తమతో నే దేనివింతసంగతి ప్రసంగించు చుండెనో కాలాతిక్రమణ మయ్యె నని నేను వచ్చితి. మాతా! నేటిసాయంకాలము నుండియు మీకుఁ గనుపింప కుండెనా?” “కుమారా! సాయంకాలమే యన నేల మధ్యాహ్నము నుండియు కనుపడఁ డయ్యె. నిన్ను వీడి యెన్నఁడు నెక్కడకుఁ బోయి యెఱుఁగజే తందీ!” యి దేమి!” “హా! దైవమీ! ఏమి కల్పించితివో కదా!” యని నుబుద్ధి విచారింపఁ దొడంగె. “నుబుద్ధి! అది యే మది యేమి! త్వరఁగఁ దెల్పుము. గోరుచుట్టుపై రోకటిపోటు నా నీపలుకులు నాచెవులను ములుకులవలె నాటినవి.” అని తత్తరపడఁ జొచ్చె ను. “సూర్యచంద్రాదులు గతులు తప్పినను నప్తనముద్రము లింకినను భూమి క్రుంగినను నగ్ని చల్లఁబడినను నామిత్రుఁడు తప్పితోవఁ ద్రొక్కఁడు నిక్కముగఁ ద్రొక్కఁడు. కావున నావనిత యేదో గ్లాని కలిగించినది. గతరాత్రియు నీదినమునను నే నెంత తర్కించి యడిగినను నుబుద్ధి! యీయొక్కసంగతిని

గుప్తముగ నుంచినందులకు నన్ను మన్నింపుము. నే నట్టిప్రతిజః
 జేసికొంటి. గావున న న్నావిషయ మై బాధింపకు మని బ్రతి
 మాలెనే కాని విషయ మేమో వివరింపఁ డయ్యె. యథావిధి
 లేక యుండుచున్న ట్లతనివైఖరియ చెప్పక చెప్పినది. ఏదో
 బలవత్తమ మయినకారణ ముండ కున్న న ట్లనునా! మా
 యిరువురిమనము లొకటియే కదా! మఱియు నిది నాతోన
 యంతరించుటకు—అని సంశయించుచు—ఆజగన్నియంత నెంతో
 ప్రార్థింపు చున్నాను. అనియెను. హా! దైవమా! మా కేమి
 బాము నమర్చితివి! రాజు కామమదాంధుఁ డయి యుండుటయే
 గాక చిత్రాంగిదగుకేలఁ గీలుబొమ్మ నా నాడు చున్నాఁడు. ఆపె
 పంతగొండి. ప్రయత్నము కొనసాగమి నేమిపాటు కల్పించెనో”
 యనుచు లోలోనఁ దలఁపు చుండెను. రత్నాంగిదేవి తిరుగ
 “మాటాడ వేమి నాయనా! నీవైఖరి చూడ నాకు మఱియు
 నాందోళన ముద్భవించు చున్నది. ఒడల దడ పొడిము చున్నది.
 అదవదపడు చున్నావు. కారణ మేమో తెలుపవు. తండ్రి!
 ఏమయిన హాని సంభవింపదు కదా!” అనునంత నుమంతుఁడు
 ప్రవేశించు చుండె.

“కారణ మేమో నే నెఱుంగను గాని జననీ! నిన్నటి
 నుండి నామిత్రుఁ డొకవిధమున నుండెను. మీరును గనిపెట్టియే
 యుందురు. నామాట వదేమో త్రోసివేసి యాచిత్రాంగిదేవి
 గారిభర్తహర్మ్యమునకుఁ జనినాఁడు.”

“అదియ నేడు ముప్ప వచ్చె నోకుమారా!” యనుచు నునుంతుడు నుడివెను.

“ఏమిము ప్పేమిముప్ప తెలుపుమా!” యని పెంటనే నుబుద్ధియు రత్నాంగియు నడిగిరి.

“చెప్ప నో రాడ కున్నది. ధైర్యము చాల కున్నది. యువరాజుగా రంతఃపురద్రోహ మొనర్చి రనునపోహమున రాజుగా రతనిఁ గారాగారమునఁ ద్రోయించి—”

“హా! కుమారా! సారంగధరా!” యని వినియు వినకయే రత్నాంగి వెనుకఁ బడ నున్నతఱి నాపఁ గనిపెట్టు కొని యున్న దాసియొకరైనను నేల వ్రాలకుండఁ గైలఁబట్టెను.

“హా! మిత్రమా!” యని నుబుద్ధియు నిలువున నీ రయ్యెను. కొంతపర్యంతము నిశ్శబ్ద మయ్యెను. తోడ్పాఠుఁ డెలివి వచ్చి నుబుద్ధి “తండ్రి! నానంగడిఁ దివు డేడ నున్నాడు?” అని యడిగెను.

“కొడుకా! నేర మాకోపణయై విచారణ యొనరింపఁ బడు వార్తయిడుచెటసాలను.” అనునంత నొక్కక్షణమును నాఁగక “నాచెలికాఁడు చెటసాల నుండ నే నిచట నిలుతునా” యనుచుఁ గడుశీఘ్రమునఁ బరు గిడెను. చెటసాల సమీపించె. చేరినతోడనే పేరుతోడ మిత్తుని జీరెను. అది యంధకార బంధురమై యుండుట నెట్టెట్టో తడవి యిసుపతలుపుఁ బట్టు కొనియెను.

“కంఠస్వరముఁ బట్టి నుబుద్ధి నా నున్నాఁడే! మిత్రమా! నుబుద్ధి!” యని యాయెడ భగవచ్చింతనయే ప్రధానముగఁ జేసికొని యున్న సారంగధరుఁడు పిలిచెను. “హా! సారంగధరా! సారంగధరా! పావరములయూటయే వ్యసన మని వారిందిరిని. ఆభర్మహర్మ్యమున నడుగిడ వలదని ప్రార్థించిరిని. విసపైతివి. అయ్యో! కలరవకీరడ తుద కెట్లుగాఁ బరిణమించెను. నమ్మఁ జాల నమ్మఁ జాల నేనే కాదు సకలచరాచరములును నమ్మఁ జాలవు—ఒక్క కామమదాంధుఁడు నీజనకుఁడు గాక—”

“మిత్రమా! నద్దు నద్దు. బుద్ధికాలివి. నాజనకు నింతయు నిందింపకుము.” అని నడుమ సారంగధరుఁడు నుడివెను. వానివచనములు వినిపించుకొనకయే నుబుద్ధి “మూర్తి భవించిన యోనుగుణకదంబమా! నీవా జేవి చిత్రాంగిఁ జేయవఁ బూనుట!” “నుబుద్ధి! ఏమో యెప్పటి కేదియో నీవా యట్టిపనిఁ జేయఁ బూనుట యనెదవు నే నన నొక లెక్కమా!” “నచ్చెలీ! యెందుకు నన్ను పెడతొవఁ దొక్కింపఁ దలఁచెదవు? నీ వాకానిపనియొనరింప తని యగ్నిఁ జోట వచ్చు గుఱునము బూడ్చినభుజంగమములఁ బట్ట వచ్చు వ్యాఘ్రాదీఘాతుకమృగముల నోరఁ జేయి పెట్ట వచ్చు. ఓ చిత్రాంగిరాహుగ్రహమా! నామిత్రు! నెట్టిచెట్టలఁ బెట్టుచున్నావు!” “నుహృద్వరా! మందపక్షిజ్జడ వగుచున్నావు వగచుచున్నావు. పూజ్యుల దూసింపు చున్నావు: వలదు

వలదు. ” “ఓ తల్లీ! రత్నాంగీ! యద్దాలమేడలో హంస
 తూలికాతల్పమున విద్యుద్దీపకళికలు వెలుగఁ జెలఁగు చుండు
 నీనుకుమారుడు—అమ్మా! నీసారంగధరుడు—అయ్యయ్యో!
 కటికినేల గాఢాంధకారమున నొకగట్టికొట్టులో నొంటరిగఁ
 గలఁగు చున్నాడు. హా! ధాతా! పుట్టి బుద్ధి వచ్చినదిమొద
 లెన్నఁడు నేకశయ్యఁ బవ్వలించుమమ్ము నేడు వేటు కావించి
 తివి; నీ కన్నులు చల్లఁబడెనే! నీ విట్టికట్టిడివి నవివేకివి
 నగుటనే ని న్నేవరును బూజింప కున్నారు. హా! సారంగధరా!
 నన్ను విడిచి నీ వొంటరిగ నాపన్నుండ వై పన్నుండ
 నున్నావా! వలదు వలదు. నిన్ను నేను విడిచెదనా! ” యని
 యాయునువలలుపును యావచ్చక్తి నూపెను. అధ్వని విని
 యాయుధహస్తఁ డొకఁ డేతెంచి “ఎవ రది ప్రాణములపై
 నాన లేని—” అని యేదియో యింకను నటవ నుండనే కాని
 “రాజనీవకా! యీను బుద్ధి నిలిపి యీనుగుణాలవాలు సారం
 గధరు బ్రాలుమాలి కారాగారమునఁ బడఁ ద్రొయించి యీ
 నుబుద్ధి నీవల నిలిప నారాజు; నీ వైన నీతని నిందునం ద్రోయ
 రాదా! ” అని ప్రార్థించెను. “నమస్కారము మంత్రివుత్రా!
 క్షమింపుము నాయనమర్థతను. ” అని యతఁడు మగిడెను.
 “నుబుద్ధీ! నీవు మహామోహప్రవాహమునఁ గొట్టువడి వడి
 ఘడివడి ప్రావుచు నీయార్తనాదముల నన్నును ముంప నున్నావు.
 కావున నీతోడ లోతున దిగుటకన్న నిదే హరనామ మను

నూతన నీ కొనఁగు చున్నాను. దానిఁ గొని తరింపుము. అసన్ని ముగ్గుల కదియే సర్వప్రదము. హర! హర! హర! హర! శంభో! మహాదేవ! శంభో! యని సారంగధరుఁడు భగవన్నా మనంకీర్తనమునకుఁ దొడంగెను.

“మిత్రమా! భోజనమునకు రావైతి వని యదవద పడునీయమ్మ కేమి వినిపించెదు. అయ్యో! అమృతముగ మే మని చూచెద. ఏ మని యూరడించెద.” అని నుబుద్ధి నెత్తి మొత్తుకొను చుండెను. “నుబుద్ధి! తనకు సారంగధరుఁ డను తనయుఁడే కలుగ లే దనుకొని నృప్తివైచిత్ర్యములు బాగుగఁ బరికించి మాయాప్రపంచమునఁ దగులువడక నామూతను దన పతినే యనవరతము స్మరియింపు మనుము. మహాపతివ్రతా శ్రోమాని యామెకుఁ జెప్ప వలసిన దేమి! కారణవశమునఁ జేసి కలుగుచుఁ బాలియుచు నుండురు నందనులు. ఇంతవగ మే! నానిజమౌత్సవ్యమృదుతరకరసరసీరుహములోనియిష్టమృ ప్తాప్తి తిరుభాగ్య మన్నింటిని బోలి నేటితో సరిపోయినది. నృప్తికర్త నా కిడినబత్తై మంతయుఁ జెల్లినది.” యనియెను. “చెల్లెనా! జ్ఞప్తి వచ్చినది నాటి దగుచిత్రలేఖ. దాని నేమం దురు. లే పది నిదర్శనము కాదా నీనిర్దోషమునకు!” అని నుబుద్ధి శరవేగమున బరుగిడెను. సారంగధరుఁడు వెల్లెలఁ జొవుచు “అయ్యయ్యో! నాతోడనే యంత ముందు నను కొన్న యాయుదంతము రాధారమునకు వచ్చు గాఁ జోలు!

కట్టా ! ఆయమ్మను నింద నొందింప కుండ వలె ననునాతలఁపు నిష్ఫల మగుచు గాఁ బోలు ! హర ! హర ! హర ! మహా దేవ ! శంభో ! అని తనశివోపాసనను బ్రొరంభించెను.

రత్నాంగిదేవి దాసిక లొనరించినయుక్తోపచారముల సేదజేరెను. “హా ! కుమారరత్నమా ! నే నికఁ బ్రతుకఁ గలనా ! ” యని నిట్టూర్పుచుచ్చి యూర కుండెను. పరివార మెల్లయు నశ్రువు లొలికింపు చుండెను. సుమంత్రుడు నెలుఁగు రాష్ట్రం నూరడింపు చుండెను. “పాపీ చిరాయు స్సుకృతీ గతాయు” వని వరతనయా ! నీ కింతలోనె కాలము చెల్లెనా ! హా ! గౌరీమనోహరా ! యాయువు లేనినూను నొనంగితివా ! ఇంతకన్న నంతానమే లేకున్న నొకటేసంతాప మయి యుండునే ! ఇచ్చినవాడవు వానిబూర్ణాయురారోగ్యవంతుఁ జేయక పూర్ణమందఁగు బూర్ణమగుఁగ నేల చేసితివి ! ఇవి యన్నియుఁ దలఁచుకొని పలవించుటకేనా ! హా ! సారంగధరా ! మాకుఁ గాక యేగర్భదక్షిణ్య కయిన జనించిన నీ వాయువృంతుడ వగుదు వేమో కదా ! తండ్రి ! యశావనాంకురముననె యాయు రాంతమా ! నాయనా ! యేమి యనుభవించితివి నీ వీయిం జనియించి ! రాకపోకలశ్రమ యేనా ! నీమూర్ధమొగముఁ గనుఁ గొనుచు నీనిద్రపుచెక్కిళ్ళ ముద్దు లిడుచు నీచక్కనిచిన్నినోట ముద్ద లిడుభాగ్య దుఃక నాకు లేదా నాకొడుకా ! ” యని వెండియు నామె మె ములువ నుండెను.

“అమ్మా! దేవేరీ! రేపు విచారణ కదా! నీ వింత వంత నొంద నేల! బెగ్గిడిలకుము. కారాగారమునఁ బడి యిటును లొందినాఁ డని యొక్కటియే కాని యాతని కింక నేగ్గానియు లేదు. నాశక్తివంచన లేక ప్రయత్నించి నీసుపుత్రు నీమువ్వ నుండి తప్పించు జాతు. తల్లడిల్లకుము తల్లీ! కడతేట కుండనే కడతేటినవానిగాఁ దలఁతు వేమి?” అని సుమంతకుడు ధైర్యము నెలకొలుపు చుండెను. “ఇంక నేమి యాశ! పుత్రా! సారంగధరా! మమ్ము పున్నామవరకము నుండి లేవ నెత్తవా! రత్నమునకే రాయిడి, కనకమునకే కాకలు, చందన మునకే యొత్తుడులు, కీరకారికలక నిర్బంధములు, వరఫలయుత గురుతరులక తాళబట్టెబ్బలు, సూర్యచంద్రులక గ్రహణము, లట్టులు మకుమారా! నీకే సంభవించెనా యొక్కట్టు” అని కన్నీరు మున్నీరు గాఁ గారుచు చుండెను.

“అమ్మా! పుడుకుదొడుకునక యొడుదొడుకులు; కల్ప వృక్షమునక కష్టజాలములు; కౌన్సల్యము గలవానిపై నే పడుగు పడును. ఘనతరువుఁ గూలఁ ద్రోయును గాని ఝంఝూ మారుశము మోడుమోడుఁ గడల్పునా! కష్టసుఖములు కావడికుండలు. వెన్నెల కొన్నాళ్ళు చీకటి కొన్నాళ్లు. ఇది స్థిరము గాదు. ఓర్వ మోర్వ” మను చుండ సుమంతకుడు.

“హా! తిండి! మాచాలిటివెన్నెలలు మాసివని. సారంగధరుఁ డుండమిఁ ఁకటి కాక వెన్నెల లెట్లు వచ్చు.

ఈచీకటిలోకమున నే న్గఁక జీవింపఁ జాల! భర్తగారిపాదములకుఁ బ్రణమిల్లి యాజ్ఞఁ బడిసి మరణించెదను” అనియెను.

“అమ్మా! తఱి నరసి రాజగారిమొక్కమనముఁ గరఁగించి దివ్యోపదేశము చేసి నీనుతు రక్షించుటకు నీవు ప్రయత్నించిన బాగుగ నుండు నని నాయభిప్రాయము. అంతియ కాని తల్లీ! ఈ గలకార్య మంతయు నింకను నుండఁగనే నీవు జీవములు తొఱఁగుట తగునా!” యని సుమంతూఁడు నుడివెను.

“పతికి నాపైఁ బ్రేముడి వీడినది. చెల్లెలగుచిత్రాంగియు నన్ను దయఁ గనదు. నాప్రార్థన లరణ్యరోదనములు. అడవిఁ గాయువెన్నెలలు. అయినఁ బ్రయత్నించెద. ఓనర్వేశ్వరా! నర్వరక్షా! ఆలింపుము పాలింపుము. మాయాపదఁ దూలింపుము. కిసుకఁ జాలింపుము. యమపాశమునఁ జిక్కి పొక్కుమార్కండేయుఁ గాపాదినమహనీయునకు నీకుఁ గారాగారమున నుక్రిక్కునాగాదిలికొమరుఁ గాపాడుట కష్టమా! సారంగధరా! సారంగధరుఁ గాపాడ నీవు గాక వేఱువా రెవ్వరు! నీయక్షిణకరుణాకటాక్షముల వృద్ధి నొందు ననుకొంటిని గాని నాసూనుఁ డిట్లంతటనే క్షీణించు ననుకొన లేదు మాంరక్ష! మాంరక్ష! దయానిధీ! మృత్యుంజయా! యీమృత్యుముఖము నుండి నాపుత్రు! రక్షింపుము. శంభో! శంకర! గౌరీశా!” యని కొంత యూరడిల్లెను.

పదమూడవ పాఠము.

కా క గ ర మ.

రాజమందిర ముష్టకోణాకారముగ నిర్మింపఁ బడినట్లు లిదివఱకె తెలుపఁబడెను. ఆయష్టకోణములో విదిక్కులు గాక తూర్పు, దక్షిణము, పడమర, ఉత్తరదిశలు తేటగుబెట్ట విలసిలు చుండెను. కావున రాజమందిరము గలమెట్ట యొక విధముగ నలుచదరముగ నున్న దనవచ్చు. ఈబాట లేట వాలుగఁ గ్రింద నున్న పచ్చికబయలునకు దిగిన వని వేర వ్రాయ వలయునా! మెట్టచుట్టును జెట్లు దట్టముగ నలమి యొకరకమగు శోభను గలిగించెను. మందిరోపరిభాగమున నిలిచి నలుదిశలఁ బరికించెదమా యే మానందముగ నుండును! అందును బడ మరఁ గాక మిగిలినదిక్కు లున్నతసాంద్రాగ్రమున భయంక రములై యున్న ను నక్కడ నుండి చూచువారి కది యంతయు నొక్కచక్కనిబయలుగఁ దోచును.

రాజమందిరమునకు నడువునాలుగుమార్గములకును గ్రింద ననుఁ బ్రారంభమున నాలుగుచిన్నయిండ్లు గలవు. ఆయిండ్ల కక్షకభటు లున్నారు. ఆమార్గములను భద్రముగఁ జూచుట వారిపని. కావున వింతవా రేలైన లోన కేగఁ దలఁచిన ముందుగ వారిదగుననుమతిని బడయ వలయును.

పడమర నుండి వచ్చుమార్గమధ్యమున నన రాజమం
దిరమునకును రక్షకభటునిమందిరమునకును మధ్య బాటప్రక్క
సాలఁ బోలునిర్మాణ ముండెను. అది లెక్కగదులఁ గలిగి
యుండెను. మలిసినశిలలచే దృఢద్వారముల నది నిర్మింపఁ
బడెను. గది యొక్కటి కొక్కొక్కటికీ యుండెను. ఆగవాక్ష
ములును గట్టియిరుపకమ్ముల నలరారు చుండెను. ఆగదు
లంతవిశాలములు గా కున్నను మూఁడుగజముల వెడలుపును
నాలుగుగజములపొడవును గలిగి యుండక మానవు. అవి
యన్నియు దక్షిణముఖములుగ నుండెను. గది యొక్కయుత్త
రపుగోడల నంటియే గజమున్నరవెడలుపు గలయరుఁగొకటి
ప్రతియాగారమున నుండెను. ఒక్కొక్క తిన్నపై నొక్కొక్క
కంబళియుఁ జాపయు నుండెను. నాలుగు లేక మూఁడువేళ్ల
వెలితిని గమ్ములతో నలరారుతలుపుల నవి నిర్మింపఁ బడుట
లోపల నున్నవారు చక్కఁగ నెల్లరకుఁ గనుపించెదరు. ఆకొట్టు
లన్నియు నశ్రుశశ్రుధారులైన యోధులచేఁ బూర్ణరక్షణమున
నుండెను. ఇది చెఱసాల యని వేరుగ వ్రాయ వలయునా!

ఇది నేర మాహాపింపఁబడి విచారణలో నున్నవా రుం
డునది. శిక్షితు లగువా రుండుటకు భూరికారాగారమును వేరుగఁ
గలదు; కాని యది తెలుపుట యిట ననవసరము.

నేర మొనర్చినవా రంతఁగా లేమి నీ చెఱసాలగదు
లును నపరాధులఁ గలిగి యుండ లేదు. కాని యొకకొట్టున

మాత్ర మెవఁడో యున్నాఁడు. పాప మిం దుండుట కంతయుఁ దగఁ దని చూపఱుల కాచూపరియే చెప్పక చెప్పను. ధనాప హారుఁడు గాఁ దని యాతనిలక్షణములె వెల్లడించు చున్నవి. ప్రాణాపహారుఁడును గాఁ దని యాతనిమృదులావఱువములె నిర్ణయించు చున్నవి. ఆమోముసోము నానేత్రోచకోరకములు నామారాకారము నావర్చస్సుఁ గనుఁగొనిన నెట్టివారికిని సతఁడు రాజకుమారుఁడు లేప్పక రాజకుమారుఁ డని తోఁపక పోదు. అతఁడు విస్మయకలితుఁ డయియే యున్నాఁడు. కాని విచారాంధకారిమగ్నుఁడై యుండు లేదు. వారికిని నపరాధు లకును వా స్తిమశకాంతర ముండును. అరుఁగుపైఁ గూరుచుండి పరిపరివిధముల నాలోచింపు చున్నాఁడు.

“అహా ! స్త్రీలు చంచలచిత్తలు గదా ! తాము పట్టిన కుండేటికి మూఁడేకా శ్ల సుమూర్థతయు వారియం దెక్కుడుగ నుండును. శాస్త్రములు చదివిన నేమి శౌర్యధుర్యుఁ జెట్టఁజెట్టిన నేమి కలుముల నోలలాడు చున్న నేమి సద్గంధ ములవడ నన్నెదు ! తద్గంధపతనము నద్వినియోగమునఁ గదా రాణించు. నృకాణపురాణప్రసూతిపై రాగ్యములకరణి నేతక్కాలమున నుండి యుత్తరకాలమున నంతరించిన నాయాచదువు లేల శాస్త్రములేల ! చదువు సంధ్య లే కున్నను బుద్ధియే ప్రధాన మెల్లదలను. బుద్ధి లేనివారు కంటి కింపగు పెద్దపులులతో నమా నులు. ఓరా ! యావన మెంతఁబంతియకార్యముల నయిన.

నొసరంపించును గదా ! వావివదునల గణించ నీదు. హెచ్చు
తగ్గుల నెన్న నీదు. మంచిచెడ్డల గాంచ నీదు. పాపపుణ్యములఁ
బరికింప నీదు. అంధకారబంధురమున పల్లలాడించుచుఁ గావుననే
పిల్లలఁ జేసినకూరసర్పములును మదించినయౌవనులును నొక
పోలిక. స్త్రీలకు దుర్బుద్ధి పుట్టకయ యుండవలెఁ గాని పుట్టిత
దాని మట్టుపెట్టుట కారమ్మిష్టపునకుఁ దరము గాదు.
కొందఱు వారు చెడిపోవుటకుఁ గారణము విద్య యని
యభిప్రాయపడు చున్నారు. కాని సద్విద్య యెన్నటికిని గారణము
కానేరదు. విద్య నా నేవో నాలుగక్కరములు నేర్చి నీతులు
లేక బూతులతో నిండినపౌత్రములు చదువుట కాదు. ఆమిడి
మిడిలెలివి యన్నిటను జెఱుపే. ఇహపరముల నెఱుంగఁ జేసి
యుచిత్రానుచితములఁ దెలియఁ జేసి ధర్మాధర్మములఁ దవులఁ
చేసి తిన్ననితెన్నున నడిపించుచు జ్ఞానేంద్రియమును వికసింపఁ
జేయునదియే విద్య. ఆచారము, ప్రవర్తన, యోగ్యత వీని
పెల్లడించునదియే విద్య. తనయునికి, యిరుగు పొరుగు, సహ
వాసము, సాధారణముగ గుణములఁ జెఱుచునే కాని యవి
స్వాంతమున జనించినదుర్గుణమునకు సాటి గావు. పుట్టుకతోడఁ
బుట్టినది పుల్లలతోడనే యన్నట్లు జననదుర్గుణ మనివార్యము.

అకటకటా ! రక్తనంబంధ మనివార్య మనియో ధనాకా
పాశంబులఁ దగులఁబడియో చేక్రిందువారుగ నుండుటను భయం
పడియో యొనరుచునసమానవివాహము లీరితిగఁ బరిణమించుఁ

తనమనమునకు వచ్చి వలపులకు సొచ్చిననరునె పరిగ్రహింపఁ
దరుణు లరయు చుందురు. కావున వానిదోషము లేకము
లేదు. ఈడు జోడు లేనిహీనపాణిపీడనము లొనఁగించెద్దలనే
యాయునురు పట్టి పల్లార్పు. తమయశార్యము తా మెఱుంగక
పాప మాయబలల రండలు ముండ లని రట్టుపెట్టుటకన్న
నీచము దూష్యము ముష్కతిము కలదా ! కట్టా ! యిట్టివివా
హములకతముననె సదాచారసంపన్నులకు నేకపక్షీవ్రతస్థులకుఁ
దరివ్రేతలకు నాటప ట్టయినయీహిందుమాలె యిప్పుడు జార
చోరులతో నిండు చున్నది. ఏలికలే మట్టుపెట్టుటకుమాటుగా
నిట్టికట్టిడికార్యము లాచరించు చుండఁ బ్రజ లుడుగు పెట్లు !

అహ ! కామమునకుఁ గన్ను లేదని నిదియ కాబోలు !
అరిష్టద్వర్గముల నణఁపఁ జాలనివా రెంతటివారైన నింతియ
కదా ! అందునం బ్రథమశత్రువు కామ మధిరోహించిన నిక
హనియొక్కసంగతిఁ జెప్ప నేల ! ధనభాగ్యములు తఱిగి
పోవును. ఆరోగ్య మంతరించిపోవును. సర్వసుగుణములును
నమసిపోవును. క్షీర్తి మూసిపోవును. పరము వాసిపోవును. స్వతం
త్రమును దొలంగఁ జేసి కామనకుఁ గానివానికి దానునిఁ జేయు
నీకామమహత్వము వర్ణింప నేడి కగు ! ఎన్నెన్ని యెన్నిక కెక్కిన
వంశములు ధ్వంసము కా లేదు ! ఎందఁడెందఱు రాజపురం
దరులు కుందునం దవిలి మ్రొంద లేదు ! లక్షాధీశులు భిక్షాధీశులు
గా లేదు !

బౌరా ! పూర్వభవపరిపాకమునఁ జేసి యన్నియ సాగు
చుండును. నుదుటివ్రాత యెట్టివాని నై నఁ బట్టి యీడ్చును.
లేనిచో నా కాపాపురాలాటపై బుద్ధి పుట్ట నేల ; పుట్టిన నా
ప్రాణమిత్తుడు బోధించిన వినక పోవ నేల ; కలరవమును
విడువ నేల ; యది క్రమము తప్పి యామెగీమును జేర నేల ;
తిరుగ నేను పిఁతునిహితములు తిరస్కరించి యచటికిఁ బో
నేల ; యామె కీడుర్బుద్ధి పుట్ట నేల ; నా కింత రా నేల ;
పూర్వజన్మమున నెవరికిఁ బెట్టితినో యిప్పు డనుభవపు
చున్నాను. ఆహా ! నిన్నఁ గాక మొన్న హంసతూలికాతల్ప
మున నత్తమిల్లినవాడను నేడు రిత్తనేల నత్తమిల్లు చున్నాను.
కాలమహత్వము ! ఎవ్వనికిని దప్పదు గదా. ఆగర్భశ్రీమంతుని
గర్భమున జనించినను నాగర్భదమృదిగర్భమున జన్మించినను
వంతు వచ్చినప్పుడు కర్మ ననుభవించక తప్పదు.

కట్టా ! కానక కానక కన్న కడుపు. ఒక్కకన్న కన్న
కాదు : ఒక్కకొడుకు కొడుకును గాఁ డనిరి. తలఁపుల నెల్లయు
నామిఁదనే నిలిపి యొక్కగడియ వేళ కాలస్వమైన దురంత
వంతులమునఁ జిక్కునాతల్లి నా సుకుమారజనని పిడుగుఁ బోలిన
యీనాయవల్ల నాలించి వంచప్రాణములు బిగఁబట్టి యుండెనా !
ఆహా ! నాయవివేకము నాయపకాధము న న్నొక్కనినే కాక
నన్ను గన్న కారణమునను నాతో నున్న కారణమునను బ్రియ
జననిఁ బ్రియమిత్తుఁ గూడ నగ్నిహోత్రముభంగి నావరించి

దహింపు చున్నది. ఇందుననే యొక్కయువివేకి యుండిన ను త్తమవంశమున కెల్లఁ జేటనిరి.

అయ్యో! నాయీవంశమునకు నే నావంశయు వంశ నొండను గాని మదీయ మాతాసుహృద్వరులదుస్థితికిఁ జింతింపు చున్నాను. వారు వివేకులు ధైర్యధుర్యులు కదా! వారంతగఁ జింతింతురా! విచారింప కేమి; తేలు కుట్టినవ్వ డెట్టివాడైన విచారింతున ట్లనుకొననియాపద తటస్థించి నవ్వ డాచివేక మంత రించు: ధైర్యము తూలు. ఊరడించువారెందఱున్న నా విచారపారావారము నడ్డు కట్ట లేరు. హా! సారంగధరా! నీ కతమున నీనుక్షత్రియవంశాబ్ధియెంతగా ఘూర్ణిల్లు చున్నది!

ఛీ! ఛీ! నేను మాయామోహమున వెండియుఁ బ్రేనే శింపు చున్నాను. ధైర్యకవచమును దొలగింపు చున్నాను. ధైర్య మనుకవచమును ధరించి, సత్య మనుడాలు దాలించి, శ్రమ యనువాలు కేలఁ బూనితిమా యేకత్రువు నైన నింతలో నీటు నేయఁ గలము. కైలాసము గాని కైవల్యము గాని కరతలా మలకమై యుండు. మిథ్య! మిథ్య! యీజననీజనకు లీసుహృద మార్త్యబంధువు లీయశేషవిశేషవైభవము లీభూరిసామ్రాజ్యము లీసురుచిరదూపలావణ్యాతిశయములు మిథ్య. పుట్టి గిట్టుటకే కాని కర్మ నిర్మూలింపి యానర్వేళ్ళరునితో నైక్య మొనరించుట కివి యేవియు సహాయభూతములు కావు. భక్తువు దక్క మరణ మయిన వెనుక నీచరాచరము లేవియు

దేనుతవులవు. పుట్టినవా రెల్ల రెప్పట్టున నైన గిట్ట కుండరు. మూన్నాళ్లముచ్చట లివి యన్నియు. అంతమాత్రమునక యీమాయాప్రపంచమును నమ్మి యరిషడ్వర్గములకు దాను లగుచు మమకారమునఁ దగిలి యధర్మ మాచరింపు చున్నాడు. హే! శంభో! మాంసాహీ! మామన! నాధైర్య మెడలింప కుము! నిన్నే సర్వకాలసర్వావస్థల నమ్మి యున్నాను. నీ నొక్కడవు దక్క నా కీవిశ్వరూపమున నేరును గానఁ బడ కున్నాడు." అను చుండెను.

సుఖదుఃఖములు సమానములుగఁ బంచుకొను చుండు వారే సఖులు. సంతోషసంతాపములు సమానములుగఁ బంచు కొనుట వారు తమనెచ్చెలుల నెన్నఁడును మాయావాగురలఁ బడ నీక కాపాడు చుందురు. కావున నిక్కపునెచ్చెలులఁ గలవా రొడుదొడుకునఁ బడక యిహపరసౌఖ్యము లనుభవించు చున్నాడు. అట్టివాఁ డొకని వీడి మఱియొకఁ డుండఁ గలఁడా! లేడు. వారి యాకారములే రెండు కాని యంతరాత్మ యొక్కటియే! వారివే యనుమాట యేమి సర్వేశ్వరభేదము లైనయాయంతరాత్మ లన్నియు నొక్కటి కాదా! నడుమ నవాంతరముగ వచ్చినకామకోపధలోభమోహమదమాత్సర్య ముల దుస్సాంగత్యమునఁ బలుతెఱంగుల వేర్వేరగు చున్నారే కాని లేనిచో నందఱు నాయానందమయునితో నైక్యము కా వలసినదే!

ఇప్పుడు సారంగధరుడు కారాగారమునఁ దోయిఁ బడినట్లు మనము వినియే యున్నాము. వానికి బ్రాహ్మికుడు నుబుద్ధి యొక్క డున్న ట్లిరితకుమున్నె పని యున్నాము. ఒక్కకంచమున భజించి యొక్కమలచమున నిద్రించువారు వారిరువు రని యెఱిగియే యున్నాము. అట్టివారనివార్యముగ దృగ్గోచరము లగుతనువుల నుండి నేడు ఏడఁ దీయఁబడి యున్నారు. దృగ్గోచరము లగునస్థిశరీరముల నుండి వారు వేరు కావింపఁబడినను మనోదృగ్గోచరము లగుస్థిరాంత రాత్మల నుండి దూరము కావింపఁ బడిరా! లేదు లేదు. అట్లానర్పుట కేతన్మనుష్యమాత్రులు చాలుదురే! మర్త్యులే కా దమర్త్యులును జాలరు.

వీరివారియొక్క యంగీకారముల నెట్టెట్టె పడసి మగుడ వసివాడినమోముతోఁ జెదరి వేలీలాడు చున్న కురులతో నలిగి యున్నవలువలతోఁ జడిముడిపడునడకతో నొకసురూపి యతి శ్రీఘ్రమునఁ గారాగారద్వారము వహింపించి “హా! మిత్రమా!” యని యిరువకమ్ముల నాని శోషిలైనను, తోడ్పాట సారంగధరుఁ డులికిపడి నచ్చి “అయ్యో! యిదేమి! పరమమిత్రమా! హమరత్వమునఁ బడు చున్నావు! నీజ్ఞానేంద్రియమును విక సింపఁ జేయుము. ప్రవాహములోనిగడ్డిపరకలవలె గాలిలోని జలదళకలములవలె నుభయభ్రములు కలియుచుఁ దొలఁగుచు నుండును. ఈశరీరములే జలబుద్బుధము లన నిక నీకప్తనుభు

ముఁకా కళవళపడు చున్నావు. సుబుద్ధీ! నీవు చెప్పఁ దగినవాఁ
డవు కాని చెప్పించుకోఁ దగినవాడవు కావు. నీన్న నిగ్గఁ
బట్టి తెప్పిటిల్లఁ జేయుట కీదృగ్గోచరము లగునినుకము లెట్లు
నా కడ్డము వచ్చినవో యట్లే నీజ్ఞానేంద్రియమును వికసింపఁ
జేయుట కీమాయామోహము నీ కడ్డు వచ్చు చున్నది. ఈ
యడ్డంకి లేకున్న నాహ్లాద మలవడునట్లే యాయడ్డంకియు లే
కున్న నాహ్లాద మలవడును: నమ్ముము నామాట” యని యూర
డింపు చుండెను. సుబుద్ధియు కొంత సేపటికిఁ దెలివి వచ్చి
కన్నులు విచ్చి “హా! సారంగధరా! అకళంకసారంగధరా!
నేటికి నీ కీయపవాదదోష మబ్బెనా! అన్యాయ మన్యాయ
ము! కామమదాంధుడై యున్న యాభూమిపతి కిది
యేమిచేటు.” “నద్దు నద్దు. రాత్రి నీకంతగాఁ జెప్పితినే!
సుబుద్ధీ! పూజ్యుఁ డగుజనకు నించుకయుఁ దూలనాడకుము.
మనము మనకర్మనే నిందింప వలెఁ గాని యెరుల నెంతమా
త్రము నిందింప రాదు. ఏలయో మనుష్యులు చేయఁ గలిగిన
దొకటియు లేదు. విశ్వసింపుము. ఈవిశ్వమంతయు సర్వేశ్వర
మయము. ఏది చేసిన నతఁడే చేయ వలయుఁ గాని యెరులు
చేయఁ జాలరు. నే నపమారునకు లో నయితి ననియు వగలఁ
టాగలకుము. పూర్వభవమున నే నేరితో యొనరింప కున్న
నీనిందమాత్రము నన్ను బాండఁ గలుగునా! ఇదివఱకు రాఁ
గలిగెనా! ఇప్పటికి నాకర్మ పాకమునకు వచ్చినది.” యని

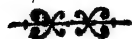
“అయ్యో! సాపము సత్యాసత్యములు తెలియక నహజ
 మగునహామనకు లోనయి యాజనులు నాకలమునఁ గించి
 దఘమునకు లోనగు చున్నారు. హా! సారంగధరా! నీమూ
 లమునఁ నెందఱెందఱు చేడ్చడు చున్నారు.” అనియెను. హా!
 నెచ్చెలీ! కుజనులు తక్క ఘనతరులు కవివలంబులు ద్విజ
 శ్రేష్ఠులు మంత్రిన త్రములు బెల్లుగఁ దల్లడిల్లు చున్నారు.
 ఎవరికీ బెల్లవాటినదో కాని మిత్రమా! యారాజరాజవరేం
 ద్రీపురవాసులకు మిత్రము తెల్లవాట లేదు. అంతయు సంధ
 కారబంధురమై యున్నది. దుఃఖితమోనిమగ్నమై యున్న యీ
 కువలయుము సారంగధరా! ముఖవిజితసారంగధరా! నీప్రత్య
 క్షమునఁ గాని ప్రకాశింపదు ప్రకాశింపదు. దుఃఖితమునఁ
 గళల బెడఁబాసి యున్న వారియొక్క చక్షుశ్చకోరకములు నీ
 రాకఁ గాని విలసిలవు. అన్న మన్నమాటయే లేదు. నిదు
 రయ్యఁ గుదురు నొదవదు. అశ్రుజలధారలు కట్టవు. అయ్యో!
 మహాద్వరా! నీ వాచిత్రాంగికిఁ దక్క మిగిలినజనులకెల్లర
 కును బుతుఁడవే కదా! కన్నకుమారుడు కానఁ బడ కున్నను
 నింతగా వంత నొందరు కాని కువలయోమోదకరుడవును సర్వ
 గుణగణుడవును సారంగధరావతారమవును నగునిన్ను గనక
 నీపాటు విని హా! యేమి తెల్పుడు ప్రళయము సంధించినట్లు
 పలవింపు చున్నారు. నెచ్చెలీ! ముదమార నిన్ను కాగిలింపుద
 మన్నఁ గల వయ్యోనా! కట్టా! నాచక్షుద్వంద్వ మింక నమయ

కున్నదేమి! దుఃఖితమాభింకపోతుంగభంగభంగముల నల్ల
లాడునేను—ఒక్కచిన్న యోటనావను—ఇంకను నేలొక
రూపుమాయ కున్నాను. నీకర్మ పరిపక్వమునకు వచ్చినట్లు
నాకర్మయుఁ బక్వమునకు రాఁ గూడదా! నే నంతఃసార
పాపుడనా! నీయాపద చూడకయ నీకొఱ శెదురు చూడ నా
పరమేశ్వరుఁడు నా కనుగ్రహింపఁదా! హా! హా! మిత్రీమా!
నీ విన్ని గా దీక నిన్ని చెప్పము: నాబుద్ధి యింక నిలువదు.”
అని పెల్లుగఁ దల్లడిల్లి తిరుగ స్మృతి తప్పెను. సారంగధరుఁ
డును జేయునది యేమియును లేక యించుక ధైర్యము దూరి
నివ్వెటపడి యుండెను. నుమంతనితనయునకుఁ దిరుగ స్మృతి
వచ్చెను. కాని యేమిప్రయోజనము! మతి చలించెను. పెడ
నగవు నగుచు వింతగఁ బరుగులెత్తెను. “చిత్రాంగి” “చిత్ర
లేఖ” యని నంచరించు చుండె. ఆమిత్రునిబుద్ధివై కల్యము
గని సారంగధరుఁడు పిడు గడిచినభంగిఁ బుడమిఁ బడెను.

రెండుమూఁడువాములపొ) ద్దెక్కినది. నుమంతఁడు
కన్నులఁ గారునీరముల నుత్తరీయమున నొత్తుచు నడుగులు
తడఁబడఁ గత్తులు దూసి యున్న కొందఱుభటులతోఁ గుఱంగట
నున్న యాచెఱసాల నమీపించెను. పుడమిఁ బడి ధూళి బ్రుంగి
యున్న యాపుడమియొడయనిలుచుతను గనఁగనె నయనాభ్యం
తరములఁ బగుల్చుకొని నిరభ్యంతరముగ వెలువడుప్రవా
హము నడ్డుపెట్ట నేరఁ డయ్యెను. కట్టా! యాయనికి యెట్టి

గట్టివాని ప్రభుఁ గరఁగించు నన్న నిక జాలిగుండెఁ గలవారి
వంగతి వ్రాయ నేల ! కలుకుకరవాలములఁ గైలఁ బట్టి యున్న
యాభటులును మిడుకఁ దొడఁగిరి. ఎవ రేమి నేయఁ గలరు.
రాజాజ్ఞ చెల్లియే తీరవలె.

ఎట్టకేలకు సుమంతంఁ జాయినపతలువు తాళము తీసెను.
“రాజకుమారా ! సారంగధరా !” యని గద్గదిక నెట్టెట్ట
యుచ్చించి తనువుఁ దట్టెను. సారంగధరుఁడు తెలివి తెచ్చు
కొని కన్నులు విప్పి సుమంతంఁ గనుఁగొని “హా ! నచి
వోతమా ! యీపాపిసారంగధరుఁడు నీయేకాత్మజునకు—
సుబుద్ధికి—బిచ్చి కలిగించెను.” అని మొగము దిగవైచి బిట్ట
చెను. “తండ్రి ! సారంగధరా ! ఆత్మజాతిశయిండ వగునీ
కటియాపద దావుఁంచ నాయాత్మజున కట్టిపాటు కలుగుట
యొకయాపదయా లెక్కయా ! నీమువ్వ విని జీవచ్ఛవమై
యున్న యీసుమంతంఁ డీక సుబుద్ధి గిబుద్ధికై వగవఁడు.
లెమ్ము రాజాగారియాజ్ఞ యైనది రమ్ము. రెండవ పెండ్లామువలఁ
జిక్కి యున్న యారా జంకను విచారణ యని యొకటి కల్పించె”
వని రక్షకభటులు నలుప్రక్కల నడువ సారంగధరునినభా
స్థానమునకుఁ బూర్వమువలెనే కన్నీరు దోఱఁగుచు నడిపించు
కొని చనియెను.

పదునాటవ ప్రకరణము.

విచారణ.

రాజనభాస్థానము ప్రజలతోఁ గిక్కిరిసి యుండెను. నభాస్థానమునకు నడుపు నాలుగుమార్గములును బ్రజలమయములై యుండెను అందు దక్షిణమార్గ మింత తెఱచి లేదు సరి కదా జనులతోనే నిష్ఠింపఁ బడినదో నా నుండె. రాజమందిరమును జుట్టినవచ్చికబయలును బ్రజల నీనిన ట్లుండెను. ఒక మొకమును గల లేకు సరి కదా కన్నుల నశ్రువులు క్రొమ్మి యుండెను. ఏమి విందుమో వీరులకు విడో మందో యని యత్యంతకాంక్షమై నుండిరి. స్త్రీలు—ఒక్క మందిరమునం దొక్కతె యిరువురుం దక్క తక్కుం గలమందిరమునం గల—స్త్రీలందఱుం గన్నీరు మున్నీరు గాఁ గార్చు చుండిరి. వారి యొక్క యాక్రందననినాదముల మందిరోపరిభాగములును మాటు మ్రోగి గు చుండెను. ఆకోకిలాలాపముల నాలించువారికిని జాలి కలుగక మానదు.

రాజరాజనరేంద్రుఁ డెట్టయెదుట సింహాసనస్థుఁ డై యుండెను. నన్నయభట్టారకాదికవివరేణ్యులును సుమంతాది మంత్రిశిష్యామణులును నిరుదెసల వెలుంగు చుండిరి.

సరిగంచుపంచె నవరించుకొంచు జానువు లంటు చున్న

తెల్లటంగీని గల జేబుల నవ్వు డవ్వుడు చేతుల నిడుచు నొకగు
 పాగ నరికి జేసికొనుచు లోచనముల నుండి జాటుచారునులో
 చనముల నెగిరి దోసికొనుచు బ్రత్యేక మొక్కప్రక్కనున్న
 యున్నతప్రదేశమున నిలిచిన ద్వారచాలకునొకని బ్రమాణా
 నంతర మీకిందివిధమున బ్రశ్నించు చుండె నొకఁడు అతఁ
 డొకన్యాయవాది యన నేల!

న్యాయ:—ఓయీ! నీవే రేమి?

ద్వార:—అయ్యో! నాపేరు వీరపాలుఁడు.

న్యాయ:—నీయిదోగ మేమి?

ద్వార:—చిత్రాంగిరాజ్ఞి గారిమందిర ద్వారమును గాచుట

న్యాయ:—అయిన లోపల కేగువారు ముందుగ నీయను
 మతి సంపద వలయును. అంతయేనా?

ద్వార:—అయ్యో! దేవిగారిదాసదాసికలు దక్క వేటువా
 శేరైన సరే మహారాజగారియాజ్ఞాపత్రము లేనిచే లోని
 కేగ రాదు.

న్యాయ:—అయెడ నున్న యాతని నీ వెఱుంగుదువా?

ద్వార:—ఎఱుంగుదును యువరాజగారినే యెఱుంగనా?

న్యాయ:—అతఁ డెన్నఁడైన నీకక్ష్యంతరము దాటినాఁడా?

ద్వార:—దాటినాడు.

న్యాయ:—ఎవ్వడు? ఏవేళ?

ద్వార:—మొన్నను సాయంసమయమున.

న్యాయ:—నీయంగీకారముం గొనియేనా ?

ద్వార:—లేదు

న్యాయ:—ఇదివఱ కెన్నఁ దైన నతఁ డామందిరమునకు వచ్చెనా ?

ద్వార:—లేదు

న్యాయ:—అతఁడు మందిరము నెందుకుఁ జొచ్చెనో యెఱుఁగుదువా ?

ద్వార:—ఎఱుఁగను

న్యాయ:—అతఁడు తిరుగ నెప్పుడు వచ్చినాఁడు ?

ద్వార:—కనుచీకటి పడినవెనుక.

న్యాయ:—వాని నీవు బాగుగాఁ బరీక్షించినావా ?

ద్వార:—పరీక్ష నేయుట కే నెంతవాఁడను.

న్యాయ:—అది కా దోయీ ! నీవు వాని లోన కేగునపు డెట్లున్నాఁడో చూచితివా ?

ద్వార:—చూడ కేమి ?

న్యాయ:—లోన కేగినపు డెట్లున్నాఁడో చెప్పఁ గలవా ?

ద్వార:—అయ్యా ! యుచితరీతి నలంకృతుఁ డై యుత్తరీయమును వలెవాటువేసికొని యున్నారు.

న్యాయ:—తిరిగి వచ్చునప్పు డెట్లుండెనో చెప్పఁ గలవా ?

ద్వార:—అయ్యా ! కురులు వీడి పైవలువ లేక చిడిముడి పడుచు బరుగుపరుగున వెలువడినారు.

న్యాయ:—సరే నీసాక్ష్యము నాకు.

అంత రాజరాజనరేంద్రుడు మఱియొకన్యాయవాదిపై దృష్టి సారించి “మీ రే మైన నడుగ నున్నారా ? ” యని యెను. నావు డాతడు లేచి యిట్లడిగెను.

న్యాయ:—ద్వారపాలా ! రాజగారియజ్ఞాపత్రము లేనిచే లోనికిఁ బో నీకుండుట నీపని యయినపుడు నీవు సారంగధరు నేల విడిచితివి ?

ద్వార:—అయ్యా ! యవరాజగారు కాన వారి నడ్డుపెట్టిన నేమి వచ్చునో యని తందర నొందితి.

న్యాయ:—ద్వారపాలా ! ఎవ్వ రైన నేమి కారణ మెఱుంగక మందిరముఁ జొర నిచ్చుట నీకుఁ గానిపని కాదా ?

ద్వార:—కానిపనియే కాని యయ్యా ! వారిసొమ్ము తిను నేను వారిఁ బ్రీతించుటకుఁ జాలినవాఁడను గాను. మఱియు నాయన మహానుభావులు ! నద్దేశాలంకారులు !

న్యాయ:—ద్వారపాలా ! యతడు దొడ్డవాఁ డని నీకు దృఢసమ్మతమేనా ?

ద్వార:—అయ్యా ! దృఢముగఁ జెప్పఁ గలను: నేనే కాదు లోకమంతయు నొక్క వక్కాణించును.

అనమయమున నభాస్థాన మెల్ల జయజయధ్వనులఁ జెల రేగెను. అనంతరము ద్వితీయసాక్షి మనోరమను బ్రమాణముఁ బలికించిరి. న్యాయవాది యడుగఁ బ్రారంభించెను.

న్యాయ:—మనోరమా! నీ వెవరవు? నీపని యేమి?

మనో:—నేను చిత్రాంగి జేవిగారిచెలికత్తెను. ఆమె వేడుకంబడఁ జేయుటయ నాయర్హ కృత్యము.

న్యాయ:—నీవు జేవిగారియొద్దనే యెల్లపుడు నుందువా?

మనో:—సర్వకాలసర్వావస్థలయందుఁ జెంత నుండకున్నను దఱుచు దగ్గఱనే యుందును.

న్యాయ:—ఆసారంగధరు నెన్నఁ డైన నారసితివా?

మనో:—చూచితిని మొన్న.

న్యాయ:—ఏవేళ? యెందున?

మనో:—సాయంకాలమున మా చెలికత్తెయంతిపురమున

న్యాయ:—అతఁడు నీ కెక్కడగుపడియెను?

మనో:—నా కతఁడు నాచెలి పరుండుమందిరముముందునఁ బ్రత్యక్ష మయ్యె.

న్యాయ:—వాని నీవు పలుకరించితివా?

మనో:—అయ్యా! నేను పలుకరింపకపూర్వమే “నా చిత్రాంగి యిం దున్న నంగతి నీకుం దెలియునా?” యని యతఁడు నన్నడిగెను.

న్యాయ:—ఏమి! (అని చిటునగవున) తనచిత్రాంగిఁ గూర్చి ప్రశ్నించెనా! సరే నీ వేమిప్రత్యుత్తర మొసంగితివి?

మనో:—నాకుఁ దెలియ దంటి. నీకుఁ దెలియ కున్న వేగమహోయి చిత్రాంగిజేవితో నీకుమారుఁడు వచ్చె నను మనెను.

న్యాయ:—బాగు బాగు నీకు మారుడు వచ్చెఁ దెలుపు మనియెనుగా ! నీ వేమి చేసితివి?

మనో:—నేను పోయి సంగతి నానంగాతికిఁ దెలుపుద మను కొని యరుగు చుంటి. నావెంటనే యాతఁడును వచ్చె.

న్యాయ:—అంతయే కాని నీప్రతిత్వతరము నందుకొన నందు నిలువ లేదు.

మనో:—లేదు నా వెనుతదిలి వచ్చి గదిఁ జొచ్చెను.

న్యాయ:—అప్పుడు దేవిగా రేమి చేయు చుండిరి?

మనో:—పతిరాక కై నిరీక్షింపుచు నొకసామాన్యశయ్య నొకటి యుండెను. నేను వెంటనే వంట నేయుటకుఁ బోయితిని. కావున నా కప్పటి కంతయ తెలియును.

న్యాయ:—తిరిగి నీ వెప్పుడు వచ్చితివి?

మనో:—దీపములు వెలిగించు వేళకు.

న్యాయ:—వచ్చి నీ వేమి కనుగొంటివి?

మనో:—తత్తరమున నుత్తరీయము లేక పరుగిడుసారంగ ధరు నరసితిని. ఏమా యనుకొని పడకటిల్లు నవూపించితిని. తలుపులు వేసి యుండె. నాచెలిని బిలిచితిని. ఆమె యేమియో మెల్లనిగొంతున “మనోరమా ! నా కిదివఱకె యాహారాదు లపై రాగము తప్పినది; యిప్పు డంతకన్నఁ దప్పినది. అన్నాను లే నొల్ల: నేను వచ్చునందాఁక నీవు గాని మఱి యేరు గాని నన్ను దాయకుఁ” డనియె. నే సంతఁ జింతింపుచునె చనితిని.

న్యాయ:—ఇంత యేనా? నీ కింక నే మైనఁ జెలియునా?

మనో:—అధిక మేమియు నే నేర

“మీ రేమైన నీమనోరమ నడుగ నుంటిరా?” యని రాజరాజనరేంద్రుడు సారంగధరునిపక్షము వహించినన్యాయ వాదిఁ బ్రశ్నించె. “చిత్తము. కొంచెము ప్రశ్నించెద నని యిట్లుగ నడుగఁ దొడఁగెను.

న్యాయ:—మనోరమా! నీకును జిత్రాంగిదేవిగారికి నెప్పటి నుండి చెలిమి?

మనో:—పిన్ననాట నుండియు.

న్యాయ:—నీ విక్కడకు రాఁ గల మేమి?

మనో:—మిక్కిలిమక్కువతో ననఁగి పెనఁగి యున్ననన్ను హరణముగ మాధవశఙ్కరుఁడుగా రనువులచేత

న్యాయ:—నీవు యవరాజుగారిని బ్రథమమున మొన్న నేనా ఛూచినది యిదివఱకుఁ జూచి యుంటివా?

మనో:—నే నాయన నిదివఱ కొకటిరెండుసారు లారసి యుంటి.

న్యాయ:—ఏవిషయమున నెక్కడ?

మనో:—ఏమో నేను చెప్పఁ జాలను.

న్యాయ:—అంతగ జ్ఞప్తి లే కున్నఁ గొంచె మించుమించుగ నైనఁ జెప్పఁ గలవా?

మనో:—చాలను.

న్యాయ:—నరే సారంగధరుడు ద్వారము దాటి మందిరము నెట్లు ప్రవేశించఁ గలిగెనో యెఱుఁగుదువా?

మనో:—ఎఱుఁగను.

న్యాయ:—యువరా జదివఱ కెన్నఁ దైన నాయంతిపురమునకు వచ్చెనా?

మనో:—లేదు

న్యాయ:—ఎన్నఁడును రానివాఁ డేకారణముననో వచ్చి సెట్జగీమునకు నిన్ను వెన్నాడు చుండ నతని నీ పెండుకు నిరోధింప వైతివి?

మనో:—తల్లి కదా యనుచనువున వచ్చు చుండె. తల్లి పిల్లల కెం దైన భేద మున్నదా యని మిన్న కుంటి.

న్యాయ:—చూడుము నీ పితకుమున్ను “చిత్రాంగి”యిం దున్నది. నీకు మారుఁడు వచ్చె నను” మన్నట్లు నుడివి తివే నిజమేనా?

మనో:—నిజము గాక నేను కల్పించితి ననుకొంటిరా?

న్యాయ:—లేదు! అట్లే యతఁడు ప్రశ్నించినచో నీ కష్టతయతఁడు తత్పదారి త్రోక్క నున్నట్లు పొడకట్ట వలయు నే!

మనో:—సంశయించితి

న్యాయ:—సంశయించియు నీ పెండు కతని నిలువ లేదు?

మనో:—ఏమో నాకు ధైర్యము చాలినది కాదు.

న్యాయ:—నీవే చిత్రాంగి దేవిగారివంటక తైవా?

మనో:—నంటకత్తెను గాను చెలికత్తెను. అప్పు డప్పుడు సమయముపట్ల నదియఁ జూచు చుందును.

న్యాయ:—తిరిగి చనుతఱి దత్తరమున నుత్తరీయము లేక పరుగిడియె నంటివే కారణ మేమో నీవు చెప్పఁ గలవా ?

మనో:—చెప్పఁ జాలను.

న్యాయ:—కావున సారంగధరుఁడే చిత్రాంగిజేవిగాని బలవంతపఱచినట్లు నీవు చెప్పఁ జాలవు

మనో:—ధర్మమార్గమును బట్టి యూహించుటయ కాని నిర్ధారణగఁ జెప్పఁ జాలను.

న్యాయ:—ధర్మమార్గ మన నేమి ?

మనో:—కామ మెంత యున్నను గామిని మగవాని బలిమిఁ బట్ట వలెనుట విని కని యెఱుంగము. పురుషుఁడు వలపు లేని స్త్రీని జెఱుప నెంచుట చాలఁగా విని యున్నాము. లోకీయము.

తరువాత మూడవసాక్షి యగునుబుద్ధిఁ బిలుపు మనిరి. నుబుద్ధి నవ్వ డిరువురుభటులు బలిమిని లోనికిఁ దెచ్చిరి. న్యాయస్థానమునఁ దగుచో నిలిపిరి. న్యాయవాదు లెన్ని ప్రశ్నించిన నతనిప్రత్యుత్తరము వెడవెడనగవునఁ “జ్ఞితాంగి” “చిత్రలేఖ” యనుట కాక యిం దేమియు లేదు. కావున నాయున్మాదునితోఁ గార్యము లే దని వాని వీడ నెంచిరి. కాని యాతనిచేత నున్న యేదో కాగితముముక్క యొక్కటిమాత్రము నూడఁ బెట్టికొని రాజుగారి కిచ్చిరి. అది నగము చినిగినచిత్ర

శేఖ. మీఁదఁ జిత్రశేఖ యనియును గిరిందఁ జిత్రాంగి యని యును దక్క- పూర్తిగ దానిభావముచు గ్రహింప నది వీలుగా కుండె. రాజుగారును నది యచ్చెరువున బాగ్రిత్రపెట్టిరి. తరువాత సారంగధరుఁ బ్రీశ్చించిరి. అతఁడును బాపురమున కైచనినమాటయును బంగారునరిగంచువ్వాత రంగారుకండువాయును నిజ మనియును దన దనియును బ్రీత్యుత్తర మిచ్చి ఘోషమాట నుడువఁ జయ్యె. పాపము ! వెనుక నుయ్యిముందు గొయ్యి. అటన్న మానభంగము. ఇటన్నఁ బ్రాణభంగము. ఏ మయినను మానమే ప్రధానముగ వర్తింపఁ దగు మాటుశల్లికఁ దలవంపులు గూర్చుటకన్న ననిత్య మగుతన తనువునె నిత్యజించుట మేలని తలఁచెను. తలఁచియు సత్యభాషణుఁ దగుట నోరు మెద్దఁ జయ్యె.

* చిత్రాంగి దేవిసాక్ష్యమును నవసర మని యనంతరము యువరాజుగారిన్యాయవాది యనియెను ; గాని ప్రత్యక్షముగఁ గన్నులారఁ గన్నతా ముండుట నాపెరాక యనవసర మని రాజుగారు తెలిపిరి. సారంగధరునియలబడియు నుపశమిలెను.

పిమ్మటఁ గలరవ మనుమిష పన్ని సారంగధరుఁడు చిత్రాంగి దేవిగారియంతిపురమును జొచ్చె ననియును బారావతమే వ్రాసెనుట నిజ మైన నొరు ననుపక యతఁడే యేల పోవలయు ననియును బోయినవాఁడు మనోరమను జూచి నా చిత్రాంగి యిందున్నది నీకు మారుఁడు నచ్చె ననుద్వంద్వార్థ

పదములు ప్రయోగించుటయును సమాధానము రాకమున్న శయనాగారము చొచ్చుటయును దిరుగ నుత్తరీయమును విడిచి చిడిముడిపడుచు మేడ వీడి పరు గిడుటయును బ్రభువువా రడి గినప్రశ్నల రెండింటికే కాని మాటుమా టాడ కుండుటయును విచారింప రాజుగా రూర లేరు కదా యింతకన్న సమయ మల వడ దని యదను వేచి దురుద్దేశమున యువరాజు మందిరముఁ జొచ్చినట్లు బుద్ధిమంతులకు స్పష్ట మగు చున్న దనియును నిఁక దేవరచిత్త మనియును జిత్రాంగిదేవిగారిపక్షమును బూనిన న్యాయవాది వెల్లడించెను.

“నాపారావత మామేడమీఁద వ్రాలును నేను పో వచ్చును అని ముందే సారంగధరుఁ డూహించె నను తెలితయు విచారణీయము; అసంగతము. అంతిపురమునకుఁ బరపురుషు ననుచుట తప్పనితల్లి గదా యని యతఁడు పోవుట యకార్యము కాదు. మనోరమతో నాతఁ డట్టిద్వర్ధ్వివాక్యములు నుడువు టయు నామె వెన్నాడుటయు నమ్మఁ దగినది. అతనిశాంత గుణము నాతనిమనోనిగ్రహము నేఱుఁగనివా రేమను తేని ఏదోసాకున నతఁడు భర్మహర్మ్యమును జొచ్చె ననుటకన్న నేదోపన్నగడ నాతనినే మేడఁ జొప్పించి రనుట యొప్పు. రాజుగా రూర లేనియద నరసి యతఁ డట్టిపనిఁ జేసె ననుట మృగ్యము. అట్లే యయినయెడల మాపో రేపో వారు రా నున్నయెడనా యతని కలవడునవకాశము ! తొలుత రూపపట

మునఁ గనుగొని దేవిగారు యువరాజుగారిని వరించి రనుట లోకవిదితము. కాని పిదప రాజుగారు చెట్టపట్టుట నాపె యీ రాకుమారునే మనమున నిడుకొని దురూహమై నాతని రప్పించి యొప్పించ లేక బలిమిని నై వలువ లాగఁ దత్తరమున నతఁ దుత్తరీయమును సరకుసేయక మానరక్షణార్థమై పరు గిడి ననుట విదితము. లజ్జాభరమున వెలిపుచ్చరానిదోష మగుట సత్యమునే పలుకువాఁ డగుట దేవరవానిప్రశ్నలకు రెండింటికీఁ దక్క మిగిలినవానికి సమాధాన మియ్యనంతమాత్రమున దోషి యనుట చెల్ల దని నామతము. ఇదివఱ కెన్నఁడును వతఁడు దేవిగారిమేడ కరుగ లే దనుట సంతపర్యంతము లేని దుర్బుద్ధి యవ్వడే యతని కలవడె ననుటయు విచారణీయము. పో నిందు దేవిగారి నిదివఱకు రూపపటమునఁ గాక మఱి మూచి యొఱుంగఁడు. రూపపటము నై న వైరాగ్యకారణమున నొల్లఁ డయ్యె. కావునఁ దాత్కాలికముగ వలపు జనించుటయుఁ గల్గె. అపవాదుపాలు పడినయాయకళంకునికతమున నె ప్పాణ మిత్తుఁడు సుబుద్ధి బుద్ధి చెడి యుండె ననుట యొప్పు. ఆలేఖ- ఆభిద్రో—మేమియో స్పష్టము గా కున్నను దీని సంబంధించియే యుండు నని నామనోనిశ్చయము. కావునఁ బ్రభువులు ప్రబల విచారించి న్యాయము దయచేసి విచారపారావారనిమగ్ను లయినపురజనుల నెల్లర నుద్ధరింప వేడు చున్నాను” అని పారంగధరునిన్యాయవాది సమర్థించెను.

అంత న్యాయస్థాన మంతయు జయజయధ్వానముల
మాటు మ్రోగెను. భటులెల్ల రాకొలాహలమును సద్దు
పఱచిరి. కొంతవడికి నిశ్శబ్ద మయ్యెను.

“సారంగధరుని బారావతక్రీడకుఁ జేరేచి యాకలరవ
మును బట్టుట యొకయంగనకు సాధ్యము కాదు. అచింతనుఁ
డగుసారంగధరుఁడు పావురములయొట కంగీకరించె నెట్లు. క్రీడా
నక్తి కామమునఁ గలుగు నని వినియెద. “సర్వం క్షణికం
క్షణిక” మ్మని యెప్పటి కేఁబిద్ది పుట్టినో! అతఁడు భగవంతుఁ
జూచియే వైరాగ్య మూనెనే” కాంతఁ జూడ కున్నఁ గామము
కలుగ దనుటకు! ఎంతవాఁ డైన నింతిచెంత నున్నతఱి గంతు
బారి జక్కుట నిక్కము. ఎంతవల వున్నను బురుషునే బలిమిని
గవయునంతసాహసము. జంతల కుండ దని నాతాత్పర్యము.
మరి నాడేవి ముగ్ధ యని నే నెఱుఁగుదును. ఎవఁయొక్క
ప్రాణము లెవరికిఁ దీసి కావు! అట్లయ్యుఁ బ్రాణభరమును
మాని యొకయన్యాంగనకై—తన కపకృతి యొన్సొనసతికై—
మానాభిమానముల నూని సారంగధరుఁ డూర కున్నఁ డనుట
పొసఁగదు. ఎంత విచారించిన నాయంతరింగమునకు సారంగ
ధరుఁడే దోషి యనియు సంకెళురదోహి యనియు నిష్పదు
తోఁచు చున్నది. కాన కాస్త్రప్రకారము కుమారుఁ డని
యెన్నక న్యాయదృష్టియై సారంగధరుకరచరణములు కాన
ఖండింపఁ దీర్పు చెప్పుకొంతయుఁ జింతింతును.” అనియెను.

సభాస్థానమంతయు హా! హా! కారముల విచ్చుచున్నట్లుండె. తత్తణుమ దండధరులఁ బోలినదండధరులు సారంగధరుని జెడతెక్కలు విడిచి త్రాళ్ళ గట్టి చేతఁ బట్టి నెట్టుకొని పోవు చుండిరి. యమకింకరులఁ బోలినయాకింకరులచేఁ గొని పోఁ బడు చున్న సారంగధరు రక్షింపఁ బూనియు సారంగధరు నిదిన్మోషదేశమున నె తెలివి వచ్చి రాజశాసనమునకు వెఱచి బిట్టచుచు నేలఁ గూలుచు నెత్తులు మొత్తుకొనుచు గుండెలు బాదుకొనుచు సాంతవా రంతము నొందనను బొందనిచింత మునిగి పోవు చుండిరి రాజరాజనరేంద్రపురవాసులు.

✽✽✽

జదునేడవ ప్రకరణము.

జయోత్సాహము.

“ఏమో! మగవారి నమ్మ రాదు. వారిమాటలు నీళ్ళలోనిమాటలు! ముఖపీఠికై కక్కుఱితికై వారు వేయి యాడెదరు. అందును గామపశీకరుల బొత్తిగ నమ్మ రాదు. ఈవేళ నన్ను చెట్టబట్టినట్లే రేపు మఱియొకరై జెట్టబట్టదురు. వారి కెదుర సుందరముగ నున్నదే పెండ్లికూతురు. యుక్తాయుక్తము లుండవు. యుక్తాయుక్తము లున్న నా కిది యన్నియు నేలః ఈశరీరము చీటుకొన నేల! ఈయేడ్పులు పెడబాబ్బలేలః యిందఱిని బ్రతిమాలుట యేలః ఇన్నియవస్థ

లేనిది : ఈనృద్ధరా జిష్టటికి నామాట జనదాట కున్నాడు ; కావున నాకోరిక లీడేరు ననియే నానమ్మిక.

అహా ! నిష్కారణ మారాకుమారు మారాకారు మట్టుపెట్టు టేమికార్యము. కార్యము కాదా యన్నివిధముల బ్రతిమాలినను నన్ను కా దని త్రోవేసినవాని నే నెట్లు చూడ గలను. సహజముగ స్త్రీల కుండుగుట్టును బట్టబయలు గావించి ప్రార్థించితినే ! వాని కింతయుఁ గరుణ లేకపోయెను. నే నేమి యకార్యమొనరించితిని ! నేను తన్నే వరించితిఁ గాని యీభూవరు వరించితిని ! ఎలప్రాయమున నున్న నే నీనృద్ధునితోఁ గాఘరము చేసి తన్నితీరుదు ననుకొనెనా ! అందఱుం దన్నుఁ బోలి వైరాగ్యమే పూనుదు రనుకొనెనా ! సకలసాధా గ్యముల నలరుచు నున్ననా కిది కొఱతగ దోచు దనియీ తన మతము. రసములఁ దేలు చున్నవారు సరసములఁ దేలక యుందురా ! ఇట్టివాఁడు నేను నిన్ను చెట్టబట్టుట లేదు ; నా జనకుఁడు నిను గిరులింపు చున్నాడు ; నీ వేదేనుపాయ మాలో చింపు మని వివాహము కాకపూర్వమే తెలుప రాదా ! తన కామాత్రము తెలియ కుండెనా ! పితరునియిచ్చ నెరిఁగిన వాఁడు నాకోరికమాత్ర మేల తీరుడడయ్యె. అకార్యము లయిన నీరెండును నకార్యములే కావా ! ఒకదాని కొడం బడినవాఁడు రెండవదాని కేల యొడంబడఁడు ? తనకుఁ దనది తిన్నగఁ నుండఁ గాఱాలు !

పో నిమ్మ మియ్యకమా తైన నాయాళ నెరవేరు
నేమో యసుకొనుటకు నిష్ప డింతగా నేకాంతమునఁ జెంత కేగి
మీఁదఁ బడి మిడికినను గా దన్న వాఁడు మీఁద నొ ననునా !
కల్ల ! భూమిమీఁద నుండి తఱుకు లొలయుచు నన్ను వలవంత
మగువలపులపా లేయుటకన్నఁ గాల్సేతులు లేక ముండియై
యుండిన నాకామమును గడతేలు నేమో ! కరచరణములు
నలుకఁ బడిన నరఁడు మడియఁడా ! అరఁడు మడిసిన నా మరు
లును మడియను : గావున నరఁ డంత ముందియే తీరవలెను.

మనోరమమీఁదనే భారము వైచి యన్నాను. అది
చాలతెలివి కలదియే కాని న్యాయవాదీశీక్షల నిలుచునో
లేదో. వడ్డించువాఁడు మనవాఁ డయి యుండఁ గడబంతి
నున్నను నే మని తీర్పు చెప్పవాఁడు మనచేతిలోనివాఁడేకదా!
కావున నాభయ మేల ! ఈజేడి చల్లారిన నేమో కాని
యిష్టమూత్రము రాజగారినిశ్చయమును ద్రీష్ట నేఁకిని
దరము కాదు" అని యొకనాఁ డపరాష్ట్రమునఁ జిత్రాంగి
మందిరమునఁ దలపోయు చుండెను.

న్యాయసభాస్థానమున పారంగధరునకుఁ బ్రతికూల
ముగ రాజరాజనరేంద్రుఁ డొనఁగినతీర్మానమును విని ప్రభుల్ల
వదవయై మనోరమ కీఘ్రముగఁ జిత్రాంగి డాసెను. సమీ
పించినమనోరమను జిత్రాంగి "మనోరమా ! ఏ మయినది?"
యని ప్రిశ్నించె.

“ఏ మగుట కే మున్నది! ఎటుఁగమా! కా వలసిన దేమో యయినది. అనుకొన్నంతయు నయినది.”

“చేలీ! ని న్నే మేమిప్రశ్న లడిగిరే? నీ వెట్లు ప్రత్యుత్తరము లిడితివి?”

“అదుగువారికిఁ జెప్పవారు లోకువ యని యెన్ని యయిన నడుగుదురు. అందున నిదియంతయు రంకుపురాణమే కదా! అదులకుం దగిననమాధానము లిచ్చువారే యచ్చటి కరుగ వలయు”

“ఛీ! ఛీ! వదరకుము. రాజుగారి దేవి యనియు నెన్నక యట్లు పెల్లడించుటకు గుండె లుందునా?”

“రాజుగారి దేవి కా నిమ్ము తొత్తుక్రిందఁ బడుతొత్తు కా నిమ్ము రచ్చ కెక్కినతరువాత నందఱు నొకటిమే. వారు నిగ్రహించుటకు వారు వీరు జయించుటకు వీరు కోరు చుందురు. కావున నెల్లైన నెదిరి బడఁగొట్టుట కెన్నియో ప్రశ్నింతురు: కాన సాక్షు లారితీటి యుండ వలె. మఱి సాక్షులు వలసినలం చము లిచ్చి పాఠములు చెప్పి చెప్పి పంపించెద రెందుకు?”

“చేలీ! యంతకు నీ కే నేమియు లంచముపెట్ట ననియో? నీకుఁ గా వలసిన దేమి! కొంత గోరంతయు లేదు కదా. ఇక మన మనుభవించవలసిన దే మున్నది! చలువ వలువలు బాగువానగలు నత్తరుముత్తములు నుందరమందిర ములు మందిరా రామములు హంసతూలికాత్పములు దాన

దానికలు నిష్ఠమృప్తాప్తి. అవి నమృద్ధిగా నున్నవి. ముసలిమగ
నితో నున్న నేమను మగఁడే లేక యన్ననీవును నొకటియే. ”

“బుఁటియే యెట్లగుదు మమ్మా! ఏముసలిమగఁడో
యొకఁడు దొరకఁబట్టియే నీవు దేవి వైతివి”

“దేవి నైతి ననియే కాని దెప్పులఁ బడుచుంటి నని
లేదు కాబోలు!”

“నూతుతిట్లును నొక్కయొబ్బట్టునకు సరి రా పని
చిత్రాంగీ! యెన్ని యన్నను నీయందు భక్తి లేకున్న భయ
మైన నున్న దీనగరవాసులకు. ”

“నీయందుమాత్రము లేగా నెఱబాణా! నాకెట్లు
భయపడుచు నుందురో పృథలు దేవిగారిచెలికత్తియ యని
నీకును వట్లే భీతిలు చుందురు ”

అని వారు సంభాషించు చుండ జగముచుట్టము చల్ల
వాతెను. ఆచల్లవాతుట నహజము గాక యాదృచ్ఛికముగ
మేఘుపటలము లుముకొన నగరము కాతుక్రిమ్యుటచే నని
యెంచుకొనునది. ఔను సారంగధరునిమరణోద్యమమును విని
నగరవాసులందఱుం దుఃఖాంధకారమున నున్నట్లే నగరలక్ష్మి
యు సంధకారబంధుర మయ్యెను. రేపు మాపు జగము నలమి
యుండుపంచభూతములు సాక్షులు కావా ధర్మాధర్మములకు !
ప్రాజ్ఞలు గ్రహింతురు పామరులు గణింపరు. అదియే భేదము
కాని యెల్లప్పుడు నపి కీడుమేళ్య ననుసంచుచునే యుండును.

రాజరాజనరేంద్రుఁ డతిహర్షమునఁ జిత్తాంగిమందిరమును జొచ్చెను. కాలిచప్పుడు లుప్పతిల్లఁ బడకటింటికి వచ్చుచుండెను. వచ్చు చున్నవానియొక్కపాదపతననినదములు పినిమనోరమ మాఱుత్రోవ నావలికరిగెను. రాజుగారిఁ గనినతోడనే “యతివినయమ్ ధూర్తలత్మణా” మ్మని యెన్నఁడు లేనట్లు చిత్రాంగి లేచి నిలుచుటయే కాక పాదాభిషందనము నొనర్చెను. కార్యముపట్ల నట్లొనర్చక తప్పదు కదా! రాజును నాపె “నతనునుఖి మలవడుఁ గాత” మని గీచించి “చేవీ! కావరమున నీనీచి వధల్పి భావజుకేళిఁ జేల నెంచినపాతకిని నీతో వచించిన ప్రకారము కాల్పేతుఁలు నఱుకఁ బంపితిఁ: గాని వానిగ్లానికి మానవులెల్లదు దుఃఖదండహ్యమానమాననులై యున్నారు సుమీ!” అనియెను.

“అర్హైగ్యముననే యతఁ డింతసాహసముఁ బూనెను. అయ్యో! నాతో నన లేదా నే నేమి చేసినఁ బ్రేమలు పిక్వ సింపదు? నాయంకు వా కట్టివృథాభిప్రాయ మిదివఱకె నాటి యున్నది. నేరము నాది యైనను నీది యనియే నిక్కముగ నొక్క వక్కాణింపఁ గలగు.” అనియెను.

“పాపము ప్రేమ లండఱుం దనపక్ష మైనను శిక్షణ రక్షణకృత్యుఁడు నీపక్షమున నున్నఁ డని యెఱుంగఁడు!”

“ఎఱుంగ కేమి యదియ నైనది. రాజుగారు నీపక్షమున నున్న రని నీ వింత నిక్కు చుంటివి కాని నే నూర

కున్నంత సేపే యనియెను. ఆభయముననే కదానాథా! నేను మొన్న మీ రాగ్రహగ్రస్తులై యరుగ నున్నపుడు వల దని ప్రార్థించి వారిందిరి: వారింతుటయే కాక వాడు యావన మదమున నున్నాడు మీరు జరావస్థ నున్నారు: వాడు త్రొవనే త్రొవెను గాని నాతాల్లిబాట్టు నిల్చుడు తాళుడని మిమ్ము వేడితి. ”

“వాడా నన్నా చంపుట! యిప్పు డెవ రెవరిని జంపు చున్నారో చూచితివా! ముద్దాంగన వగుటఁ జిత్రాంగీ! నీవు భయపడితివి. ”

“అబలల మగుమాకు మీకుండుధైర్య ముందునా! కావుననే మే మస్వాతంత్ర్యమున నున్నాము. ”

“అస్వాతంత్ర్య మేమి చిత్రాంగీ! నీవు నర్వస్వాతంత్ర్యము గలిగి యున్నావు. అహిచక్రముల నల్లలాడించు రాజే నీకడ నల్లలాడు చున్నాడు. ”

“చాలునులెందు మీసరసము. ప్రాణేశా! తలవరు లీసరికి తఱిగి యుండరా యాయవివేకికరచరణములు ? ”

“ఇంకను వంతవఱకుఁ గామ కాని యడవినదుమకుఁ జొచ్చి యుందురు ”

ఇట్లుగా వారు మాట లాడుకొనుచు నుండఁ గాఱుక్రమ్మి యున్న జలదములు భోరున నీరు కారింప మొద లిడియెను. ఆకాశాంగనతోఁగఱుచున్న కన్నీరు నా ధారలు పడుచుండెను.

ఝంఝానూరుతము ఘోషింపు చుండెను. భూదేవి నీట మునుంగు చుండెను.

ఇట్లుగ వర్షింపు చున్నను జక్కనిచింతపువ్వువన్నె గుట్టము లమర్చినశకటమొకటి వచ్చు చుండెను. ఆవారువ ములు తడియు చున్నతమనెమ్మేనులు ఝళిపించుచు నెమ్మదిగ నడుగు లిడుచు నీరము లంతగఁ జిందకుండనే వచ్చుచుండెను. పాపము బండిఁ దోలువాఁడు తడిసి కట్టుబట్టునుండి నీరములు జారుచు చుండెను. బండితలుపులు బంధించబడి యుండెను.

ఆశకటము వచ్చి వచ్చి చిత్రాంగిదేవిగారిమందరద్వార ముననే నిలిచెను. ఆఁగినపెంటచే లో నున్నదుప్పటములు లాగి రెండుస్త్రీవ్యక్తులు పరపురుషులకంటఁ బడకుండ లోనఁ గల వ్యక్తి పోఁ బట్టెను. మఱియొకస్త్రీవ్యక్తి యంతఁ జిదిముడి పడుచు సంతతభారలు గురియు చున్నయశ్రువులఁ జేలాంచల ములఁ బట్టుచుఁ జేటిచేయి నూతగాఁ గొని మేడమె క్లెక్కుచుండెను. దుప్పటములు తీసినేరి దాసికను లోన కేగిన. వర్షము పడ కుండ శకట మొకసారిఁ బ్రవేశించెను.

చిత్రాంగిరాజరాజనరేంద్రులు కుంభపోతిముగఁ గురియు చున్నవర్షమును సరకునేయక వచ్చి “హా! పాక్షికా! పాదరీ!” యని పాదములఁ బడి మూర్ఛిల్లినంతైనాఁ గని విస్మయకలితు లైరి. కొంతవడి లేచి యారత్నాంగి “నాకుఁ బుత్రభిక్ష పెట్టరా!” అని దుఃఖంపు చుండెను.

“మూఢురాలా! నీకు బతికి పెట్టినయీ దేవి నారా
ధింపుము. లేనిచో నే నీవటకే లేకుండును.” అని రాజరాజ
న రేండ్రిడు నుడివెను.

“అయ్యో! సిగ్గు! నేను పుత్రీభిక్ష పెట్టినా? నాకే
నీపుత్రుడు పుత్రీభిక్ష పెట్ట నెంచినాడు.” అని చిత్రాంగి
పలికెను.

“హా! జీవితేళా! సర్వసద్గుణాలంకారుడు—

“అవి యన్నియు నిదివటక విచారింప బడినవి.”

“జితేంద్రియుడు—”

“ఇగ నీమాటల కేమి మహామునులకే లేకపోయెను
జితేంద్రియత్వము!”

“ఏకాత్మజుడు—”

“ఏకాత్మజుడు కావుననే మాయగుపురకు నేకాత్మ
జుడు కా నెంచినాడు. ఏమి నీయభిప్రాయము? ఆత్మజుడు
కా ని మౌకాత్మజుడు కా ని మూడిదైవము కా నిమ్ము
కాస్త్ర మందఱియెడ నొకటియే”

“పున్నామనరకము నుండి యుద్ధరించువాడు—”

“ముం దెన్నఁదో లేవఁ దీయ నక్కఱ లేదు నన్ను
కడతేచ్చి యివ్వడే చిత్రాంగి లేవఁ దీయ నెంచినాడు!”

“హర! హరా! దోషము ఘటిల్లు—”

“కావుననే దోషాకరు డనిపింపఁ బడె.”

“హా! కుమారా! సారంగధరా! నీ కంఠగతి పట్టెనురా! తండ్రి! నీ కంఠటనె యాయువు చెల్లెనా!” అని వినిపించు చుండె. రాజరాజనరేంద్రుడు డంతః జిత్రాంగితోఁ
“జూదిలివా! నుతుండు కలిగిన వెనుక నతులపైఁ జేరేమ తొలం గును నతుల కనియెద రిదియ నుమీ!” యనియెను.

“శివశివా! నాథా! మనోదైవపంచభూతములు సాక్షులుగఁ దెల్పు చున్నాను. జీవితేశ్వరా! మీ నేవకురాలు మీ పాదపద్మములనె యాశ్రయించి యున్నది. ఈ సుందర పాదారవిందములనె తన డెంద మైక్యముచేసి యున్నది. మనో వాక్కాయధర్మముల మీమీఁద మనసు విడనాడ లే దని యీ పాదములు పట్టియే చెప్ప చున్నాను. కోపవశమునఁ గొడుగు వట్లు నేయ సెల విచ్చి రనుతలఁపే కాని వేయ కాదు.”

“పాప మంతప్రేమ కలదియే కాఁ జోలు మిమ్ముఁ జంపఁ దలంచినదుష్టులుద్ధి రక్షింప వేడు చున్నది! ఏమిమాట లమ్మా! ఇంతకు నిందుకే మాటలు కోటులు నేర్చి యందు మున్నారు!” అని చెక్కిళ్లు నొక్కుకొనుచుఁ జిత్రాంగి రాజ గారితో గునగున లాడి రత్నాంగితో ననెను.

“మనోహరా! అంతఃపురదోహి యనియే మీయం తరాత్మ నమ్మిన నేయెడ కై న ననిపి ప్రాణదానము నేయుండు.”

“ఏమి నమయము వేచి యెప్పుడేని న న్నంత మొనర్చి యీకాంతతో నేకాంత మాడుటకా! మఱియు నిన్ని పలుక

కుము. రత్నాంగీ! నీనుతు నిదివఱకె కాలుసేతులు నటికి
యుందురు. అంతఃపురదోహ కదియే శిక్ష కాస్త్రముల
విధింపఁ బడినది. ”

“హా! చెల్లెలా! చిత్రాంగీ! నాధునకు నాపైఁ గోప
ముగ నున్నది. నీ వైనఁ జెప్పి నాగోడు మాన్పుము. ” అని
యామెకాలుల నొకఁగెను.

“ఏమి! రాజుగారికి నీమీఁదఁ గోపమును నామీఁదఁ
జేసెనునా! బాగు! బాగు! రాజుగారికి నేను చెప్పి చేయిం
చుటకు యువరాజుగారికి నీవు చెప్పి చేయించితి వేమి? వారి
వారియిచ్చచొప్పునఁ జేయుదురు కాని యొకరు చెప్పినఁ జేయు
దురా? వదరకుము. పగచినట్లును వాత పెట్టినట్లును బలుకు
చుంటివి నేర్పరివే! ” అనియెను.

“హా! దైవమా! ఇంకను న న్నేల నిలుపుదువు? ఓ
గోదావరీదేవీ! నీవు నన్నంత మొనర్పవా! ఓకోటిలింగస్వామీ!
నీకును గరుణ రాదా! ఓ పంచభూతములారా! ఏల నన్ను
మీలోఁ గల్పకొనరు! ఓతల్లీ! భూదేవీ! నన్ను నీలోనికిఁ
దీసికొనవా! ఓయనలదేవా! న న్నామతి చేసికొనవా!

హా! తండ్రీ! సారంగధరా! ఇందుకే నే నాకల
కంటినా! వాయనా! ముండివై తిరుగ నాపాపినేత్రములకుఁ
గమపట్టుచున్నావా! చూడ లేను జూడ లేను సూనుఁడా!
అయ్యో! అయ్యో! నీ వీనదికి ముండివైయే యుందువు.

కాఁ బోలు! కాలుసేతులు కోలుపోయి నీవు జీవించువా!
కల్ల! కల్ల! కైలాసముఁ జేరియే యుందువు నీతో నేను నిదే
భర్తృనాథుఁ గొని వచ్చెద

త్రిశుద్ధిగ నాభర్తను నేనేమటక యంటినా; పతివ్రతా
ధర్మ మేనుఁ దప్పక సంచరించితిని; యీనాపతిపాదములకడనే
నాకు మరణ మగుఁ గాత! స్వామీ! నా కాష్ఠ యిందు. హే!
శంకరా! అనునాశంకరా!'' అని రాజరాజనరేంద్రునిపాద
ములకడ నొడ లెటుఁగక పడియెను.

.రత్న గుమ రాజ మనోరమను గేకవేసి రత్నాంగిదాసి
కలను బిలిపించెను. రత్నాంగి నందుండి స్వాంతఃపురమునకుఁ
గొనిపోఁ బనిచెను. రత్నాంగిదేవి నమ్మదిగఁ జేతుల నెత్తి
ద్వారమున సిద్ధముగ నున్న శకటమునఁ బెట్టిరి. వర్షధారలు
పడుట మానుచు మానుచు నుండెను; జాలవటకుఁ దగ్గెను;
జాలవట కేమి యించుమించు వాన వెలిసిన దన వచ్చు; బండి
చక్రములకరకరమనుచున్నదిలు పొరంభ మయ్యెను. కొంత
కాలమునకు శకట మదృశ్య మయ్యెను.

“చూచితివా చిత్రాంగీ! యెన్నెన్ని యడ్డంకులు కలుగు
చున్నవో! వీరందఱు సారంగధరు రక్షింప వలయు ననియే!
నన్ను సాచార్యులుగారు నాప్రియశిష్యునిగుణములు నేను
పూర్తిగ నెఱుఁగుదు, నలఁడు కలలోను నిట్టికానిపని యొనరు
పడు సరికదా తలపెట్ట నైనఁ దలపెట్టెడు, నమ్ముము నీవు

చిత్రాంగి దేవిని వివాహ మాడిననాట నుండి యతడు పరి
పూర్ణమాతృభావమున నాపెయెడ నున్నాడు, నేను నిశ్చి-
వక్కాణింపఁ గలను. ముందు విచారింతువు, వినుము. అని
యింక నెన్నియో చెప్పెను. ”

“అమాటలు నిజమే” యనుకొని “న నేమి చేసినఁ
జేయుడు; ఈగండరగోళమంతయు మీకతమునఁ గలిగినది.
ఈయునురంతయు మీది: మాట వచ్చి చెప్పు చున్నాను
గోపపడకుడి! ” అని యదను గని చిత్రాంగి యంటించెను.

“ఔను ఇది యంతయు నాకతముననే. ఐన నీవును
భాగస్తురాలవే! నీమూలమున నిది రాద్ధాంత మయ్యె. ”

“వెట్టివాడు నే నొడంబడమి నిన్ని వచ్చె ననుకొను
చున్నాడే కాని యతఁ డొడంబడమి నిన్ని వచ్చె ననుకొన
కున్నాఁ డనుకొని, ఔను మీ రన్న నవ రన్న నీచిత్రాంగినే
కాదే! అనుడు ఏమి నేయను నావ్రాత! ఎన్నిటి కైనఁ
దల యొగ్గ వలయు” నని వగలుపోవ నారంభించెను.

“జేవీ! చిన్నబుచ్చుకొనకుము. ఏ మన్నను గోపమే!
ముక్కున నుండును. అందఁ జిన్ని విధముల నన్నను నే మయ్యె.
నిన్నుఁ గా దని నడిచితివా! నన్నపాచార్యులేనా సుమంతంఁ
డెన్నెన్ని చదివెను! ఎన్నడును మాట దాటనివాడను వారి
వచనములు సరకునెయి కంట నీకుఁ బ్రీతి యొనర్చుద మనియే
కదా! ” అని రాజరాజు నుడివెను.

“భారీరా! కామదేవా! నీశక్తి వర్ణనాతీతము! నీకు లోకువ కా కుండ వలయునే కాని వశ మైనచో నీవు చేయ లేని దేది! యనుకొనుచు సరే మీకు నాయెడఁ గలమక్కువ కిదివఱకు నూరివా రెన్నెన్నో సాధింపు చున్నా రనుకొన్నానే కాని మీరును నట్లే దెవ్వడు రనుకొన లేదు.”

“దెవ్వ చున్నానా దేవీ! నంగతి చెప్ప చున్నాను గాని. చిత్రాంగీ! యివ్వ డైన నీమనసు కుదుటఁ బడినదా! ఎక్కడ నుండియో కొనివచ్చి చొర రానిచోటులు చొప్పించి నందులకుఁ జరణములును, వావివరుసలు విడనాడి కోర రాని క్షాగిండ్లు కోరినందులకుఁ గరములును గోలుపోవుటయే కాక యన రాని వినరానియధమనంభాషణ లాడిననోట గోలపెట్టుచు నిప్పటికి దప్పక మరణించియే యుండు నాయధమాధముడు.”

“అధమాధముఁ డను పెందుకు చిట్టచివర! పాపము! వానికై పరితాపపడు చున్నారు కాఁ బోలు! ఎట్టివాఁడయినఁ గొడుగు కొడుకే భార్య భార్యయే!—భార్యయుఁ గాదు ఉంపు దుకరై యన వచ్చును!—పట్టపుదేవి యున్నది కదా!”

“చిత్రాంగీ! మా టాడినఁ దప్ప. ఎట్లు తప్ప నా కీ మువ్వ. ఏమో యంద అన్నివిధములఁ జెప్పిన ననుకొన్నంతయు జయోత్సాహముగ నెరవేరఁ గదా యని నాయుద్దేశము. ఇది యంతయు నేల రెమ్ము వనవిహారమ్మునకు. ” అనియెను.

పదునెనిమిదవ ప్రకరణము.

ని శాస్త్రము.

రాజరాజనరేంద్రపురమునకు నీశాన్యమున ఘోరాటవి కలదు. అది తాళతక్కిలతమాలహింతాళభల్లతకామ్రాతమాతకేతకీమాతులుంగలవంగలుంగాది వృక్షవర్గముతోడను వాచికరికరభ శార్దూలభల్లూకాదిభీకరమృగములతోడను గాకఘూకగృధ్రగంజభేరుండాదిపక్షులతోడను నెరసిబెరసి యుండెను. అది తూర్పుకనుమల నంటి యుండెను. నడుమ నడుమ గిరులు పెక్కు లుండెను. కంటకశిలావృతము. నిర్గమించుటకు మార్గము దుర్లభము కావున దుర్గమము, పెదురుపొదలు గుఱురుకొని యుండెను. గచ్చపొదలకు బొమ్మజెముడులకుఁ గొఱత లేదు. పడియలు చెఱువులు కొలఁకులు సెలయేఱులు బాగుగ నుండెను. సాధారణముగ నందు నదులస్వర్ణయే యుండదు.

ఇరువురుహంతకు లొకనుకుమారుని గొని యతికష్టమున నాయడవి నడుచు చున్నారు. అబ్బా! వారియాకారములు కడుభయంకరము లై యుండె. యమకింకరులకు సాటిగ నున్నారు. నీలిచెడ్డిలు దొడిగి దట్టిలు గట్టి నిశితకరవాలములు మెఱయఁ బాప మాచూపరునిదండలం గట్టినత్రాళ్లకచేతఁ

బట్టి చనుచు నున్నారు. కాలురంగులును భూతిదేహములును గూర్చి దృష్టులును వీరాలాపములును గలవారి నారసిన నెట్టి దులును బెంగఁ గొనకపోరు. అనుకుమారమారాకారుఁడో పసివాడినమోముతోఁ గసిగందినమైసిరితో నెట్టివాటినపాదము లతోఁ జూపటుల కెంతయు విచారభూతుఁడుగ నుండెను. ఆ మోముదమ్మి చెమ్మటలఁ జిందులాడు చుండెను. అముక్తఘర్మ చిందువులు ముక్తలఁ గేరు చుండెను. అయ్యయ్యో! జీవముల దేహముల నుండి వేఱు కావించి కర్మానుసారముగ నష్టకష్టములఁ బెట్టుచు నతిథయంకరమార్గముల యమకింకరులు నరులనయనములకుఁ గనఁబడకయ పోవుదు రని విని యున్నామే కాని యిప్పుడు బొందితోన కన విన రానియిక్కట్టులఁ బెట్టుచు దృగ్గోచరము లగుచుఁ గంటక శిలావృత్తగహనములఁ గింకరులు కొనిపోవుట కను చున్నాము! పాప మాదురదృష్టనంతుఁడెవఁడో వీరిబారి నెట్లు పడెనో యిండుక యెఱింగించెద. పాతకమహాశయా! అతఁడు మీసము లైన స్ఫుటముగ రాని స్ఫురదూిసి నుగుణగణనంముతుఁడు సారంగధరుఁడే. అంతః పురదోహి యని నేర మారోపింపఁ బడినవెనుక నతఁడు రాజ భటులచేఁ గాలునీతులు ఖండింపఁ బడుటకుఁ గా నీహంతకుల కొన్పఁ జెప్పఁ బడెను. పాపము పురజనులు పెక్కం దీతని విష నాశఁ జాలక చాలదూరము వెన్నాడిరి. కాని రక్షకస్థుల యాజ్ఞలకు బెప్పఁ తిరిగి పో వలసినవా రైరి.

వారివెనుకనే మూరము నుండి పరుగెత్తుకొని మఱి యొకఁడు వచ్చు చున్నాఁడు. అతఁడు సుందరుఁడే కాని యెండలఁ బడియెండినట్లు మైసాగను మాడియున్నది. మోము సోము నగు చుండెను. యావనప్రదూర్భావమున నున్నాఁడని నూఁగునూఁగుమీనములే చెప్పుచున్నవి. మాసినబట్టలు కట్టి యున్నాఁడు. ఒకలఁ దొడవులు లేవు. వెడనగవు నగుచు “నలప్రాయముననే బ్రహ్మచారిగనే బొందితోడనే కైలాసమున కేగు చున్నావా సారంగధరా! భళిరా! సారంగధరా! నన్ను నీవెంటఁ గొని పోవా!” యనుచు నొక్కమాటును “జత్సాంగి! చిత్రీలేఖ” యనుచు మఱియొకసారియును “మునలిమగఁడు పడుచుపెండ్లాము” అనుచు నింకొకపర్యాయమును నిట్లుగాఁ బరిపరివిధములు పఠిదేవనమొనర్చుచు మొగము మొత్తుకొనుచు దశదిశలకుఁ బరు గిడుచుఁ బడుచు లేచుచు భగవంతుని స్మరియింపుచు నిందింపుచు నతఁడు చిత్తచాలచ్యమున నున్నాఁడు. కింకరుల వెనుచఱచి వచ్చుచు “గూళలారా! కూలికి విషము ద్రావు చున్నారా! మిమ్మనఁ బ నేమి కన్న తండ్రియే కన్ను కాననవుడు! కా నిండు; మా కీకలికాలదేవ నము కానిదియే! వారినే చిరజీవులు కా నిండు. ఔను జిర జీవులు చిర కాలము బ్రదుకును గాని రాజహంస లాటునెలలే జీవించును. ఇదియు మాభాగ్యమే. అదే మాపరమహంస!” యనుచుఁ గొంతలెలిచి పచ్చట నుడువు చున్నాఁడు.

నల్లతూళ్ళ బోలి కనినతమము లనుకొనినయాకింకరుల
మనములును నాపెట్టివానిపలుకులుం గరంగినవి కాఁ బోలు
వారును విచారపడఁ జొచ్చిరి. తమనీచకృత్యమును నిందింపఁ
దొడఁగిరి. ముందిఁకం దా మాపని మాని చెప్పలు కుట్టుకొని
జీవనము నేయ నిశ్చయించిరి. అజితేంద్రియుఁ జంపుటకును
వెనుదీయ నుండిరి. ఆతనిఁ జంపినపాతకమ్ము తమ్ముఁ దమయాలు
బిడ్డలు మున్నగువారి నెన్నో యిడుమల ముంపు నని తలపోయు
చుండిరి. బలికి బట్టెను బలిమిని లాగుకొనిపోవున ట్లిదివఱకు
మరణదండన నొందినవారిఁ దీసికొని పో వలసినవా రతఁ డ
ట్టివ్వఁబడుట కవకాశమే యీనందున నచ్చేరువుపడఁ జొచ్చిరి.

కంబాలచెలువువఱకును గాననము కొంతపలుచనఁగ
నుండుట వారి కంతకష్టము లేకపోయెను. కాని యాచెలువుఁ
గడవఁగన చెట్లు దట్టముగ వలముకొని యుండెను. ముండ్ల
పొదల వాడితూళ్ల మెఱకపల్లముల సగ మెండుట నీ శ్లింకి
యూబినేలలుగ నున్న పడియలఁ గడుఁగడు దాటవలసి వచ్చెను.

సారంగధరనామస్మరణమాత్ర మేమఱక యాసారింగ
ధరుఁ డేకాగ్రీచిత్తుఁ డై తన్మయుఁ డై యుండుటఁ దనపోవుతా
వేదియో తా నేమిబాములఁ బడు చున్నాఁడో తెలియ
కుండెను. అమ్మ! యనఁడు. అబ్బ! యనఁడు. బెగ్గడిలఁడు.
బెంగఁ గొనఁడు. హర! ఓం హర! హర! హర! మహా
దేవ! శంభో! యనుచునే చూడ్కి నిగిడించి యుంచినాడు.

పెట్టివాడును ముండ్లహంకల దాటుచు కరీర మెల్ల
 గీటుకొనిపోయినను గట్టుబట్టలు చించుకొనిపోయినను గంటక
 ములు పాదముల విడిగినను గణన నేయక భగవంతు స్మరియిం
 పుచుఁ “జిత్రాంగి చిత్రీశేఖ” యనురెండుపదములను వదలక
 తెలివి వచ్చినపుడు సారంగధరునియవస్థకు బోరుబోరున నేడ్చి
 కన్నీరు మున్నీరు గాఁ గార్చుచు “మిత్రమా! నీతోడిదే
 నాకు” ననుచు “గింకరులారా! ఆఁగుఁ డాఁగుఁడు; నన్ను రా
 నిండు : నాప్రాణమిత్తునిముద్దుమొగము నన్నుఁ గన్నులారఁ
 గాంచ నిం” డనుచు “హర! హర! హర! శంకరా! అఘ
 నాశంకరా! రక్షింపుము రక్షింపు” మనీచు పెంటాడు
 చుండెను. తిరుగ బాగుగ వానిదురవస్థఁ బరికిలించఁగనె మరి
 వికల మై “ఓగహనమృగావళులారా! రండు : రండు. వనం
 తోర్నవము నేయఁ బోవు చున్నారు వేరండు. సారంగధరుఁడు
 పెండ్లికొడుకు గా నున్నాఁడు. ముక్తికాంతఁ జెట్టవట్టు
 చున్నాఁడు. ఓకాంతారలక్ష్మీ! వరపురంధ్రీరత్నమా! పుష్ప
 ఫలపత్రముల వీనిఁ బరిధవల్లఁ జేయము. ఏమటకుము. నీతా
 నందదాయకము లగుపతంగమంగళాంగవలారా! మీమ్మడు
 మధురవర్షముల మంగళహారతు లొనఁగూడు. ఓప్రకృతివర్గము
 లారా! మీరే మాపెండ్లిపెద్దలు. ఓద్విజబృందములారా!
 మంత్రోచ్చారణ ప్రారంభింపుఁడు; ప్రారంభింపుఁడు. కవు
 లారా! అశీర్వాదము లొనఁగూడు. మీదూకీస్ఫులబలమున

మాసారంగధరుడు ఆనందతేజోమయుడు ఆదిమధ్యాంతరహితుడు అనంగుఁ డగుం గాక ! ఓమేఘపటలములారా ! ఓసింహశార్దూలమ్మగాదులారా ! భూరిభేరికాహశధ్వనులు మోయింపుడు. గంధవహా ! సదస్యలఘుర్మబిందువులు హరియించి ఘ్రీణేంద్రియోత్సాహము కావించుము కావించుము. తాళవృక్షములారా ! వీవనలు వేయుడు. చమరమృగములారా ! వింజామరలు వినరుడు. రంభాదులారా ! విజృంభింపుడు. ఘనతరులారా ! నుమనోల్లాస మొనర్పుడు. చూడఁజూడ వేడుక. మాయఁ బడిన నేడువు. మాసారంగధరుని పరిణయము చాలనంతోషము. ఇదే పెండ్లికొడుకు పెండ్లియరుఁగెక్క నున్నాడు. పెండ్లి! పెండ్లి! పెద్దపెండ్లి!'' యని యనేకరీతులఁ బ్రలాపించు చుండె. పాపము ! బుద్ధిమంతుఁడానుబుద్ధి కెంతయవస్థ నంభవించె.

మిత్రుఁ డాసారంగధరునిపాటు పరికించియ కాఁబోలు దురభిప్రాయపడినరాజరాజనకేంద్రునిమనము దహింపఁ దలచి యగ్నిజ్వాలలఁ బటపెను. దృఢాంతఃపురమున మూర్ఖుఁడై యున్నయతని సమయింపఁ జాలమి మొగ మెట్టి నౌపర్యంతముఁ గరములఁ గరము చాచి శకుంతసంతానరవంతుల దివంబు మూటు మోయ నేడ్చు చుండెను. తనచేతఁ గామి నాసారంగధరునియవస్థ నాసారంగధరునకే తెలిపిన నే మైనఁ గార్యముండునో యని తనకడ నుండి యతివ్యతిరేకముగ ఛాయావృంజ

పుంజుల దూర్వనకుఁ బంపు చుండెను. బ్రహ్మలక్ష్మీనివాసమున నీట మునిగించు చుండె. సుజనులమనముల దుఃఖము చొనుపుటయే కాక లోకమంతయుఁ జీకటిని విడిచెను. యవరాజు స్తమయముఁ గాన లేక మునుమున్నె యాదినరా జస్తమించెను. చీకటిమిత్తి తెల్లనిచుక్కలు గలనీలాంబరముతోడ లోకము నలమి యుండెను. పాములు బునలుకొట్టు చుండెను. పులులు గాంధు గాంధుమను చుండెను.

రాను రాను హంతకులును సారంగధరుఁడను సుబుద్ధియు నగరమున కరకొనుమారమున నున్నయొక మెట్టయొద్దకు వచ్చిరి. అది పలువిధము లగుచెట్లచే దట్టముగ నలంకరింపఁ బడి యుండెను. రమారమి ముప్పదిగజములయే త్తుండును. ఎండకాల మగుట నెండి యుండినకొండయేలులదారుల నడుగులిడుచు వా రెట్టెట్టో మెట్టమీఁది కెక్కిరి. అది రాజమందిరము గలగిరివలెనే యుండెను. అదియు నిదియు నొకటేయెత్తు. వైశ్యామునను నిదియు నదియు సమానమే. అది నగరమునఁ జుట్టఁ బడి యుండ నిది నగరముఁ జుట్టఁ బడి యుండెను. యవరాజు గావున రాజుగా రితని కీస్థిరనివాసము కల్పించిరి కాఁబోలు ! రాజమందిర మక్కడకుఁ జక్కఁగఁ గనఁబడును.

ఆగిరి రాజరాజనరేంద్రపురమునకు నీశాన్యమున నుండెను. ఆశైలము నారోహించినంత సారంగధరుఁడు కైలాసము నెక్కినట్లే తలచు చుండెను. ఆహా ! రాజరాజనరేం

దుర్నినిరంతభక్తికైంకర్యముల కలరినయీశాన్యునిగృహ నవ
తరించినయాసారంగధరుఁ డీశాన్యగిరిమీఁదనే నిర్యాణ మొంద
నీశ్వరేచ్ఛ కాఁ బోలు!

అతైలోపరిభాగమున కరిగినయనంతర మారాజకింక
రులు సారంగధరు నన లేక యన లేక తప్పనిసరి యగుట వధ్య
శిలపైఁ బరుండఁ బ్రార్థించిరి. ఊర్ధ్వముఖుఁడుగఁ బన్నుండి
వారివేడుకొలు నతఁడు వెంటనే నెరవేర్చెను.

“మిత్రీమా! మిత్రీమా! యనిమేషు లారయు చుండఁ
బెండ్లిపీట నలంకరించితివా! నేను నీకుఁ దోడిపెండ్లికొడుకును
జమీ! మఱవకుము మఱవకుము. చిన్ననాట నుండియుఁ
గలచెలికారమున నాకుమ భాగ మున్నది.” అని సుబుద్ధి
యటచెను. కాని జితేంద్రియుఁడై పంచప్రాణములు ఒంగించి
వైచినయాశరమహంస కవి వినఁబడనే లేదు. “తలవరులారా!
తాళుఁడు తాళుఁడు. ఓపంచభూతములారా! మీరే
సాక్షులు! ఓయష్టదిక్పాలులారా! మీరు చూచు చుండుడు!
హే! తల్లీ! గోదావరీదేవీ! నీవు నరయుము! అమ్మా!
రత్నాంగీ! ముక్తికాంత ముదమారఁ బరిణయ మగు చున్న
నీకన్నకుమారుఁ గాంచవా! మితి లేనిజపతపము లొనరించి
యతులోపనాసముల సుక్తి చిక్కి నవమాసములు మోసి
నానాకష్టములు పడి వృద్ధి గావించిన నీయనుఁగఁదనయని
యుద్వాహము గనుఁగొన నోమ వైతివా! అమ్మా! అమ్మా!

రమ్ము. హే! రాజరాజనశేంద్రా! నీయాజ్ఞానుసారమే రక్తాం
గుడు కా నున్న నీయంతవాఁ డగునంగజుఁ జూడ రావో!
హే! చిత్రాంగీ! చిత్రాంగీ! నిన్ను చెట్టపట్టట తప్పటఁ గా
నేఁ దిలని మోక్షాంగనఁ జెట్టపట్టించు చున్నావు! ఉత్సాహ
పూరితమతివి కమ్ము. రాజరాజనశేంద్రపురవాసులారా!
యువరాజుగారి కిఁక నొకగడియకుఁ గా నున్న వసంతోత్సవము
నకు రారా! అయ్యో! యీవసంతోత్సవముఁ గనులారఁ
గాంచ నేతెంచిన మీవలువలును దడియు వనియా తప్పించు
కొని యున్నారు పో నిండు మీ కందఱకుం దప్పినను నీనుబుద్ధికి
మాత్రము తప్పదు సుఁడి! సృష్టిసీతలయకారకుండ వగునో
జనార్దనా! రక్షించుము! రక్షించుము! ఆ ర్తజనశరణ్యుండవు
కావా! రావా! లేవా! దేవా! ” యని యటచు చుండెను.

తలవరులు తగుకు లీనుతమకత్తుల నేకకాలమున నెత్తి
యొక్కవేటినుకె సారంగధరునికరచరణములు నఱికి నెత్తుటఁ
దోఁగించిరి. ఆరాజకుమారుఁడు “హే! శంభో! యుమావతీ!
మాంసహి! సాహిమాం!” అని యటచుచు విలవిల
లాడుచు రక్తసిక్తగాఁగుఁ డయ్యెను.

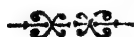
“హా! మిత్రమా! సారంగధరా! సారంగధరా!”
యని యామొండెమును బట్టుకొని నుబుద్ధి నేలఁ గూలి కొంత
యెడకు లేచి “హా! సారంగధరా! హా! సారంగధరా!”
యని వెండియు నటచు చుండెను. దిక్కులు మాఱుమ్రోయు

చుండెను. విలవిలలాడునా మొండెమును “హర ! హర ! మహా
దేవ ! శంభో !” యని చిట్టచివటఁ బటపి బిట్టబిగిసెను. సుబుద్ధి
యది గని వెండియు “సారంగధరా ! సారంగధరా ! అదిగోఁ
బ్రకృతి నుండి బదు లిడుచున్నావు ! అప్పుడే పంచభూతముల
నైక్య మైతివా ! హే ! సారంగధరా ! చరాచరముల నన్నిట
నిండి యుండిననీ కిదే ప్రణమిల్లి నేనును వచ్చు చున్నాను
వచ్చు చున్నాను. దూరము పాటకుము.” అనుచు వధ్యశిల
శిరము ప్రక్కలు చేసికొనియెను.

శివకేశవనరనారాయణులవలె స్వల్ప కాలమే ధర జరించి
యానందతేజోమయతో నైక్యమైన యామిత్రీయుగముఁ గని
ప్రకృతియు ఝంఝామారుతముల ఘోషింపుచు విడిగి పడు
వృక్షశాఖలఁ దట్టుకొనుచు మిన్నునకు మన్నునకు నేకధార గా
వర్షించెను. జగమెల్ల యంధకారబంధుర మయ్యెను. పిడుగులు
పడియెను. దిక్కులు మిటుమిట్లుగొలిపెను. జంతువర్గము హా !
హా ! కారములు నలిపెను. ప్రళయము సంభవించిన ట్లుండెను.
ఏడువార్లు లేక మగు నని తోచెను.

పాపము ! నిర్దోషి యగుసారంగధరు నటికినపాపమునఁ
గా నోవు నాతలవరులును బెబ్బులులవాతలఁ బడిరో యాకుంభ
వర్షమునఁ గూలిరో తెలియదు కాని తమ నెలవులకు మగుడ
లేదు. కూళలఁ గొలుచువారియవస్థ యిదియ కదా !

పందొమ్మిదవ ప్రకరణము.

ప్రాయశ్చిత్తము.

తీర్థమూర్త్యాత్మకుఁడు నడిమింటఁ దీర్ఘవీక్షణములు పఱపుచు సకలచరాచరముల మలమల మాడింపుచు సార్థకసారంగధరనామమునఁ బ్రీత్యరిల్లు చుండెను. పుట్టలలో నుండఁ జాలక పాములు బయలు వెడలు చుండెను. సారంగములు చెట్టునీడల నెమరు వేయుచు మేనులు వాలెను. ఎండమావులు చెలరేగెను. మృగములనేకము లామృగతృష్ణలకై పరుగులిడు చుండెను. కోకిలలుమాత్ర మొండు మీఁతఁ గేకలిడు చుండెను. కరులకిరులమదము కరఁగి నీరై కారు చుండెను.

ఉప్పురులు మున్నగుకష్టజీవులు హాయిగ ఛాయాదురీమములకింద నిద్రించు చుండిరి. శ్రీమంతులు సన్ననివలువలు కట్టి వీవనలు ముందు వెనుకలాడ నిదురఁబోవు చుండిరి. చిత్రాంగియు నిజశయనాగారమున నిదురింపు చుండెను.

అలోచనాన్వితఁ డయి లోచనములు నిగుడ్చి రాజరాజనరేంద్రుఁడు “ఇది యేమి ! ఈసగము పత్రము సుబుద్ధి కెట్లు చిక్క ! చిత్రలేఖ యని పై నను జిత్రాంగి యని యడుగుననుబూర్తిగ నున్నవి. ఆద్యంతములు చూచినఁ గాని యిది యెంత చదివిన నర్థ మగుట నర్థము కాక యుండె. కొన్ని చిన్ని వాక్య

ముఁబు పూర్తిగ నున్నవి. దాన నిది నేను నగరమున లేనియెడ
జేహస్వాస్థ్యము తప్పి చిత్రాంగి లిఖించినట్లు స్పష్ట మగు.
పైన మూరా! యనువర్ణములే మిగిలి యుండుట నన్నే సంబో
ధించినట్లు తోచు. లేక 'కుమారా!' యని యున్నను నన్ను
త్వర రప్పించుటకును సంతలో వైద్యసాధనమున స్వాస్థ్య
మొనర్చుటకును వాఁడె యప్పు డధికారి కాన వానిఁ గోరి
యుండు. మగుడఁ జదువుదును''

చిత్ర లేఖ.

మూరా!

మహాఁడ నని మిగుల విందు నాపై
గూర్చి నినుఁ జూచుభాగ్యము నాకు
రా జార లేడు. కాలయాపన
మయ్యె నా కిప్పుడు గలదాహ
ఒడ లుడికెడు. మహాదార
వలయు. నీయాగతిని
కాదు. మదిఁ గాల్చి
వైద్యుఁ బిలిపించి నీవ
యఁ జాల కున్న
సముఁ బిడు
న్న దానను.''

చిత్రాంగి.

ఏమియు బోధకాదు. ఒక్కటిమాత్రము నిశ్చయము నావియోగము పైఁపక చిత్తాంగి సారంగధరున కనుప నది సగము చినిగి వానిపరమమిత్రుఁ డగునుబుద్ధికిఁ జిక్కియుండు. వాఁత చిత్తాంగిజే యన సంఘా మించుకయు లేదు. దీని సంగతి చిత్తాంగిమూలమున నెఱుంగ వలయు.” అనుచు మెల్లన మేడమె ల్లెక్కి శయనమందిరద్వారమును జేరెను. చేరి వింతమై ద్వారమున నె నిలిచి తెఱచి యున్న గవాక్షము నుండి చిత్తాంగిఁ గనిపెట్టు చుండెను. నిదుర నున్న యాకోకిలవాణి కలువరింపు చుండెను. రాజు తలపోయు చుండెను.

“సారంగధరా! సారంగధరా! ఇ ట్లుడికింపు చున్నావేర!” అన రాజరాజున రేంఁద్రుఁడు సాశ్చర్యుడై “ఏమీ యీసారంగ ధరుఁ డెవఁడు? నాకుమాగుఁడు కాఁడు కదా! కాఁడు. విరహి జనవేదనాకరుఁడుచందుఁ డై యుండు. వాఁ డీజేవిముఖమున కెనగామి ని ట్లుడికింపు చున్నాఁడు. ఔను మత్సరగ్రస్తలు తనుమూలిన్యమును మాపుకొనఁ బ్రయత్నింపరు కాని యెదిరి మాడింపఁ జూచెదరు. ఇది యెట్లు పొనఁగు? ఇప్పుడు సారంగ ధరుఁడా ప్రకాశింపు చున్నవాఁడు! కలలో నతఁడే కనుపట్టు చున్నాఁడా! కాదు వేనే త ప్పాలోచించితి. మధ్యందినమా ర్తాండు డాకాశమధ్యమునఁ బ్రకాశింపు చున్నాఁడు. అతఁడు సారంగధరాకారము ధరించి యుడికింపు చుండుట నీరమణి మణి యిట్లు వాఁనియెను.”

“గురుద్రోహి—”

“ఓహా! చంద్రికా! ఆసారంగధరుఁ గాంచి నే నెట్లు కలఁత నొందితి నో యట్లే వీనిఁ గని నరిత్యతి కలఁత నొందుట వీడు గురుద్రోహి; మఱియుఁ దారారముని మారు బారిఁ జిక్కించి గురునకు ద్రోహ మొనర్చినవాడు గురు ద్రోహి యనుట కింకను సందేహమా! డేవీ! నీవు పతివ్రత వగుటఁ దప్ప కాని లేనిచో నావిషయమునను వాడు నమా న్ముడే యై యుండు; నేబుధునో కని యుండు. ఇది నాపూర్వ భవార్జితపుణ్యము.

చిత్రాంగి:—“గురుద్రోహి కాక యుండిన నీ కైకళంక మబ్బ కుండునే కదా!”

రాజ:—ఈ సె సారంగధరుఁ గూర్చి ప్రసంగింపుట లేదు కదా! గురుద్రోహి వన ఘనద్రోహి వని కాదు కదా! జాలి గుండె గలది గావున వానిమరణమునకు విచారించు చుండఁ గాఁ జోటు! డేవీ! నీ కింకను జాలి యేల! మూర్ఖనమాన యనియు నెన్నక నిన్ను బలిమి గవయ నెంచినపాపాత్ముడు. అట్టిఁడులపై దయఁ బూన రాదు. కూరవ్యాళమునకుఁ బాలు పోసి పెంచిన ట్లగు. ఇప్పుడు జాలి దలఁచి విడిచిన మఱియొక్క ప్పడు ఘాత దలఁపక మానఁడు. ఏమి నానెట్టి! గురుద్రోహిని యన బృహస్పతియెడఁ గావించినద్రోహ మై యుండు దాననే కదా వాని కాకళంక మబ్బె.

చిత్రాంగి:—నే నట్లు గురుద్రోహి నందు వేమో నీయంగీ
కారముననే.

రాజ:—ఎ ట్లనఁ గలఁడు? తార కోర ననుకొమ్ము కోరి
నంతమాత్రమున వాని కాకోరిక యేల! ఛీ! ఛీ! యిది
కూడనిపని యని తొలఁగఁ ద్రోయ రాదే! ఏమి మున్ను
దేవయాని యన్ని విధముల బ్రతిమాలినఁ గఁచుడు వినెనా!

చిత్రాంగి:—నీవు దోషాకరుడవు

రాజ:—నిజమే. దోషాకరుఁడు కా కుండు లె ట్లిట్టియ
కార్య మొనర్చినవెనుక! అయ్యో! నిష్కారణము వాని
దూషింపు చుంటినే! ఎంతవాని కైన నింతి యేకాంతముగఁ
జెంత నున్నంతనే వలపు జనించు నిఁకఁ బైఁ బడిన జనియింపదా!
ఎవఁడో శుకుఁడు కఁచుడు తప్ప యినువకచ్చడములు కట్టినముని
వృద్ధులును దమనియమములు దప్పి దాసు లైరి కదా! ఎలపా
యమున నున్నవాఁడు నిగ్రహింపఁ గలఁడే గ్రహింపక: కావున
నీపె దురభిప్రాయమునఁ బక్షపాతమునఁ బలుకు చున్నది.
శ్రీ కావున నాపె నిందించినఁ దనజాతికే తలవంపు లని వాని
నిందింపు చున్నది. ఒకవేళ రాత్రిఁ గలిగించువాఁడు కావున
న ట్లచు చున్న దేమో!

చిత్రాంగి:—నిజముగ దోషాకరుడవు. నీపైఁ బ్రబల
హేతుయుక్తముగ నెంతోకూర్చికలిగి యుండ లేదా! ఇంతవల
వంతపా లేత తగునా! కాన దోషాకరుడ వన నొప్పు.

రాజు:—ఔ నాను దనకుమారునికలెనే తలపోసినపుడు
వాఁడ ట్లవమానపటచుట తగనిచే !

చిత్రాం:—నిన్ను మగుడఁ గాంచుటకు మన మెట్లావ్వ ?

రాజు:—ఛీ ! ఛీ ! ఎట్లు ?

చిత్రాం:—ఆకారణమున నె నీయాకారము మాపఁ బ్రయ
త్నించుట

రాజు:—ఔను దేవరాజు చేపఁ జిక్కినవాఁడగుట వాని
నేమియుఁ జేయుఁ జాలఁ డయ్యె గాని రూపుమాప వలసినదే.
పాప మణుమాత్రము కలుగదు. ఎంతబలహీనునకును దన
కాంత నొరుఁడు చెట్టచె నన్న నెంతేనికోధము పుట్టి వాని
యంతముఁ గనుఁగొనును. ఇంత యేల నే నేమి చేసితిని గాదిలి
కొమరుఁ డయిన వానిపేరివాని !

చిత్రాం:—తొల్లఁ బంపినలేఖ గని నీపట్టు వదలిపెట్టవు

రాజు:—లేఖ యను చున్నది నాయొద్ద నున్న లేఖ కాదు
కదా ! కాదు కాదు. లేఖర్నభఁ డనిపినలేఖ. ఇట్టికూళకడ
సామోసాయము పనికి వచ్చునా ! కుక్కకాటునకుఁ జెల్చుజెల్చు
యని దంపనమే మంచిది. వెఱ్ఱిఁ బడి సామమున గార్యము
చక్కఁ బడు నని తలఁచినాఁడు.

చిత్రాం:—ముఖముఖ వేడినఁ గరఁగ వైతిని.

రాజు:—ఆనద్వాక్యనమితి బూదిఁ బోసినపన్నీరును బీడునేల
నాటిననన్నీడములు నయ్యె. దుష్టబుద్ధి: వాని కేమి నాటు !

చిత్రాంగి:—నిష్క్రమింప ననుకొని యుపాయాంతరము లేమి నిన్ను నమయింప నెంచుట—

రాజు:—కొను దానితోన యన్నియుఁ జక్కఁ బడును. అంతే కాని సామదానభేదములు బెదిరింపులు పనిఁ జేయునా కల్ల కల్ల.

చిత్రాంగి:—కాని జంకుఁ గొంకు లేనినీస్థిరచిత్తమునకు మెచ్చ వచ్చు!

రాజు:—నిజమే యచ్చరులును నచ్చెరు వొందిరి వానిస్థిర బుద్ధికి.

చిత్రాంగి:—కట్ట! నీవు క్షీణించినను మరులు క్షీణించ కుండె.

రాజు:—చింత చచ్చినను బులువు చావ దనుగతి వానికా వరము తఱుంగ కుండుట నిజమే. వానిఁ గనినఁ జాలును— గన వక్కఱయే లేదు వినినఁ జాలు—మరులు పొడమును.

చిత్రాంగి:—మఱియుఁ బెరుగు చున్నవి. ప్రయత్నము కొనసాగిన నివి యన్నియు లేకయే పోవును గదా! హాయిగ నుఖంపు చుండుము.

రాజు:—నిజము చిత్రాంగి! విరహిజనులయాందోళనము వానితోన యుదంగి యుండును—

చిత్రాంగి:—నీకరములు పొడములు పోయి నీవు జీవించిన మరులు గొలువవు—

రాజు:—చిత్రాంగీ! పొటపడు చుంటివి పొటపడు చుంటివి. క్షీణించియు మరులు గొలుపువాడు కరములు పాదములు తఱిగిన మరులు గొలువఁడే!

చిత్రాంగి:—రాజా! ఎలసాయమున నున్న నన్ని ప్లేడి పిండు చున్నావు నాయునురు నీకుఁ దగుల కుండునా?

రాజు:—ఈమె నన్ను దూషించుట లేదు కదా! నిక్కముగ నే నీమె గికురించితిని. లే కున్న నన్ను వలచునా! కష్టపడి కన్నందుల కీసుఖ మొకటిమాత్ర ములవడె నాకు వాని కతమున. వాడే లే కున్న నా కీయన్నునున్న దక్కదు. అయ్యో! తిరుగఁ బొటపడు చుంటి. రా జన్నఁ జంద్రుఁడే. శార్యనిర్విప్తమున నుండునావియోగము సైఃపక యీజవ్వని యిట్లు చున్నది.

చిత్రాంగి:—తగుల కేమి నీనంశము నీతోన యంతరించును

రాజు:—ఏమి! వాడు మడియ నానంశ మె ట్లంతరించు! బుధుఁడు లేడా! అహో! బుధుఁడు వీనికి స్వభార్యకుఁ బుట్టిన వాడు కాఁ డనియూ యీమె యిట్లు నుడుపుట! బుధుని వాని కుమారుఁ డనియే నిశ్చయించి యొప్పించి కాదే నిలింపులు!

చిత్రాంగి:—హా! సారంగధరా! సారంగధరా! మగుడ నిను జూచుభాగ్య మబ్బునా! యీసారి యైన నాకోరికఁ దీరుపవే!

రాజు:—ఇది యేమి! నేనే బుద్ధి మాలి కీనిపలుకు లన్నియు నన్యథాకరించితి. నిక్కముగ నిది నాతనయనే పేరుకొను

చున్నది. చూడఁ జూడ దీనిపోలిక లట్లే యిటీవలఁ గనుపించు చున్నవి. సారంగధరునిరూపపటము చూపి దీని నే మోస పుచ్చుట నిది వానిపై మరులుగొని నన్ను మోసపుచ్చినది. అయిన నింకను వేగిరింపక పరికించెద దీనిచర్యలు. తామసి తా మసి యగు సన్నారు.

చిత్రాంగి:—రమ్ము రమ్ము నీకాఁగి లిమ్ము (అని బయలు పట్టుచు నులికిపడి లేచె) రాజరాజనరేంద్రుఁడు “కటకటా! కులటా! నీవే నాకొంపఁ గూర్చితినే” యని తలఁపుచునె యా పెకుఁ గనఁబడ కుండ నొక్కవ్రక్క కొదిగెను. లేచినయూ చిత్రాంగి వెచ్చనూర్చి చింతింపుచు సాయంకాల మగు చుండుట రెండవదారి నుద్యానవనమునకుఁ జనియెను. చని యొకచంద్ర శిలావేదికఁ జదికిలఁ బడి విరహవేదన ననుభవింపు చుండెను.

ఓకోకిలా! యేల నీ కింతగయాళితనము! ఎంతగ గొంతు చించుకొనెదవే! ఈకేకలే కొంప తీసినవి. నహవానదోషము పో లేదు. పలుగాకులచెలిమి బాగుగఁ బట్టుపడె. నుగుణములు పట్టుపడవు; దుర్గుణము లింతలో నలవడు. ఏఘనుఁడో వచ్చి నీగొంతు నొక్కినదాఁక నీమిడిసి పాటు పోదు.

ఓకీరశ్శారికలారా! మీరును గేరు చున్నారా! మీ కిందుకే యావారిజాననుఁడు బంధనాలయవాసము గల్పించె!

హా! గంధవహా! నీవును నేను బులకరింప వీచు చున్నావా! యనుచు నుండె.

రాజరాజనరేంద్రుఁ డొరులకంటఁ బడ కుండ మెల్లన నాయుద్యానవనమున నె యా పెసమీపమున నె యొక పొడరింట మాటుపడియెను. చిత్రాంగివచనము లన్నియు విను చుండెను. వినినకొలదిఁ గొలదికి మీఱి కోపము వచ్చు చుండెను. అయినను దుద ముట్ట వీను లొగ్గి విను చుండెను.

“ఏమే భ్రమరమా! నాముఖము నిట్లు చుట్టుకొనెదు ? ఛీ! పో! సారంగమా! ని మ్నారక శకువున్నర యనిరా! కమలమో ముఖకమలమో తెలియవు. మారునారి వగుట వాని వలెనే యుక్తాయుక్తము లెఱుంగ కున్నావు. పో పొమ్ము తెలి దమ్మిచెఱఁ బడుయోగము కలదులే.” యని యుమ్మనిచు డాయుతుమ్మెదను గొట్టు చుండెను. అంత మనోరమ డాసెను. డాసి యాచిత్రాంగిలక్షణములు విలోకించి “చలీ! నాపు దొఱఁగియు నామారునివలెనే నీకు మీరుఁ డగుసారంగధరుఁడు నిన్ను వేచు చున్నాఁడా!” యనియెను.

“మనోరమా! యేమి నుడువను: గుడిచినఁ గూర్చున్నఁ బన్నుండిన సతఁడే ప్రత్యక్షం బయి యుండు. నిష్కారణము చంపించితీకే. చంపింప కున్న రూ పయినఁ గని సంతోషింపు చుండు నేమో యింతవంత లే కుండు నేమో యనుకొను చుంటి.

“సఖ! నీబ్రమయే కాని మఱింతవంత నొంది యుం దువు: కన్నులకుఁ గనఁబడినకొలది వెళ్ళియే. నీ వాతనినే తలంపు చుండుట నీ కి ట్లుండఁ గాని లేనిచో దుఃఖ శమన

మయి యుండు కాన నిక వాని స్మరింపకుము. స్మరుడును వీడును. మనోవిచారమునకు మందే లేదు. చూడుము నీ పెట్టు కృశింపు చున్నావో! నీభర్తకు, వానికే యన నేల యందఱకు, నిది యనుమానాస్పదము. ఇట్లున్న నీగుట్టు బట్టబయలు కాక మానదు. నీకు నీవే వినాశముఁ గల్పించుకొన్నదాన వగుదువు. సమ్ముము దుఃఖ మ్మోక్షఁ బాయు” మనియెను.

“మనోరమా! నీ వింకను నీచిత్రాంగిపై నాన గొని యున్నావా! వలను వలదు నాయాయవును ముగిసినది.”

“నిజము నిజము నీయాయువు ముగియుటనే నీ కాదు ర్బుద్ధి పుట్టినది. హా! కామినీ! యెంతఁ జేసితివే!” యని రోషవిపాదములు వెలిపుచ్చుచు నుండె రాజరాజనరేంద్రఁడు.

“మనోరమా! మన మెంత కప్పిపుచ్చినను నివ్వదు కా కున్య మఱియొకప్పు డైనఁ గల్గనిజములు బయలుపడక మానవు. మనచే గా నగున దేమియు లేదు. మఱియు మఱి చితి నుబుద్ధియొద్ద నుండి రాజు నాఁడు నేను వ్రాసినచిత్రలేఖ భాగమును గొనియెనా?”

“కొనియెను. చిత్రాంగి చిత్రలేఖ యనుపదములు గాక వేలు నుడువమి వానియొక్కసాక్ష్య మప్రియోదనమని వభాస్థలి నుండి పెడల నడుప నున్నతఱి నది యతనియొద్ద నుండి తీసికొనఁబడియెను. భూపాలునిమోల నిడఁబడియెను.”

“నీయొద్ద నున్న సగ మేమి చేసితివి?”

“ఇదె యెక్కడ నుంచిన నేమగునో యని కంచుకమున నుంచితీ” నని మనోరమ చీటితునుకను దీసి యిచ్చెను.

చిత్రాంగి చీటి చే గొనె. అంతకన్న మంచి సమయ మువడ దని గర్జింపుచుఁ గత్తి దూసి రాజరాజనరేంద్రుడు వారియెదుటఁ బ్రత్యక్ష మయ్యె. చిత్రాంగి భయజ్వలితయై చీటిని జాత విడిచి నిలువున నీ రయ్యెను. మనోరమయు భయాకాంతయై “హా! పొంచి యండి యితఁ డన్నియు నాలకించె గాఁ బోలు” నని గడగడ వడకు చుండెను.

“ఛీ! ఛీ! కులలలారా! మీకుత్తుక లీకత్తిని గోసి వేసినను దోనము రాదు. ఎంతవని చేసినారు. అరే! యెవఁ దురా యెక్కడ?” నని యురుస్వరమున నటచెను. ఇంగ నెట్లుచు జాపు తప్ప దని మనోరమ పరుగిడి గోదావరి నుటి కెను. అంతఁ జిత్రాంగి చావ నున్న వారికి సముద్రము మోఁ కాలిబంటి కదా నా కిఁక మరణమే శరణ మనుకొని తెగువఁ గలిగి “మహారాజా! మనవి. పంచభూతములప్రమాణముగ నష్టదిక్పాలకులయాలోకనముగ సంతర్పహిచ్ఛాతములసధికార వశముగ స్వాహాసతీవల్లభునిసాక్షిగ నేనాడు నాయీపాడు దేహము—యే మట్లులికెను?—దేహ మన్నందులకా మూఢా! చిత్రపటసందర్శనమాదిగ నాచిత్రవిచిత్రగాతు శతశత్రినేత్రు పవిత్రస్తోత్రపాతు సారంగధరు—హా! యాసారంగధరు—ముఖశిలసారంగధరు-విభూతిసారంగధరు. మాకుమారు మీఱు

మీకుమారు మీకుమాట నే మనసార వలయించి యన్న దాన నగుటఁ గ త్తికఁ గంకణము గట్టు చున్నను నద్దానిధవళ ధళ్యంబున న్నాతండ నానుమనశరోపరాజితసుమనశీతమునుండి ప్రతిబింబించు చుండుట నిరాపేక్షగ నిరాక్షేపణగ నిరీక్షణ మయి మరులు తఱఁగక మెఱుఁగు తొఱఁగక మురియుచుఁ బరిణయము జరుగ నిచ్చితిని గాన—నాయీపాడు దేహమేకట్టా ! చెట్టు గొట్టి మీఁద వైచుకొని యిచ్చ డెందుకా కుందు ? విపర్ణము విహ్వలత్వము వివశత్వము చపలతయే చేటున కాలవాలము !—నాయీపాడు దేహమ నాయీనవనవసువర్ణావయవముల విలసిలునాయీపాడు దేహమ—యసి కల్పించిన దగుట దానిఁ దఱిగి పాతర వైచిన నాకావంత యావంతయు మనము నకు నచ్చుట లేదు నచ్చుట లేదు : ఈశిక్ష యవశ్యము దీనికిఁ దగుఁ గాని యిచ్చమై మెచ్చి యిచ్చి యచ్చపడఁ జేసినమనమును నేనును జపలత నీవర్ణంకముఁ బల్వంకము నలంకరించినపంకిల సంకులమున వానియనన్యతారుణ్యలావణ్యమును బునర్భవమున పయిన ననుభవించుభాగ్య మీభూరిదారుణకార్యకారణముననె యలవడ దనుఘనచింత నను ముంచి యుంచు చున్నది. ఆహా ! యాసుకుమారాకారు—మారాకారు—మేరుధీరు—బహిరంతర్నితశతు—కువలయమిత్రు—సుతచరితు—సన్మార్గవక్త—సన్మార్గప్రదర్శను—సన్మార్గప్రసర్తను గలిసి మెలసి విలసిల నఖిలాతులాచలన త్కార్యాచరణ వరపదనిశ్రీని నెగ

యక ధుష్కామపీడాకాంతిక్త విభ్రాంతి నిరంతరచింతాక్రాంత
స్వాంత నై యథమాధమవర్తనమున వరకశ్రేణి డిగిన నన్నుఁ
బోలె యాలాపింప నే మగు. అయ్యో! పతితప్రవర్తన
నాతనితో నిషాలోకాస్థిరసౌఖ్యమునే యాసించితిని గాని పవి
త్రప్రవర్తనఁ బరలోకనుస్థిరసౌఖ్యము నాసింప నైతి. బులు
పులముసలికిఁ దలఁపులనతియు వలపులభర్తకు సాలపులభార్య
యును! ఇక నాకాపుర మెట్లు కడతేరు రాజా! యిట్లు కాక!
త్రీశుద్ధిగ బుద్ధిమై నిక్కము వక్కాణించు చున్నాను. నీనుకు
మారునడ దోసము వీనమును లేదు. ఇవ్వ డేమి యేడ్చి యేమి
ప్రయోజనము. మించినదానికి విచారించి యాచరించు న డేమి!
నీవును పవతికాలముననే యంగజపరితాపమున నింతయుం
గలిగించుకొని యంత మొందు చున్న నన్నుఁ బోలి యంగజ
పరితాపమున నెంతో వంతం గలిగించుకొని యంత మొందు
దువు. బలిమిని జెట్టపట్టుననమానవివాహములఫలిత మిది యని
మనచరిత్రయే జగమును నిక నయినఁ బ్రబలనిదర్శనపూర్వక
ముగ నన్మార్గమున నడిపించు చుండు గాక" యని వచించి
తల వంచెను. రాజగారిస్వరము వినినతోడనే నేవకుఁడొకఁడు
పరుగుపరుగున వచ్చెను. ఆవచ్చిన వానికిఁ జత్రాంగి నవ్వు
జెప్పి దూరముగఁ గొని చని యున్న పాతర వేయ నాజ్ఞాపిం
చెను. ఆయమదిశ నొక్కచో నాయమనదనమున కనుప నా
యమ ననంతర మిరువురు భట్లలు చేసిరి. (ఆపె బాతినచోటే

కాతేరు. కాని కాలకృమమున నేడది పిన్నంగట్టు బోలి
కాతేరు నా బడు చున్నది. ఇది సారంగధరునిమెట్ట కెట్టయెదు
టనే రాజరాజనరేంద్రపురమున కుత్తరదిశ నున్నది.)

నేల నున్నతురుకఁ దీసి తనకడ నున్నముక్కతోఁ
గలియఁ జేసి రాజరా జట్లు చదువఁ దొడఁగెను.

చి త్ర లే ఖ.

రాజకుమారా !

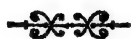
“నీవు మహామహుడ వని మిగుల విందు. నాపై
నానాధునిపెన్లున్న నినుఁ జూచుభాగ్యము నాకు
ఘటింప దాయెను. రా జూర లేడు. కాలయాపన
మో చింతచే గష్ట మయ్యె. నా కిప్పుడు గలదాహ
ము నిం తనఁ జాల. ఒక లుడికెడు. మహాదార
తిలకుడవు. నీవ రా వలయు. నీయాగతిని
జేకువ గలుగుఁ గాక వేటు కాదు. మది గాల్చి
కాయము పేల్చు చున్నది. వైద్యుఁ బిలిపించి నీవ
కుదురింపఁ జాలుదు. నీవు విచ్చేయఁ జాల కున్న
బ్రదిమి నా కిం కసాధ్యము. దయారసముఁ బిడు
కఁ జాలునీ కై నేడెదురు చూచు చున్నదానను.”

అద్యంతము నినుఁ జూడఁ గోరుచిత్రాంగి.

(ఇది క్రిశ్మలైన కిధర్మవరము రామకృష్ణమాచార్యులగారి విషాద
సారంగధరకాటకములాదిది.)

ఏమి యాద్యంతములు చూడఁ గోరుచిత్రాంగి
యనియా! ఆద్యంతము లేమి యున్నవి! “నీపై నాకు ఘన
మోహము. రతిని దేల్చి కావ కున్నఁ బ్రదుకను. హా!
కుమారా! సారంగధరా! సారంగధరా! ఎంతమోన మంత
దోషము చేసెరా! ఆద్యంతములు శాంతముగ సాంతముగఁ
బరికింపక నిను నటుకఁ బంపితి గదరా! సారంగధరా! అయ్యో!
యిథిక నెక్కడ సారంగధరుఁడు నాకు. శంభో! హర! హర!”
యని నేలఁ గూలె.

ఇరువదవ ప్రకరణము.

పరిచయము.

ఎన్నఁడు చూచినను గన్నులవండుపుగ నుండురాజరాజ
నరేంద్రపురము నేఁ డకటా! యేడుపులతోను బెడబాబ్బుల
తోను నిండి యుండె. పూర్వశోభ యంతయు వంతరించినది.
తాటలు నాటికలు మిద్దెలు టేడలు నమస్తము గళాపహీనము
లై యుండెను. ప్రజలచేఁ గ్రీక్కిరిసి యుండుపురము నిర్జన
మై యుండె. పురజనులు పురపురఁ బొక్కు చుండిరి. ఇంతకుఁ
గారణ మాతోఁక చుక్కచిత్రాంగియే. ఆగ్రహము కాపురించి
యీగ్రహముల నెల్ల నిట్లు పీడించు చుండె. దేవాంతరిక్షభా
మోత్పాతము లని రివియ కా బోలు!

రాజమందిరము ధూళిమాసరిత మై యుండెను. అభ్యంత్రం గజ్వలితసిత కేతనములు చొంగి చెన్ను తఱిగెను. మందిరద్వారములు తెఱచుటయే లేదు. లోనున్న వెల గల పదార్థములు తన్మరింపఁ బడ కుండఁ గావలి యున్న స్వల్పభట సంఖ్య గాక యిందు సుహృదమాత్యాధిగురుతరులు మందున కయినఁ గానఁబడ కుండిరి.

ఉద్యానవనము లన్నియుఁ జెన్ను తొఱిగి యుండెను. ఆమందరతరుబృందము లావుష్పలత లాశుకపికళాశాదిపతంగ సంఘోహము లాజీవనయంత్రము లానున్న నితన్న నిసన్న నితెన్ను లాకేశాకూళు లాపూఁబాదరిం ద్లానిర్మలజలజలజాకరము లవి యివి యన నేల యన్నియు నంతరించు చుండెను.

జారచోరులు మేర మీఱు చుండిరి. కూరమ్మగ బాధ యధిక మగు చుండెను. రక్షకభటులు తమపనుల నిర్వర్తిం పరు. వ్యాపారము సాగ కుండె. చతుర్వర్ణములవారును దమ యాచారముల నడు గంటించిరి. భూమి ఫలింప కుండె. స్థోవులు పాలు పితుకవు. జేవాలయముల జే గంటలు వినిపింపవు. పడ వలనడకలు లేవు. కళాశాలలు గనుపింపవు. ఆతతాయు లధిక మైరి. తొల్లి భూమండలమునకు మండన మైనపుర మిపుడు పెద్దమ్మకో బేరు తెచ్చు చుండెను.

కకుభంతసంచారకీర్తివిస్తారుండు, అంధగీర్వాణభాషా విశారదుండు, గుణగణశోభితం డగుసారంగధరునిగురుండు

నన్నయభట్టారకుండు రచింపఁ బూనివలెనయాంధ్రమహాభారతము మూఁడుపర్వములుమాత్రమే పూర్తి గావించి ప్రియ శిష్యునిమరణము వీనుల విని గుండె చెధరి యనతికాలముననే కైలాసము నలంకరించెను. సుమంత్రుడును నాశాస్త్రపారంగతు వెన్నాడెను.

పావనగోదావరీతీరమున నున్నచిత్రాంగిమందిరముదయ్యముల కిరవై యుండె. పచ్చికయు గచ్చపాదలును తొమ్మదెముడులును దుమ్మమొక్కలును నేలుబడి చేయుచుండెను. ఖరములు కిరులు నక్కలు కుక్కలు పొరలాడుచుండెను. పల్లెరుల్లు పచ్చిక గొల్లలుగ నుండెను. గల్బిలములు గుడ్లగూబలు కాపురములు నేయు చుండెను. “శ్రేష్ఠాదేవీ!” యన నాభవనము “ఓ” యని బదులిడు చుండెను. కట్టా! పట్టమహామికన్న మిన్నగ నుండినచిత్రాంగి కెట్టికీడు మూడెనోరత్నాంగిరాజ్ఞిగాభవనమునకన్న వేయి మడుగులెక్కుడుగ నుండినయామందిరమునకు నట్టిచేటే పట్టెను.

పట్టపురాణి మగురత్నాంగిదేవిగారిదివ్యభవనము శోభావీహీనమై యుండెను. మున్నింటివలె భూపదీపనై వేద్యములు లేవు. శుగంధములు గుభాళింపవు. దానదాసికలసంచారములు కేయూరకంకణమండీరరవములు కనరావు వినరావు. కనకకజరతీతములు గ్రాలవు. రంగవల్లికలలరారవు. చిత్రీపటములు శోభిల్లవు. రాజదంపతులు పాన్పులు పట్టిరి.

ప్రజలు చింత మునిగి యుండుటయే గాక “అయ్యో! యెట్టివివాళము సంభవించినది. ఈరాజ్యమంతయు దాయ లనే జక్కును గాఁ జోలు! మా కింక దిక్కు తేదు కాఁ బోలు! కడుపులోని నీళ్లు కదలక యుండినరాజరాజనరేంద్రపురవాసుల దురితము పండె గాఁ బోలు! హా! కూళదైవమా! నకల సాభాగ్యముల వర్తిలునీయాంధ్రరాజ్య మంతయు నరయఁ జాలక నీకన్నుల మన్ను కొట్టుకొంటివా! అయ్యో! వివాళ కాలే విపరీతబుద్ధి యని రాజరాజనరేంద్రా! నీ కింనుకే పొడ మెనే యంతమున నీబుద్ధి! మహారాజా! మ. మైంథచక్కఁగ నాదరించితివి. పాలించితివి. ప్రజలఁ బ్రజలు బోలె బాలింపు మన్న నీతి వీడనివాడవు. నీపరిపాలనమున నేయాండోళన మొలుంగక యుంటిమే! రాజా! నీవద్విత్రియుడవు బాహు బలశాలివి రాజనీతిపారంగతుడవు అరిరా త్రివిశసర్వాపహర చండగభ స్తిమండలుండవు కదా! హా! సారంగధరా! సారం గధరా! నీవు నీలిచినను మా కిగోడు లే కుండునే! సారంగ ధరా! సారంగధరా! మ మైవ్వరి కొప్ప జెప్పితివి! చిత్రాంగీ! యెంతవంత తెచ్చితివే! నీకతమున నెందలు కుందు నొందు చున్నారే! విష్ణువర్ధనమహారాజా! ధీవికారదా! తేజోనిధి! సర్వాశ్రయా! రాజకంఠీరవా! రాజమహేంద్రా! నిన్నే వమ్మి యున్నమమ్ము నీనలుబదియొక్కయేండ్ల పాలించి విడ నాడు చున్నావా! నావిష్ణు పృథివీపతి యన్నారా రాజపర

మేశ్వరా! తగదు తగదు. మమ్ము నీతోఁ గొంపొమ్ము. ఆ చోడులయొక్కయుఁ జాళుకులయొక్కయు సగర్వపరిపాలన మున మేము నిలువఁ జాలము. ” అని యనేకవిధములు దీనా లాపము లాడు చుండిరి.

వర్షర్తు వారంభ మయ్యెను. ఆకాశాంగన సమస్త వైభవము నానందించినయాంధ్రదేశవైభవము క్షీణదశకు వచ్చుటనో లేక యావేంగిదేశదుష్టరావస్థలఁ బరికించియో కంటికి మంటికి నేకధార గా నీరములు జాతి విడుచు చుండెను. మొత్తం చున్న వర్షములకతమునను సరి చూచువారు లేనికారణమునను రాజ్యమంతయు నపరిశుభ్రముగ నల్లకల్లోలముగ నుండెను. ఏరులు పాటి పాడు చేసిన బాటలఁ జక్కఁ జేయువారు లేరు. మంత్రివర్గము రాజరాజనరేంద్రునివిషయమున రత్నాంగిదేవి గారిస్వాస్థ్యమనేనకుఁ గలఁత వడుచు దక్షేకధ్యానమున నుండిరి.

“హా! కుమారా! పూజ లెన్నియో చేసి సారంగ ధరుప్రసాదమునఁ గన్ననిన్నుఁ గామాంధకారము కన్ను గప్పఁ బూర్వశ్రమల నైన నెన్నక నుగుణగణముల నైన సర్వకు సేయక యాసారంగనయనవలఁ జిక్కి యీర్వ్యాళుడనై మన్ని గొన్నవాడనురా! కొడుకా! నీవు సభాస్థానమున మానము దాల్చి యుండ దోషి వని నిర్దేశించితిఁ గాని మానాభిమాన ములు నిలువఁ దలఁచితి వనుకొన నయితినిరా! తనయా! నీ మరణమున కొప్పితివే కాని యామారిచావున కొప్ప వైతినిరా!

తండ్రీ! నీస్వార్థత్యాగమే గర్భనిశ్చేద మొనరించు చున్నదిరా!
 కుమారా! మంత్రులు చెప్పిన విషయమైనది. విధ్యాంసులు బోధించిన
 నెఱుంగ నైనది. ప్రజలు ప్రార్థించిన దెలియ నైనది.
 నిన్ను గడుపార గన్న నీతల్లి యడుగుల బడిన నేర నైనది.
 ఎంత జేసితి నంత జేసితి! చేతులార జెట్టంతకొడుకును చేదించితి!
 హా! నుబుద్ధి! మిత్రునితో నీవును స్వర్గసౌఖ్యము లనుభవించు
 చున్నావా! మాకాభాగ్య మలవడదా! చిత్రలేఖా!
 నీ వైన నప్పుడు పూర్తిగా నాచే జిక్కిన నింత రా కుండును
 గదా! ఇంతకు నాతామసమే ప్రధానము. తామసి
 యగు ననుట సార్థక మైనది. కొన్నాళ్లు గడు విచ్చయిన నేను
 విచారింప నైతినే! తండ్రీ! సారంగధరా! మాయామోహ
 వాగురుల బారలు చున్న నాకు జెప్ప కున్న మానె నీకన్న
 తల్లికిని జెప్పవైతి వేరా! కల్లనిజములు. అయ్యో! చెప్పిన
 మాత్ర మేమి యీసుగుణముచే చెప్పిన నేను వింటినా! భావము
 లొక్కటై మెలగునీనుబుద్ధికిని వినిపింపక వెట్టి పట్టింకి
 విధా! పట్టి! నాకును వెట్టి యెత్తు చున్నది; యెత్తు చున్నది;
 జేమి! యెత్తినది హెచ్చు చున్నది. తనయా! విహితనయా!
 అరచేతిలోనియప్పుమురీతి జిన్న నాట నుండియు నిన్ను జెంచుట
 యాచిత్రాంగికి బలి యొసగుట కేనా! కూనా! నీయోప్రాయ
 మడవి గలుపుట కేనా! నీసాందర్యము నీసర్వసుగుణములు
 ముమ్ము దహించుట కేనా! కొడుకా! కనుగందనీయక యాగ

ఇరువదవ ప్రకరణము:

నైన వానిల నీయక యింపు నింప వృద్ధి గావించిననీనూతన జాతరసాలకివలయుకోమలకరచరణములు రుధిరధారలు చిమ్మ నటికించి మళకమక్షికపిపిలకాదుల కర యిడితినిరా కొడుకా! అత్తమిల్లిన నొత్త కుండుమెత్తనిసూర్యపటంపుపక్షులు గల హంసతూలికాతల్పముల నామోదమునఁ బన్నుండఁ జేయు నిన్ను కఠినవధ్యశిలాఫలకమున నాపన్నుండ వై పన్నుండఁ జేసితినిరా కన్నతండ్రి! వెల గలరతనములు జతపఱుపఁ బడిన బంగరుమురుగులుముడిగొలునులు భుజబందులు తొడుగుటకే శంకయించెడువాడను గఱకుపగ్గంబులును నినుపగొలునుల్లును గన్నులయెదురనే పట్టి కట్టి గట్టిగ బిగియింప నొనర్చితినిరా పట్టి! నిగనిగ లీనుబంగరువ్రాతహొంబట్టుపుట్టంబులఁ గట్ట నిచ్చునిన్ను నిలుపునీలివలువలఁ గట్ట నిచ్చితినిరా! తనయా! కుసుమకోరకములను గోట గిల్ల నేరనికోమలులచేతుల నదా పెట్టునిన్ను కూరఘోరాకారహంతవృక్షచేతుల నిడితినిరాయోత్మజా! శ్రోత్రానందచాయకము లగుమృదుమధురగీతములు నెరపుతుకపికళారికానికాయములను జరణనరసిరుహములిడిన వసివాడఁ జేయనిశాద్యలతలములను గలిగి యింపు నింపునందనోద్యానవనములకు నిర్భృతిఁ గన నధిపునిన్ను కర్ణకోరము లగుభీకరగర్జనములు పఱపుసింహశార్దూలవృకనికాయములను నడుగడుగునకు నమితబాధఁ గూర్చుకంటకశిలాదులను గలిగి దురంతవంత సంతాపింపఁ జేయనీరంధ్రవివనములకు

నిర్వృతిఁ గన నంపితినిరా! తనూజా! నాపార్థిజాతమా! నా
నిలుపుటద్దమా! నాప్రతిబింబమా! స్వనాశేనమునకై యెంత
యెగిరి పడితి నెంత మిడిసిపడితి నెంతవేగిరపడితినిరా! యెన్ని
తలఁచినఁ దలుఁగు నీదివ్యచరిత్రము! నన్నుఁ గా కున్న మానె
నాపాదములకడఁ బరుండి నోట మాటయుఁ గంటఁ జూపును
నిద్రాహారములును స్వాస్థ్యమును లేక మనోవిచారమున
మృగ్గు చున్నవీకన్నతల్లి నైన మార్గడింప రా రాదా కుమారా!
అయ్యో! ఖలుడ నగునాకాళులకడ నుండె నని రా కుంటివా
నాయనా! ఆనూర్యచంద్రుల సీనువర్ణ ప్రదార్థముల నెట్లు చూడఁ
గలమరా వుతా! చిత్రాంగీ! చిత్రాంగీ! యెంత చేసితివే!
ఛీ! ఛీ! నిన్న న నేమి! ఇంతయు నేన చేసితి. మాయలాడీ!
యెన్ని మాయలు పచరించితివే! “నే నేమి బాంకిన నెవరు
నమ్మరు! నాయందుఁ జెగ్గడల కందఱకు నగ్గల మగుచేమి.
ప్రజ లన్ననో నన్నెల్లకాలముఁ బ్రీతిమయి వరయుదురు.
అశేషాకావశాశముల నాయశము భృశముగ నిదివఱకె వరలి
యున్నది. ఆబాలగోపాలము నాపక్షమె వహింతురు కాని నీ
వేదే నన్న నిన్న వెనుకవేసికొని రారు.” అని యెన్నెన్నో
ధీరవాక్యములు వెలువరించినట్లు తెలిపి నామనమును గలఁత
నొందించి కిసుకఁ జెందించి తనయు—చిన్నానిపొన్నానితనయు—
వరతనయు—విహితనయు—మృందించితిని కదే! అయ్యో!
చిత్రాంగీసమక్షమున నన్నిమృగ్యచసములు వచించినవాడు

సభాస్థానమున సకలజనసమక్షమున నిరుత్తరుఁ డయి యథో
ముఖమున నున్నవ్వు “ఁడట్టికట్టిఁడి కై న నిఖలజనసమక్షమున
నిర్భయముగఁ గల్లలఁ గొల్లలుగ వెలువడింప జంకు జనించుఁ
గాడే! మఱియు నింతపర్యంతము సకలసద్గుణనిష్ఠాగరిష్ఠుఁడును
సర్వభూతదయావరుఁడును సర్వసముఁడును జితేంద్రియుఁడు నని
పించుకొనినవాఁడు కావునఁ జిత్రవిభ్రమమున నమ్మి త్రకాశిని
నాసిరిచినదోన మృంతరంగమ్ము బాడుచు చుండ నెట్లు టాంకఁ
గలఁడు! అప్పటిదృఢచపలత్వమున నబలయెదుట నీస్థితసిద్ధి
కట్టు లాడి యుండనే కాని కానిపని నొనర్చితి నని కటకటం
బడి యొక్కింతజ్ఞానముం బడసినవీఁ డివ్వు డట్లు లాడ సాహ
సింపక మానము నూని యుండె” ననియే యూహించితిఁ గాని
“సత్యాలాపబద్ధం డై తనమానప్రాణములు తొలఁచుమారి
యొక్కప్రాణమానములఁ నిలుపుతలఁపునఁ బెదవి మెదలుపఁ
డయ్యె” ననుకొన నయితినిరా! కుమారా! కామకోధానల
పరీవృతధూమరాజిబనితాంధకార మెంతబుద్ధిమాండ్యము నొం
దించె. నమస్తదిగ్వ్యాప్తనహనీపత్రమిత్రీమరీచిప్రభాభాన
మానసమానధీవిభవము లభ్రానిభారిషడ్వర్ణముల నింతకాల
మంత మొంది యుండఁ గదా! ఏమి యాకృత్తివాసునికృత్తి
మనిభావము! మాయ! మాయ! అంతయు మాయ! ఎంత
మాయాఘాటకము నాడించి మాయమాయికు నపహరించె.
గాటపుమోహంబు నాటించి చాంచల్యము పుట్టించునే కాని

యించుకయు బూటక మీభవననాటక మనిపించెడు మరణ
కాలమువఱకు. నిజము నిలుకడపై నఁ గాని తేల దనియెద
రిదియ కదా! తేలివ నేమి! తేల కున్న నేమి! నిజము తేలఁ
గాని యపారగభీరగంభీరభూరిపారావారచింతానిమిగ్నుల మ
గుమేము తేలఁ గలమే! హా! యింగలనమనంతాప మింగను
మమ్ము మ్రింగక తొలంగి యడంగి యున్న దేమి! హర!
హర! హర! హర! శంభో! మమ్ము త్వరగ హరింపుము
సంహరింపుము కరము భరింపుము.

వాస్తవముగఁ గా కున్నను గన్నులకు నాకాశము నీల
ముగను గనుచూపుమేర ధారుణి జేరినట్లును, నెండమావుల
నీరము లుండినట్లును, మెఱుఁగుదుపురుగుల నగ్గి కలయట్లును,
గనుపట్టినట్లు సుకుమారా! యాబోటికల్లబొల్లియేడ్పుల నా
నాటికై తవసాక్ష్యముల నన్నిటికన్న నాకామమదాంధత్వ
మును బట్టి నింద నీయం దారోపించి బాంది నునురుల వే
రొనర్చితిని. హా! నే నెట్టికూరకర్మడనురా పట్టి! పట్టి పట్టి
నిన్ను హంతకులు పడ గెంటుక నడిచినప్పుడును నొక్క పెట్టునఁ
గరచరణద్వంద్వములు కఱకుకత్తుల నఱికినప్పుడును నలంత
శాఁగ లేక కలంత. వడుచు హా! సుకుమారా! మొంతవంతపా
లయితిన్ కదా! కర్మము! కర్మము! ఇది సమస్తముఁ
బ్రౌరబ్ధకర్మము! ఇంతకు నేన నిందుడఁ గా కున్నఁ బరమ
పతివ్రతయు కీలపతియు సూపకలాపలాపణ్యవతియు నగునతి

యుండఁగా నకలకళాధురంధరుఁడును నకళంకుఁడును నమితా
హ్లాదకరుఁడును వినయవినమితుఁడును నిజయావనతేజోవిరా
జితుఁడును నగునుతుఁడుండఁగా బుద్ధి బుద్ధి బెట్టి భీతి కట్టి పెట్టి
నీతి మట్టు పెట్టి సిగ్గు చిముడఁ బెట్టి పాయము ప్రోయిననేను—
ఎన్నఁడు లేని కామము కన్నులఁ గప్ప—నీడు లేనిచేడియఁబరి
ణయ మాడ నేల! కట్ట! పురాకృతకర్మమే కా కున్న నా
కాబుద్ధి పుట్ట నేల! పుట్టెఁబో దాని మట్టు పెట్టక మోసకృత్య
మున కెడ మిడ నేల! ఎడ మిడితిఁ బో కత్తికిఁ గంకణము కట్ట
వా రొడఁబడ నేల! శీలము పో దోలి యాకాంత యంత
బాళి పూన నేల! యింతగోల రా నేల! నాబాలు నేకబాలుఁ
గోలుపో నేల! ఈనకలము నర్వేశ్వరవరిచన. హే! శంభో!
యమాపతి! మాం పాహి! మాం పాహి!

నాకు బుద్ధి యున్న చిత్రాతీగి యేమిచేయు! ఆది నుండి
యంతమువఱకు నీవంత కెల్ల నేన నేన ముమ్మాటికి నేన కార
ణుడను. మహాపతివ్రతాశిరోమణి! సర్వసాఖ్యద! నిర్మల
హృదయ! వివేకవతి! కీర్తనీయ యగునీదేవి! బో విడిచి
కాముకుడ నై కలుషమతి నై మూర్ఖుడ నై దానిఁ జెట్ట
పట్టినందుకు నా కీకుందు రా వలదే! నీయిందుముఖముఖ
మెట్లు కనుగొందు. వడి తప్పిన జెద్దపెండ్లామె ది క్కనియెడ
రిదియ కదా! హా! దేవీ! రత్నాంగీ! చిత్రాంగి వచ్చినది
మొదలు నిన్ను జూడ సరి కదా నీమందిర మైన గంగిగోన

నైతి. ఛీ! ఛీ! ముండిగండరగండడా! నీ వింకను నిన్ని
తలపోయు చుంటివా! గురువులఁ గూలఁ దోసి మంతుల
మాపుచేసి నువ్వాద్యరుల శూన్యము చేసి ప్రజల బాముల
ముంచి యే మని నిలిచి యుంటివి! నీకు బలవన్మరణమే విధి
విధియించె.

జేపీ! రత్నాంగీ! తీసికొని తీసికొని చచ్చుటకన్న
వొక్కసారి యీపాపనగోదావరిఁ బడుదము రమ్ము. మరణమే
మనకు శరణము; సర్వశ్రేయస్కరము; దివ్యోపధము.
అయ్యో! నామాట వినవా లేమ్ము. వేదము.

అని యిట్లుగ మతి తప్పి ప్రలాపించి రాజరాజనరేం
ద్రుఁడు రత్నాంగీజేపి లేవఁ దీయఁ జూచెను. ఆయమ్ము నోటి
మాట కంటిచూపు లేక యుండె నని యిదివఱకె తెలిపితి.
ఇప్పుడో చదువరీ! నాయుల్లము తల్లడిల్లు చున్నది. నాకల
మాడ కున్నది. వ్రాయఁ జాల వ్రాయఁ జాల. చేతులార
నాయమ్ము! యాయకలుషమతి! యాబద్ధిమతి! యాసుగు
ణాలవాల! యాపతిప్రతాపిరోముణి! యానారీతిక మామా
నినీమతల్లి—రామ! ఈమ! కన్నులు కనఁబడుట లేదు చేత
మరిగె—వ్రాయ లేను ముఖంపుము.

యజమానునందలిభయభక్తుల నుడువక విడువకయ
వత్సము ననుగమించుకొనుపగది జేపి రత్నాంగీ! నీవు నీ
వరపుత్రు వెన్నాడి యున్నావా! కట్ట! కన్నకానువు నట్టి

కానిగతిఁ బట్టించినందులకు వకలనద్గణవిరాజిత వగునీవు
కావున నరిపోయెఁ గాని యితరేతరస్త్రి యయిన నెంతయో
యలంత పుట్టించి కలంత పెట్టించి వలవంతఁ దొట్టించి మట్టు
పెట్ట నెట్టు లయినఁ బ్రయత్నింప కుండునే !

“హా ! దేవీ ! దేవీ ! పురంధీరత్నమా ! ముందే నీ
వాయానందమయ్యఁ గూడితివా ! నీనందముఁ గనుఁగొని యా
నందపశు చుంటివా ! హా ! యీశ్వరా ! అంతకు మొండిని
నేనేనా ! దేవీశ్చ యిందు కేనా ! మాట లాడ వైతివి ! విచా
రభరమున నూరిడింప కూరకుంటి వనుకొంటిఁ గాని నీవాసర్వే
శ్వరునితో నిదివఱకే యైశ్వ్ర మొందితి వనుకొన లేదు. నేనును
వచ్చు చుంటి. హే ! శంభో ! శంకరా ! అఘనాశంకరా !
నాపూర్వపూజల లెక్కగొని నన్ను నీతోఁ జేర్చుము. ఈప్ర
పంచమున నే నీక నిలువ హా ! మాంరక్ష ! మాంరక్ష !”
యని మఱి మాటాడఁ డయ్యె.

దాసదాసికలు గొల్లు మనిరి. దిక్కులు తెలియక
పరుగు లిడిరి. పెక్కండు దిక్కు లేక శౌతమి సంగమించిరి.
కొందఱు భర్మహర్మ్యము నుండి నేలఁ గూలిరి.

మంత్రీవర్గము తొందరఁ జెంది యదుగులు తడఁబడఁ
బడుచు లేచుచు మేడ నెక్క. అందఱుఁ గన్నీరు మున్నీరు గా
భూనభోభాగము లదుర నేడ్చిరి. స్మృతి తప్పిరి.

ఎట్టకేలకు రాజసన్మానముల దుఃఖిలప్రవాహముల

మునిగియే యారాజదంపతులకు దహనాదికార్యములు జరపిరి.
దుఃఖదండవ్యామానమానను లై వారును దోడ్తన వారి ననుగ
మించిరి.

పాశకమహాశయా ! యెవ రైన నంతయే. ఇంతయో
యంతయో హెచ్చు తగ్గు. చేసినకార్యములె - స్థిరము లై
యుండు. పాపపుణ్యములె వెంటాడు. కలకాలము కర్మః
గూడఁ జెట్టక కామకోధలోభమోహమదమాత్సర్యములకు
దానుడవు గాక సత్వరసప్రధానుండ వై భూతీదయాపరుడ
వై భగవచ్చింతనపరుడ వై త్సుదుర్బలఁ గొలువక జీవయాత్ర
నడుపుము. ఇహపరనుఖముల నెంతయు ననుభవింపుము. పర
మేశ్వరునితో నై క్యము గమ్ము. అదియ నాయాశయము.

ఓం శాంతి శాంతిః

శ్రీరామార్పణమస్తు.

సంపూర్ణము.

పామర్తి బుచ్చిరాజకవి కృత
మనోహరాంధ్ర గ్రంథములు.

పద్ధిని.

ఇది రసవంత మగురసపుత్రచరిత్ర. నాటకము. అల్లా
యడ్డి నక్రవర్తి పద్ధిని మోహించి చిత్తూరు నాశన మొనరు
చుట. నవరసభరితము. చక్కనిమేలికాగితము. గోల్డెన్
అచ్చు. మిక్కిలిచాక. 100 పుటలేకలవు. వెల రు 0-10-0.

చిత్రకేతూ పాఖ్యానము.

భాగవతకథ. పద్యములు రత్నములు. వేదాంతమున
నిధి. కమల మున్నగువారి దగు చమత్కారము, వినయంధరుని
ప్రభుభక్తి చిత్రకేతుసార్వభౌమునివై రాగ్యము నారదాంగిర
సామృతోపదేశము చదువ వలయునే కాని వ్రాయఁ గాదు.

వెల రు 0-14-0.

కుచేలకృష్ణ.

కుచేలనిచరిత్ర నాటకసూపకముగ నింతపర్యంతము
జగ మొలుగనిలోప మివ్వడ తీరె. భక్తిముక్తిదాయకము.
సంఘసంస్కారమూర్ధము. చక్కనిహస్త్యరసప్రధాన మగు

కథతో జోడింప బడి ముత్రము పగడము చేర్చినహారమునా విలసిలు చున్నది. దళనరికాగితములు పెద్దచ్చు. రు 1-0-0.

ధ్రువవిజయము

అంధ్రభాషాయోషాలలామముక్తాహరమున నాయకోమణి. దీనికిసాటి నాటకమే లేదు. పలుతడవలు పృథ్వీరంపబడి 12 ఎంగారుపతకము లందినది. ధ్రువచరిత్ర అంధ్రరంగస్థల మెటుగనికొఱత మాసినది. దీని గూర్చి తెలుప నెంతయుఁ జాలము. ముద్దులు మూట కట్టు పెద్దచ్చు. పాలమీఁగడవంటి దళనరితెల్లనికాగితములు. రు 1-0-0.

సన్తార్గ ప్రదర్శనము.

250 పేజీలు గలమిక్కిలిచక్కనినవల. పెద్దచ్చు. దళనరికాగితములు. అంధ్రదేశచరిత్ర. అత్యద్భుతకథాకల్పనము. మృదుమధురశైలి. గంభీరభావంబులు. నీతిదాయకము 1-12-0

మధు (డు)

చిన్ననవల. మనోహరము. ది మార్ బార్న్ టుబి కింగు అనుదానియనునరణము. ముద్దు లొలుకుపెద్దములు కలవు. దళనరికాగితములు : పెద్దచ్చు. రు 0-4-0.

స్వర్ణస్పర్శనము.

“అత్యాశ దుఃఖ” మృనునీతిఁ జక్కఁగ బోధించును.
గోల్డెక్. టచ్ అను దానియనుసరణము. దళసరి తెల్లనిగ్లేజ్ కాగీ
తఱులు. రు 0-2-0

అసూయ.

అసూయ స్వస్థాశనహేతు వని నిరూపించుచిన్నవవల.
గోల్డెక్ వీల్స్ ఆఫ్ లఫ్ ఎర్న్ అనుదానియనుసరణము
చివర మిత్రస్మృతి పద్యములు కలవు. రు 0-4-0.

మాతృప్రేమ.

తల్లికి పిల్లలపై నుండుప్రేమ సమంజససేవపద్యముల
నిందు వెలయును. రు 0-1-6.

శుకస్మృతి.

పెంచినచిలుకపై పద్యములు. మనోహరములు. 0-1-6.

నరపశువుశతకము.

ఇది దుగ్గిరీక్షణుడు గానున్ననరసింహమూర్తికి గూర్చి
రచియింపఁ బడినది. మిక్కిలిచక్కనిపద్యములు. సులభశైలి.
మేలికాగితములు పెద్దచ్చు. రు 0-2-6.

దీ నా వ న శ త ము.

నరునియూద్యంతములు చక్కంగఁ జూపును. నై రాగ్య నిధానము. పద్దెములు వజ్రపుతునుకలు. చక్కనిదళసరికాగితములు. ముముక్షుజనానందకరము. రు 0-2-6.

సు బో ధి ని.

ప్రస్తుతవైవాహికానర్థములు చక్కంగ బోధించుకండ పద్యములు. రు 0-1-0.

జగన్మోహినీనాటకము ; శ్రీకృష్ణనిర్యాణనాటిక ; జనార్థనశతకము ; వీనిప్రతులు ప్రస్తుతము లేవు.

చిరునామా:-

పామర్తి బుచ్చిరాజు,

కాకినాడ,

(గోదావరిజిల్లా.)

11008